

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ESBERN JESPERSEN

SOL OVER
SKOVBJERG BAKKEØ

E. JESPERSENS FORLAG
VINDING · SØRVAD

SOL OVER
SKOVBJERG BAKKEØ

ESBERN JESPERSEN

SOL OVER
SKOVBJERG BAKKEØ

CAUSERI OVER
HISTORISKE OG PÆDAGOGISKE EMNER

OMSLAGSTEGNING AF
ALFRED KAAE

UDGIVET MED STØTTE FRA
HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

HOLSTEBRO
THOMSENS BOGTRYKKERI
1964

MIN HSTRU
DAGMAR
TILEGNET

Historieskrivning uden tendens, uden formål er — formålsløs. Hensigten alene at fremlægge kendsgerninger er kun et skridt mod et nyttigt formål. Et sådant skridt kan nok være til glæde og opbyggelse for mange mennesker. Men hvis de lærde bare kommer i kontakt med hverandre, må man tvivle om værdi af folkelig art. Historieskrivning — noget andet end historieforskning — bør kunne bidrage til såvel fasthed og sikkerhed i livsholdning som tolerance og varsomhed.

Historiske oplysninger bør kunne støtte al god pædagogik og etik. Et pædagogisk sigte har mit beskedne bidrag altid haft. Det var mig bevidst, da jeg udsendte det lille skrift „Ælendige Almissemønstre“; det skete, mens man destruerede kreaturer, og arbejdsløse led nød. Det blev mig mere klart end hidtil, at bønnen om dagligt brød engang havde været ramme alvor.

Et led i samfundskæden er hver generation og hvert enkelt individ; historien minder os om vort ansvar. Tidløs er historiens oplysende og vækkende værdi.

Gennem årene har jeg modtaget mange opmuntringer, nok til at fylde et ekstra ark; men selv om Sv. Thomsen er mig en kær og venuesæl medhjælper, tør jeg dog ikke vente, at han vil trykke de mange lovord uden vederlag; jeg afstår derfor og bringer bare en enkelt rose på en ledig plads.

Som små selvstændige enheder fremtræder de følgende afsnit, og gentagelser har ikke kunnet undværes, heller ikke fra mine tidligere skrifter, som i øvrigt nu er en sjælden vare.

SOL OVER SKOVBJERG BAKKEØ

Verdens goder er faktisk ulige fordelt, snestorm og væltede telefonmaster på Lolland-Falster og blændende solskin over Skovbjerg Bakkeø, småbyerne Timring, Abildå, Grønbjerg, Torsted, Vind og alle de omliggende hjem prydet med friskudfoldede Dannebrog mod den skyfri himmel, dånende sommervarme — altså i bilen. Kom man udenfor, mindedes man straks Johannes V. Jensens forårsdigt „Lysfyldt morgen til marven kold“. Det lod sig gøre at campere, mens eftermiddagskaffen indtoges ved en sidevej, hvor kørsel „med hjælpemotorer var forbudt“.

Hvad gør man, hvis man forvilder sig ind på forbudt område, for det er tænkeligt, at dette kunne ske. Ulfborg skovdistrikt er jo nemlig et attrået mål for søndagsbilister? — Fortsætter, til man kommer på lovlige veje! Ud af skoven skal man jo i hvert tilfælde. Og der er et virvar af veje.

Bilisten sad i søndags og frydede sig over de mange veje; her var plads; intet problem med at komme frem eller forbi hverandre. Og dog, hurtig opbremsning undgik vi ikke eller hurtige manøvrer ud i, hvad der andre steder kaldes rabatter. Det skyldtes modige bilførere, som sad og nynnede: Her er dog en dejlig skov, her er ingen røver! Folk, som ikke var til konfirmationsgilde, var ude at køre, og man fik et indtryk af vor bakkeø's skønhed,

endnu før den er klædt i grønt. Turen gøres om igen efter den første grøderegn, som vil kalde flora og fauna til live. Vi vil forinden rådføre os med Baedeker. For det sete afhænger af, hvad man ved.

*

Fuglkjær å vil man passere forskellige steder. Kører man gennem Vinding sogn, vil en afstikker til bakkeøens højeste top, Tihøje, være at anbefale; her er „hjælpemotor“ nødvendig og lykkeligvis tilladt. Hvorfor de elleve høje hedder Tihøje, har i sin tid Gudmund Schütte fundet ret over og luftet den tanke, at ikke talordet, men guden Ti(r) bør mindes, og da denne guds navn faktisk betød himlen, forstår man tanken, for nærmere himlen kunne man ikke komme i denne lokalitet. Iøvrigt kommer man over åen i sogneskillet, endnu kun en bæk kaldet Terkelsbæk, og her „satte sandemænd skel mellem Hing og Ulfborg herreder det herrens år 1543“. Midt i strømmen satte de den første sten, den næste i „Prestberig vodd“. Præstbjerg er jo kendt. Et bedre udsigtspunkt har vi på Trehøje tæt ved selve Skovbjerg, som Dalgas lod være navngiver for bakkeøen. Jeg tror ikke, man kan passere Trehøje uden at mødes med andre vejfarende, som et øjeblik vil nyde udsigten mod syd over Timring til Herning. Der er tyttebær i heden, men ikke nu, og nogle steder ser man skilte, hvorpå står de sikkert ganske sande ord „Privat ejendom“. Kører man nu vesterpå, kommer vi gennem bakkeøens skønneste landskab, og det lader sig gøre at få besked om det bjerg, som hedder Fandens Slot, og som har bekommet sit navn efter den stratenrøver, som Thyregod har skildret i sin novelle Gule Fanden. Længere mod vest ser vi gården med det ældgamle navn Vinkælder, der nok er et naturnavn i lighed med Vind og Vinding, og således intet har med vin at gøre. Man mindes i denne forbindelse Ølgryde i Nørre Felding, hvor

man vel nok har drukket øl — navnet nævnt o. 1500 — men ikke mere end andre steder, vi har samme forled i Ølby, som heller ikke har noget med øl at gøre.

*

Hvis man herfra vil nordpå, kan man komme igennem Torsted Sande og mindes Alfred Kaaes historiske bedrifter, hans „Historiens sten“ og professor Beckers arkæologiske undersøgelser. Og så er det, man forvilder sig ad de mange veje, før man kommer til broen ved Fuglkjær. Man ser en ruin af en gammel gård, men lad den bare være uomtalt — borte er den; men vi bør ikke glemme, forinden vi passerer åen, at finde Troldtoft Krat, som i gamle dage hed Alfarris, og af professor Skautrup er udpeget som en hedensk helligdom formedelst forleddet, der kan betyde tempel.

Vi får næsten for mange hedenske helligdomme; for også Fuglkjær bro, tidligere vad, er nabo til et helligt sted, Stolbjerg, efter hvilken en vej er opkaldt; men den må man aldeles ikke køre ad. Så kunne man jo da stå ud af bilen og gå op på bjerget, hvis navn ifølge Sv. Aakjær betyder stalle „alter“. Jeg tror, det passer, for her krydsede vejen Holstebro-Ringkøbing åen, og op og ned ad Fuglkjær å sejlede vore forfædre, ligevis som de sejlede op og ned ad de russiske floder — og undertiden gik i land for at tilbede guderne på eller ved en stalle; vi kender navnet fra hedenske gudehov. Ved Fuglkjær bro kan man ikke ret længe være ene; her standser alle op, om ikke just for at ofre så dog for at holde et fællesmåltid, der næsten kan få sakral karakter, når solen skinner over Skovbjerg Bakkeø.

SØRVAD

— enestegården der blev stationsby

Nej, det er ingen trykfejl; der skal stå enestegård, og forleddet er en afslidt form af eenstæke, hvilket bare betyder, at gården ligger uden for fællesskab med andre. Af sådanne gårde var der i gamle dage uhyre mange i Vestjylland, så den almindelige danmarkshistories oplysninger om, at bønderne boede sammen i bondebyer og havde markfællesskab, passer ikke ganske på vor egn. Noget fællesskab havde man vel med andre, men bonden i Sørvad var i høj grad sin egen mand. Hvad han attråede til livets ophold kunne han i væsentlig grad selv frembringe. Der er løbet meget vand i Storåen fra Vinding bjerge gennem Vegen å siden hine dage. Nu er Sørvad en driftig og hurtigt voksende stationsby, og Sørvadgård næsten forsvundet mellem alle de bebyggede parceller, som i forholdsvis kort tid er udskilt fra modergården.

En fremmed, der — helst i dunkel belysning — kører gennem Sørvad, får indtryk af, at her er tale om en betydelig bebyggelse, og helt ringe er den heller ikke, idet der af Vinding sogns 345 postafleveringssteder findes ca. 150 i Sørvad, men sandt at sige består byen dog næsten udelukkende af den ene hovedgade, og kun med små tilløb til forgreninger.

For sent opdagede man, at en byplan havde været ønskelig. For sent opdager man, at — undskyld — hele byen er en misforståelse. Thi hvorfor i alverden skulle enestegården Sørvad ene af alle sognets 45 gamle gårde udvikle sig til by?

Præstegården, kirken og skolen var dog tidligere det kvadratom store sogns samlende midtpunkt, og hvorfor fremvoksende så ikke byen her? Det kan bevares ganske præcist: Sørvad by er vokset op omkring andelsmejeriet, som ikke bærer sognets navn, men gårdens, og det skyldes den tilfældighed, at daværende ejer af Sørvad, Ebbesen hed han, ville skænke jord til mejeriet, og så var her let adgang til vand.

Nu går der en dejlig asfalteret vej gennem Sørvad, medens skole, kirke og præstegård af den yngre slægt opfattes som afsides liggende — og hvorfor har vi ikke disse herligheder nede i byen?

Kirken kan dog ikke flyttes, men skolen muligvis. Mejeriet blev bygget 1888, og banen åbnet 1924. Det er de to brændepunkter for byens vækst.

Nu er man i Sørvad lige så selvforsynende som manden i den gamle gård.

*

Kommer man fra Vildbjerg og Vinding østersogn, så dukker byen op ved den gamle gård, Hundkjær, og det må her bemærkes, at også denne gård har afgivet jord til byen. Sørvad er muligvis slet ikke opkaldt efter søer, selv om der godt nok har været en lille vandsamling i nabolaget. Forleddet sør findes i nogle stednavne, hvor det betyder søle. Der har selvfølgelig været et sølet og smadret vadested over åen, og det er nok forklaringen på navnet.

*

Når der nu i det følgende tales om Sørvad, tænkes der ikke på byen, men på gården, som først for ganske nylig af rimelige grunde er kommet til at hedde Sørvadgård. Sørvad slet og ret var gårdens navn i århundreder.

Spørger man om dens alder, da må svaret blive en længere forklaring, end her kan gives. Vi finder gården

nævnt 1522, men den er langt ældre. Der har jo boet mennesker på stedet siden oldtidsdage. Derom vidner oldtidshøjene, hvoraf der findes 12 på gårdens mark, de 9 i Sørvad plantage, og de tre ved Korsbæk, en smule syd for gården. De folk, som blev gravlagt i højene for 3—4 tusinde år siden, har nok ikke boet oppe, hvor højene ligger, men nede i det lave, hvor der fandtes græs til en ko.

Fra en langt senere tid, jernalderen ved vor tidsregnings begyndelse, boede der mennesker op ad engskrånningen, hvilket gentagne gange er konstateret under udgravning af byggegrunde, i hvilke man har fundet betydelige forekomster af lerkar, der synes at hidrøre fra de nu så kendte jernalderhuse.

I historisk tid forefandtesgårdene Tyrgård og Hundkjær på hver sin side af åen ca. en kilometer fra hverandre og midt imellem disse Sørvad nede ved åen — ganske som nu. Her boede oldtidsfolkenes efterkommere.

Den første mand, vi ved noget om, hed Poul Christensen. Hans navn er bevaret fra forglemmelse af tvende årsager. For det første, fordi han værgede sin jord og ejendom, og for det andet, fordi hans søn blev præst i sognet.

*

Det var på reformationstiden, hvor kirkens ejendomme i stort mål blev konfiskeret af kronen. Men kirken gav ikke godvilligt den jord fra sig, hvormed den lige fra stiftelsen var funderet. Og sysselprovsten Iver Juel, Hardsyssels mægtigste prælat, sikrede sig et utal af ejendomshjemler på de kirken underliggende gårde, således 20 „skøder“ på gården Pogager og et lignende antal på Tyrgård. Med Poul Christensen førte sysselprovsten en lang proces, som endte med, at såvel provsten som Poul Christensen måtte møde for kongens retterting i København. Nogen klar besked om rettergangens forløb giver

de bevarede kilder os ikke. Men Poul beholdt sin jord; kirken fik ingen andel i Sørvad. Hvad der synes mig interessant vedrørende denne sag er, at den første bonde, hvormed vi ved noget, var af det format, som måtte til, for at han kunne tage en proces med sysselprovsten og selv føre sin sag frem for landets højeste domstol. Der foreligger ikke noget om, at Sørvad var selvejergård; der var kun få sådanne, men var Poul ikke selvejer, måtte vel hans husbonde have værget sin bondes jord. Poul gjorde det selv.

*

En dag sendte Poul Christensen sin søn Jens ud i heden for at grave tørv. Jens gravede en stund, men blev søvrig og lagde sig til at sove. Da han vågnede op af sin drøm, smed han spaden bort og løb sin vej, ingen vidste hvorhen. Men mange år efter kom han tilbage og kom ind til sin gamle fader og bad om logement. Faderen kunne ikke kende ham og nægtede at tro, den vejfarende var hans forlorne søn. Jens brød da ud i modige tårer over sin ukendelighed, men faderen blev siddende i kakkelovnskrogen og nægtede ham logis. Omsider rejste den gamle sig og bad en karl spænde for en vogn, så de kunne køre til præstegården, hvor hr. Ib residerede. For denne viste nu Jens Poulsen sine attestata, og den gamle måtte bevæges til at tro sandheden.

Historien om Jens Poulsen er berettet af to senere præster, og den er ikke ganske uddøet af folkemindet, som vil vide, hvad ingen af præsterne skriver noget om, at den gamle først ville tro sønnen, da han ude i heden fandt den bortgemte spade. I øvrigt er historien om bondedrengen, der smider sin spade for siden at vende tilbage som udlært præst, ikke uden sidestykke og en variant af den kendte historie om Morten Børup, som Blicher har forevigtet i sit digt „I Skanderborrig enge alt ved den

blanke sø, der gå de piger og drenge at slå og rive hø.“ Morten smed sin le, kom i latinskole og blev siden rektor i Aarhus.

Hvad nu vor Jens angår, så er de skrivende præster ikke enige om, hvilken latinskole, om Viborg eller Ribe, han kom i. Men at han 1557 vendte tilbage efter at have taget eksamen ved Københavns universitet, derom er de enige. Hr. Ib antog ham som medhjælper, og hæderlige hr. Jens Poulsen døde først efter 53 års præstegerning 82 år gammel i året 1610.

Der er meget at fortælle om Jens Poulsen, og hans kantede skrift står den dag i dag at læse i Vind sogns ældste kirkeregnskabsbog.

*

Da hr. Jens var blevet vel installeret i Vinding præstegård, styrede han sin kås mod Avlum og friede til præstedatteren Mette, som var 12 år gammel. De drak fæstensøl, og den 6. juni 1563 stod deres bryllup, hun var da 15 år gammel.

„I Vinding lefvede de tilsammen på 20. Aar og aflede 17 Børn, 8 Sønner og 9 Piger. Hun døde 14 Dage efterad hun havde fød det sidste barn.“

Kun de tre af børnene nåede den voksne alder; det var Jens, Inger og Else. De to døtre blev gift med præster. Jens blev selvejerbonde og billedskærer i en af Vinding sogns gårde, Moesgård, som nu ejes af Thorvald Krog. Fra denne Jens Jensen i Moesgård nedstammer mange nulevende Vindingboer.

*

Poul Christensen i Sørvad døde 1558, året efter at sønnen Jens Poulsen var blevet hjælpepræst i sit fødesogn, og et hundrede år før, der blev anlagt kirkebøger med oplysninger om liv og død. Det lader sig derfor ikke bevise, at Poul Christensens slægt fortsatte i Sørvad, om-

end alle tegn tyder derpå; et af disse er den intime forbindelse, der var mellem bønderne i Moesgård og Sørvad, hvorom vi snart skal høre nærmere.

Poul må have haft en søn, som hed Christen. Om ham ved vi intet, men kirkebogen beretter om en Jørgen Christensen, som døde i Sørvad 1654. Denne kunne være fader til den næste mand i Sørvad, som vi kender fra ekstraskattemandtalslisterne 1610, hvormed vi er på sikker grund.

Han hed Christen Jørgensen og nævnes adskillige gange, således i Bøvling lens regnskaber for 1632, da han måtte betale en bøde for den forseelse, som i datidens sprog hed beliggelse. Således lyder den pågældende regnskabspost:

„Opbåren af egtemanden Christen Jørgensen i Siøruardt i Vinding sogn for Maren Christensdatter han belå og auffledt barn — 100 rdl.“ Endvidere: „Aff Jens Jensen i Mosegård for han oc Jens Bundesgaard forn. lejemål ville fordølge oc understå — 12 rdl.“

*

Det var tidens bondeadel, der her kom skidt af sted. Jens Bundesgaard i Torsted var deflegod, Jens Jensen præstesøn og selvejerbonde, Sørvadmanden en rig bonde, hvad vi kan skønne af bødens størrelse, som var mere, end det på denne tid kostede at erhverve en gård som Sørvad. Pigen, som havde fået et barn, var Jens Bundesgaards søster, og man havde i skøn endrægtighed købt en karl i No til at tage skylden; den sølle pige sad 17 uger i arrest på Bøvling, mens sagen stod på og blev opklaret. Jens Bundesgaard måtte bøde 200 rdl. og Jens Moesgaard 12, medens fattigfolk slap med et par daler for sådanne forseelser ud fra den betragtning, at man ikke kunne plukke hår af skaldede; om mange, som betalte bøder til

Bøvling len for slagsmål eller lejemål, oplyses det, at de bor i jordhytter. Men iøvrigt var der gode tider efter reformationen og vor sidste borgerkrig, Grevens fejde, Amerikas opdagelse og de derefter følgende rige penge-midler havde skabt et initiativ uden lige, i Frederik den Andens glade dage. Velstanden fik en brat ende efter Kristian den Fjerdes ulykkelige krige.

I Sørvad opgives besætningen 1678 til 2 heste, 2 køer, 1 ungnød, 3 får og en bitre (bier). Nogle forskere tvivler om opgivelsens pålidelighed; det opgivne var nemlig skatteobjekter. Ved samme tid får vi at vide, at gården var på knap 3 tønder hartkorn, og der var 38 tønder land under plov, hvoraf det meste lå hen i „hvile“.

Efter kirkebogens oplysninger fra 1646 kan man følge slægtens gang frem til vore dage. Her meldes om de sted-fundne fødsler, vielser og dødsfald, hvilket nok her vil føre for vidt at gøre rede for. Vi tager derfor bare mændenes navne og hefter os ved det interessante, at en fæstegård går i arv fra fader til søn i en halvsnegenerationer.

Den livsglade Christen Jørgensen efterfulgtes af Peder Christensen, som døde 1696, denne af Christen Pedersen; denne igen af Peder Christensen, som fik gården 1736. Han havde sønnen Mads Pedersen, som fik gården 1767, hvilket dog ikke var umiddelbart efter faderen, men efter stiftfaderen Peder Jensen, om hvem præsten Terkel Dorschæus fortæller, at han faldt død om i køkkenet, hvor han var gået ud for at hente ild i sin pibe, mens konen var ene i stuen.

Men så fik altså Mads Pedersen Sørvad; han var tre gange gift og avlede en mængde børn; den sidste kone bragte ham to ad gangen. En af sønnerne hed Christen Madsen og blev den sidste af slægten.

Og således endte den gamle slægt sine dage i Sørvad. Christen Madsen giftede sig med Mariane Christensdat-

ter, som efter sin fjerde barselfærd døde. Alle hendes børn døde, før Christen Madsen den 20. april 1812 lukkede sine øjne, 36 år gammel.

Månedsdagen derefter stod den afdøde mands hel- og halvsøskende sammen med Anders Fonagers oldefader, daværende sognefoged Peder Bak, og registrerede den megen velstand, hvortil der ikke fandtes livsarvinger.

1812? — Vi kan ikke med udbytte læse lokalhistorie uden en gang imellem at sætte den i forbindelse med righistorien og verdenshistorien. 1812, hvad da? — Det er Napoleonstiden. Vi er hinsides bondereformerne. Vi nærmer os statsbankerotten og den derefter følgende store, alle tiders største, landbrugskrise.

Den næstsidste bonde, Mads Pedersen, havde hjemkøbt sin gård fra herregården Stenumgård 1795 og videresolgt den 1804 til sønnen Christen for 200 rdl. Nu, 1812, vurderedes den til 2000 rdl., en mægtig inflation var i færd med at kulminere.

*

Det var altså den 20. maj 1812, at sognefogeden Peder Bak mødte i Sørvad for at registrere og vurdere, hvad der fandtes i dødsboet efter Christen Madsen. Dennes fem søskende var til stede og som vitterlighedsvidner de to gårdmænd Hans Fonager og Hans Koldkjær. Der kan ikke herblive tale om at nævne alle effekterne, som fylder femten tætskrevne foliosider. Man tog alt med, hvad der fandtes i skabe og skuffer. De nævnte lokaler var: stuen, forstuen, bryggerset, kammeret og loftet. Om udhusene får vi intet at vide, men god besked om besætningen, som bestod af 3 vædre, 3 beder, 5 får med lam, 1 galt, 6 køer, 2 stude, 3 bæster, altså heste, som ansattes til 300, 280 og 50 rdl. Man trak dragkistens fire skuffer ud og fandt beklædningsgenstande i uanede mængder. Uden for dragkisten, men dog i stuen, fandtes (udtog) 12 tintaller-

kener, en bibel, 2 salmebøger, 12 andre bøger, 4 gamle bøger, et bundt gamle bøger og sengetøj i masser.

Jeg har læst og afskrevet skifter i snesevis, men uhyre sjældent forefundet bøger; de var altså her.

*

Det 19. århundrede henrandt på den vante vis, med undtagelse af den ting, at man så småt begyndte at opføre husene af hjemmebrændte teglsten.

1814 købte Niels Christensen fra Vilstrup gården. En søn af ham kaldtes Kræ Hwolmus, han flyttede til Gjellerup og handlede med uldtøj. En søn af Kræ Hwolmus blev en kendt personlighed og medlem af amtsrådet; det var Niels Sjørvad.

Men ellers er vel alle de gamle Sørvadbønder glemte på nær Pæ Sørvad, der havde gården fra 1846, til den overtoges af Kr. Ebbesen, som ved at skænke jord til mejeriet lagde grunden til byens vækst, der dog først tog fart længe efter hans tid.

Pæ Sørvad kørte uforknytt til Vesterhavet på strandauktion i sine gamle klæder; han bød et stort nummer ind, som han ville bruge til en ny lade.

— Hvem er kautionist? spurgte auktionarius.

— Kong Kristian den Niende, svarede Pæ Sørvad og hev de nødvendige sedler op af sin fedtede lomme. Sørvadhus var i hans tid indrettet til smedie, og Pæ Sørvad kunne smede leer, som var berømte i lande og herreder. Han kørte til Vejrum efter korn.

— Hvor meget vil du have? spurgte sælgeren.

— Te en ager, svarede Sørvadmanden, der som sædvanlig var klædt på som en smed. Det blev en handel om 15 tønder; for Pæ Sørvads ager var hele Fimmelbjerg, som siden blev til Sørvad plantage, der er 45 ha.

Engang havde han kartoffelkuler på bjerget, og det blev frostvejr. Så kommanderede han hele sin husstand

ud af sengene og op til kartoflerne med deres sengetøj, for kartoflerne måtte endelig ikke fryse.

Engang løb hidsigheden sådan af med ham, at han for at bøde på den uret, han havde øvet mod sine karle, rejste sig før daggry af sin varme seng og mugede for dem. Og det siges, at karlene siden gjorde ham gal, når de ville være fri for denne morgensyssel. For resten var Pæ Sørvad en from mand, der gik flittigt i kirke for at høre Guds ord.

Sådan noget og mere af samme slags kan Vindingboerne endnu fortælle, og spørger man så om, hvem Pæ Sørvad var, får man ingen besked. Derom må man spørge kirkebøgerne.

Han var fra Store Vingtoft i Vind, søn af Jens Jensen Nybo og hustru, Karen Knudsdatter, og havde i dåben fået navnet Peder Jensen. Han var 33 år og anden gang gift med den 25-årige Ane Marie Christensdatter, da han overtog Sørvad. Der fødtes ægteparrets fire børn. Sine sidste år henlevede han som enkemand og aftægtsmand i Sørvadhus, hvor han døde 1899, 85 år gammel.

Om de følgende ejere, hvoriblandt kreditforeningen, skal ikke her gøres rede. Efter frasalg er Sørvadgård endnu en betydelig ejendom på 36 ha, mest „hyw jur“, en skidt ejendom i visse perioder, en god i andre: det retter sig efter ejeren. For tiden er den god, så vidt jeg har forstået.

Nuværende ejer er sognefoged Richard Saaugaard.
Banen nedlagt 1961.

VINDING SKOLE

Et par hundrede år såvel er forløbet, siden vi fik et nogenlunde ordnet skolevæsen. Lovene er fra 1739 og 1740, og allerede 1741 skrives der skolefundatser i hobe-tal rundt omkring på denne egn som forøvrigt i hele lan-det. Man ser det af Ejnar Poulsens digre degnehistorie. Fundatser fra 1741 forekommer i Borbjerg, Hanbjerg, Vejrum, Asp, Naur, Mejrup, Gørding, Møborg, Nees, Bøvling, Flynder, Lomborg, Rom, Tørring, Nørlem, Nr. Nissum, Fabjerg, Sdr. Nissum, Fjand, Ulfborg, Idum og endnu flere sogne. Andre sogne, hvis fundatser ikke næv-nes, gennemfører også skolereformer; thi „skoler“ havde man adskillige steder i forvejen. 618 fandtes i hele landet foruden nogle kongelige rytterskoler. Men de var nok ikke stort bevendt.

De gamle degne, oprindeligt udelukkende præsters med-hjælpere, skulle efter reformationen undervise ungdom-men i kristendom, som vi hører det hos Peder Palladius, men Per Degn, som Holberg præsenterer os, var jo opta-get af ganske andre ting. Pietismen bragte os den tvungne konfirmation og Pontoppidans forklaring, som ungdom-men skulle lære; ordnet skolegang var nødvendig, og så udkom under Kristian den Sjette de nævnte forordninger, vor første almindelige skolelov.

Og året efter, 1741, fundatserne. Hvad er det? Grund-læggende skoleplaner, sædvanligvis udstedt af stedets godsejer. Kommunen som administrativ enhed eksisterede

ikke dengang. Landet var opdelt i storgodser, og godsejerne var næsten i alle henseender mellemlid mellem bønderne og statsmagten.

Vinding sogn havde ingen herregård og ingen godsejer inden for sognet, men så måtte en godsejer uden for sognet, den, der ejede det meste af sognets bondegods, tage sig af sagen. Det var ejeren af Tvis Kloster, Anna Strømborg Richardtz, som tillige var kirkeejer. Hun var enke efter sognepræsten i Nr. Felding, Fr. Richard, som 1727 havde købt herregården Tvis Kloster. Fru Anna Strømborg erklærer i sin fundats af 6. juli 1741, hvilken dato bør betragtes som jubilæumsdag, at hun vil opføre en degnebolig og en skolestue i sommerens løb på degnejorden, når samtlige sognets andre lodsejere af deres gods vil svare al advenant (hvad der tilkommer dem). Hun forklarer, at sognet er så stort, at kun en lille del af børnene kan søge skolestuen, hvor degnen skal undervise, men så må degnen holde en omløbende skolemester. Det vil han sagtens kunne få råd til, eftersom der tiltænkes ham 6 rdl. årlig foruden et læs „ildebrand“ af enhver, der har heste og vogn. Den omløbende skolemester skal nyde kost og „underholdning“ dér, hvor han underviser ungdommen. Og så skulle der da bygges skole på degnejorden.

*

Hvad var det? Ca. 74 tdr. land, mest lynchede ved Vinding kirke. Her havde der boet rigtige degne i den katolske tid, men den 3. maj 1568 brændte degnens hus, og på grund af sognets armod blev ingen ny degnebolig opført. Den sidste sognedegn hed Jens Ibsen og var søn af sognepræsten hr. Ib, som oplevede reformationen, hvis vigtigste fase for præsten var, at han kunne gifte sig og avle en flok legitime børn, hvoriblandt den brandlidte sognedegn Jens Ibsen.

Ved samme tid fik latinskolerne ved kongebrev ret til at nyde degneindtægterne af de embeder, der lå indtil 2 mil fra byen, imod at en af skolens ældste disciple forrettede degnetjenesten. Og således gik det også her. 1649 fortæller vor sognepræst hr. Christen Pedersen Stadell, at „degne, som ganger fra Holstebro skole til Vinding og Vind sogne, haver ret til årlig løn og indkomst 4 tdr. rug og 14 snese æg.“

Hver lørdag aften kom løbedegnen, som han kaldtes, fra Holstebro til Vinding. Om søndagen ledede han sangen i kirken og underviste ungdommen såvel i Vinding som Vind, hvorefter han uden ophør skulle vende tilbage til sin skole igen.

Men degnejorden — ja, den lå bekvemt for præstegården og brugtes af præsten. Det får vi at vide, da Kristian dem Femtes landmålere 1683 matrikulerede jorderne. Af degnejorden opmålt 17,7 tdr. land, som sattes til hartkorn: 1 . 4 . 3 . 2. Og 1766 kunne hr. Terkel Dorchæus med sandhed fortælle biskop Bloch i Ribe, at „degnegården i 200 år havde „lagt“ til præstegården imod tvende tønder rugs afgift til Holstebro latinske skole“. Det ser godt nok ud til, at præsten i tidens løb har fået afgiften af degnejorden halveret, da der tales om 2 og ikke 4 tdr. rug. Nu skulle den kaldede sædedegn have sine agre med tilhørende hede fra præstegården, og det fik han. Når man siden hører om degnens ringe indkomster, 1743 kun 10 tdr. rug, nogle år senere det dobbelte, så må man have in mente, at han tillige havde sin degnejord, som han kunne udnytte, om han havde evne og vilje dertil.

*

De 200 år udfyldtes, når bortses fra lærer Vølvers og min egen gerning, ganske af tre degne og tre lærere. Først lidt om degnene.

Den første var student Anders Højberg. Han kom her-

til som 40-årig fra Nøvling og var en nimrods søn af rang. 1773 den 2. august skød han en ulv mellem Langbjerg og Lund, hvilket indbragte ham 4 rdl. Med præsten hr. Terkel enedes han tåleligt, og hr. Terkel, der ellers jamrede over alting, har intet at indvende mod degnen uden dette, at han lader sine høveder græsse i „nogle grønne steder i heden“, som rettelig tilkom præstens køer.

Om hans undervisning hører vi intet. Nogen omløbende skolemester antog han vist ikke før 1767, hvorefter der skulle holdes skole i Vejvad, Koldkjær og Refning. Vind-boerne fik foreløbig ingen skolegang. Men faktum er, at med eller uden degnens hjælp kunne bønderne i stort tal både læse og skrive, og der var en glubende hunger efter bibler og „Guds råd til salighed“, som Stistrups legat i denne periode lod tilflyde sognene. Højberg var gift med Marie Nielsdatter og havde med hende sønnen Hans Jørgen, som fik en krank livsskæbne og et langt kapitel i sognets fattigprotokol. Højberg blev 82 år gammel og døde 1790.

Den næste degn hed Jens Lassen Nyboe og var fra Holstebro, hvor han tidligere havde været lærer. Han havde med hustruen Catrine Elisabet Braad tre døtre, hvoraf Agnes og Elisabet blev gift i Holstebro, medens Mariane blev gift 1795 med hr. studiosus Tjellesen, til fordel for hvem Nyboe resignerede (tog afsked) 1796.

Medens Højberg og Nyboe ganske er glemte, lever degnen Jørgen Peter Tjellesen endnu i folkeminde, og stoffet til denne degns historie er alt for stort til at kunne meddeles her. Han var samtidig med pastor Fenger, en enfoldig ubegavet mand, der dårligt kunne skrive, hvorfor degnen kom til at føre fattigprotokollen, og var skidt til at prædike, hvorfor degnen til sognefolkenes store tilfredshed ofte gjorde det for ham. Men han drak, hvilket ingen regnede ham til last. Var rusen for stor før gudstje-

nesten, gik han nogle gange rundt om kirken og sagde så til kirkefolket: Nå, bitte børn, ska' vi så gå ind! Og så fulgte gerne den prædiken, som aldeles ikke skiltes ad i midten.

Præsten røg uklar med Vind-boerne, degnen var fadder og forlover for det halve sogn. Såvel han som konen Mariane var synsk. Før sengetid kiggede han over kirkegårdsdiget for at se, hvem der i den nærmeste tid skulle begraves; til sidst så han sit eget ligfølge.

Den 25. september 1803 brændte degneboligen, og en ny opførtes, hvor nu Skolegården ligger. Brandspor er endnu kendelige i min skolehave ved kirkegårdsdiget, hvor den gamle degnebolig lå.

*

1807 tog Tjellesen sig en dram og satte sig hen for at skrive til kongen om lov til at opføre et degne-enkesæde på en del af degnejorden. Det blev opført 1818 og først nedlagt efter madam Tjellesens død 1851. Dette enkesæde fortjener en parentes. Pengene, som salget af huset indbragte, skulle sættes på rente, og renten komme fremtidige enker på kaldet til gode. Dette konstaterede jeg i sin tid med stor tilfredshed. Men hvor var pengene? Gemt og glemt indtil det Herrens år 1941, hvilket aldeles ikke er en skrivefejl. Da skete det en dag på et sognerådsmøde, at Anders Fonager hævdede stemmen for at tilkendegive, at en spændende sag var for hånden. Det var Lemvig Bank, som efterlyste ejeren af en sparekassebog på 502 kr. Kort fortalt: det var pengene for det nedbrudte enkesæde, og selv om jeg ikke ønsker nogen snarlig enke i Vinding skole, frydede det mig at erfare, at pengene ikke var forsvundet ud af tilværelsen, bortset fra renter, som provst Petersen sidst hævdede 1916. Guderne må vide til hvad. Nogen enke på kaldet var der ikke, og iflg. kgl. resolution af 28. juni 1852 skal renterne kun komme sådanne

til gode. Dermed sluttes denne parentes, og så skal jeg fortælle om Tjellesens død. Han skulle en dag kort efter jul 1824 til Idum med provstetasken. På sin hjemvandring kom han over Vind for at besøge nogle gode venner og indkassere højtidsoffer og højtidsdramme. Sidst var han i Voldsted og satte derfra sin kås mod Råhyw. Der faldt han i sogneskellet med hovedet i Vinding og benene i Vind. Da han ikke kom hjem, og madam Tjellesen havde haft sære syner, gik hun til sognefogeden Pæ Resdal, som mobiliserede sognefolkene for at søge efter deres bortkomne kære degn. Moust Hedegaard fandt ham livløs og stivfrossen. Tolvte dagen efter hans død blev han den 31. januar begravet på Vinding kirkegård, 58 år gammel.

Råhyw ligger ved Skjern landevej, og vejfarende kan let forvisse sig om, at det er sandt, at der er en stedsegrøn plet i lyngen, hvor Tjellesen, sognets sidste virkelige degn, fandt sin død.

*

Madam Tjellesen flyttede ind i sit enkesæde, og kirkesanger og skolelærer Møller rykkede ind i skolen. Han var seminarist, født i Sønderjylland og gift med Cathrine Charlotte Juliane Bløete, der sagdes at være adelig. Sine børn skaffede han fine faddere og fine navne, en søn kaldtes Erasmus Rotterdamus Christianus Møller, af hvilken remse Vinding-boerne bedst huskede Damus, og sådan kaldtes han.

Skolereformerne i henhold til lov af 1814 var allerede gennemført i Tjellesens tid, men der var fremdeles kun den ene skole i sognet. Til en omgangslærer i sønder- og østersognet var budgetteret 10 rdl. og til vederlag for beboerne, som skulle koste ham, ligeledes 10 rdl.

Om sommeren skulle der ikke være omgangslærere, men degnen skulle én dag om ugen holde skole i om-

gangsdistriktet og derfor have 4 rdl. 55 lodsejere var pålignet en skoleskat. 1823 på 21 rdl. Det er værd at erindre, at den gennemgribende skolereform i henhold til loven af 1814 fandt sted, mens landbrugskrisen hærgede landet allerhårdest.

Skolelærer Møller var 25 år gammel og tog straks fat på at opdyrke skolelodden. Således fortæller han selv nogle år efter: „At den dårlige hede, hvorpå der næsten ikke kunne gro en eneste græspile, nu så næsten er gjort til græsrig og frugtbare agre, er øjensynlig for enhver.“ Han har over 50 tdr. land under plov, holder 3-4 heste, 10-12 fæhøveder, 20 får og avler (1842) 100 tønder kartofler. Han ville have orden i sagerne. 1828 fik han husene udbedret: „grundmur sat ind i stedet for de fatale lervægge, nyt loft oplagt og fjælgulv lagt og nye vinduer indsatte.“ En del af hans indtægter tilflød ham in natura som: degnekorn på skæppen, æg, brød og fårelår. Om gamle madam Tjellesen kunne sige ham, hvad hver skulle yde? Vist kunne hun så. Det blev sammentalt 49 skp. rug, 17½ skp. byg, 37 snese æg, 27 brød á 12 pd. og 26 fårelår om året. Møller takkede madam Tjellesen for de gode oplysninger og sagsøgte de vrangvillige, som ikke ville yde, hvad de skulle.

Det fortælles om Møller, at han drak, men det vil man så gerne fortælle om gamle degne. Han var dog vist ædru det meste af tiden. Som foregangsmand inden for landbruget skal hans navn nævnes med hæder. Han var også en god fædrelandsven, der var stærkt optaget af det sønderjyske spørgsmål, og han var med til at „træne ungdommen til slavekrigen“.

Ifølge overleveringerne passede han sin skole fortrinligt forud for eksaminerne, men kunne ellers godt forsumme den en del. Pastor Schnegelsberg sprang oppe i skolen tidligt og sent for at kontrollere Møllers skole-

arbejde. Fandt han ikke Møller i skolestuen, skrev han på den sorte tavle, at han havde været der. Der var i det hele taget et spændt forhold mellem degnen og præsten. Mange visitatsbemærkninger fra provst og biskop tyder på, at børnene godt kunne lære noget hos Møller. Men naturligvis kan man altid kritisere. 1840 savnede biskoppen liv under læsningen, men skriften var behandlet med omhyggelighed. For regnestykkerne gjorde børnene temmelig vel, men også temmelig langsomt rede. 1848 skriver biskop Tage Müller en lang stråle om sin visitats, nærmest kritisk, og slutter: Klavring foretages ret godt, også højdespring, balanceøvelser dårligt.

Ånden fra 48 og — Schnegelsberg jog Møller sønderpå, til Sønderjylland, hvorfra han var kommet. Han havde kort forinden købt gården Sigh og bortkørt skolens gødning til denne gård. Kritikken af denne trafik og oplysninger om, at han ingen erstatning kan få for husdele, han selv har opført på skoleloddet, er det sidste, vi hører om den bortflyttede kirkesanger og skolelærer.

*

Skolelærer og kirkesanger Anders Madsen var også sønderjyde, født i Maugstrup 1813 og dimitteret fra det Vesterborgske Seminarium. Han havde været lærer adskillige steder, sidst i Ådum, før han kom her. Hans hustru hed Aavel Jessen. De havde mange børn, hvoriblandt Cathrine, der blev husmoder i Fonager og var Anders Fonagers moder. Møller havde udtrykt ængstelse for, at hans efterfølger skulle lade skoleloddet gro i lyng igen. Den ængstelse kunne han have sparet sig. Tre år efter sin ankomst kunne Madsen hverken have sin avl eller sin besætning inde, og han bad sogneforstanderskabet skaffe sig husrum til 5 heste, 12 fæhøveder, 12 får og 4 svin samt alt hans øvrige liggendefæ.

Forstanderskabet (Schnegelsberg) fandt imidlertid en

paragraf, hvoraf det fremgik, at Madsens hustrang blot skyldtes det, at hans jordlod var for stor; men provst Krarup fandt en anden paragraf, hvorefter han tjenstligst skulle have sogneforstanderskabet anmodet om at bygge de nødvendige udhuse.

Derfor gav Vindingboerne sig dog naturligvis ikke til at bygge til Madsens overflod af kvæg og brændsel og indavlet sæd. Langt om længe fandt ministeriet ud af, at Madsen som andre degne kun skulle have husplads til 2 køer og 6 får. Så måtte Madsen selv bygge med ret til at nedrive sine huse igen. Et evindeligt tovtrækkeri var der, også om bagateller. Hvert øjeblik løb man til direktion og ministerium. Engang ville Madsen have et møddingshul fyldt op og pikket, for at ikke han selv og børnene ynkeligt skulle omkomme. Kunne ikke bevilges. Så af sted til direktionen, hvor han atter fik nej. Madsen fortsatte i enhver henseende Møllers dygtige landbrugsarbejde, 1856 var han færdig med at dræne 10 tdr. land.

Også Grønbæk var en fortrinlig landmand. De tre lærere har i så henseende ved deres eksempel ydet sognet en meget stor tjeneste.

Om lærer Madsens gerning i skolen er der i sognet kun én mening. Han passede sin skole dygtigt og samvittighedsfuldt. — At skønne efter hans portræt var det nok rådeligst at kunne sine ting og lade løjer og langkål fare, når man var indenfor hans myndighedsområde. Han følte sin værdighed som sognedegn og havde næppe sans for selvironi. Hans intelligens, dygtighed og pligtfølelse var for resten tilstrækkelig til at skaffe ham agtelse og respekt.

Københavnærpræsten With, der ankom med fuldskæg som 27-årig og fik et stort navn i sognets historie som den, der gav indre mission medbør, forsøgte både i kirken og skolen at belære gamle lærer Madsen, men jeg har al-

drig skønnet, at Madsen kunne latterliggøres af nogen og slet ikke af en ung præst, der ville fortælle, hvordan småpiger skulle være klædt i Vinding 1883, og som troede at kunne synge bedre end en gammel veltjent degn.

*

Lærer Kjeld Grønbæk (af Grønbæk-slægtens Aulumlinie blev kaldet til Vinding 1884, og han tog afsked 1920. Et par år efter døde han, kun 66 år gl. Jeg har kun kendt ham som gammel mand med stærkt fremskreden åreforkalkning. Jeg var hans vikar et års tid og syntes ikke, han var fejlfri. Men — det synes alle hans gamle elever. Han var en stærk og smuk mand, der stod fast på benene. Hans hår og øjne var mørke og blikket varmt. Kun få elever husker, at han slog, men de vidste, at han kunne. Han var god for dårlige nerver, rolig, ligevægtig, lun og jysk. Han var stærkt traditionsbundet, grundsolid, helstøbt og rodfæstet i gammel bondekultur. Han tog del i alt økonomisk og åndeligt liv i sognet og ydede helgjort arbejde, i hvad han tog sig for. Med Grønbæk blev Vinding skole en moderne skole af allerbedste slags. Der er ingen ende på de lovord, man hører om Grønbæk.

1916 solgtes skolelodden, amtets, ja måske landets største degnegård, til N. C. Hedegaard for 26.000 kr. Og året efter opførtes den ny skole, hvor undertegnede har den fornøjelse at undervise 78 børn. Jeg gør det ene, så det kan ikke være derfor, man undertiden kalder mig førstelærer. I kommunen findes nu 6 skoler, deraf 4 i Vinding sogn. Udviklingen fra skolefundatsen af 6. juni 1741 til 1941 har været rig og frugtbar.

*

Jubilæumsartikel 1941. Året efter antoges en lærerinde. 1961 nedlagdes alle de små skoler.

SPADESANGEN

*Duft af muld og anemoner,
lokketoner under sky!
Fuglefløjt i træers kroner!
Danmark klædt i maj påny
— degnen under megen pusten
slider spaden ren for rusten.*

*Engang gamle degnerønner
stod, hvor nu min flagstang står.
Hvor jeg sår salat og bønner,
gamle degne drak en tår.
Syd for kirken ved min have
ser jeg gamle degnegrave.*

*Spaden synger gennem muldet
mod en sandslidt istidsblok,
én endnu og ben, forkullet
ved en trøsket grønkålsstok:
potteskår fra bronzealder
splintret omkring spaden falder.*

*Spaden atter ned i dybet
gennem grødesvangre muld,
skarpt igennem ormekrybet,
skår og ben, forbrændt til kul
— indtil kirkeklokkeklengen
overdøver spadesangen.*

LIDT OM VINDING KIRKE

Et 200 års minde.

„1764 den 24. juni begravede jeg Lars Madsen Ramskov, som prædikestolen på tredie pinsedag, straks efter prædikens anfang faldt ned på, — og således cnusede hans hoved, at han døde på 7ende dagen derefter. Ved Guds særdeles og ubeskrivelige nåde blev mons. Bagmann, som prædikede, bevaret uskadt og kom dog derfra med hele lemmer. Man kan aldrig noksom fuldtakke den allerhøjeste, at ingen videre ulykke skete, da alle folkene ikke var indkommen. Den barmhjertige Gud af faderlig nåde for vor kjæreste frelsers skyld afvende og forhindre, at ingen ulykke herefter skulle ske, da alting her i Vinding kirke er så skrøbelig. Manden var 33 år, 9 måneder og 1 dag.“

Således har sognepræsten til Vinding-Vind, hr. Terkel, skrevet i kirkebogen, og det giver mig anledning til at mindes den vémodige begivenhed. Vémod er jo en sammenblanding af glæde og sorg, her sorgen over, at den unge mand blev dødeligt kvæstet, og glæden over, at hr. Bagmann slap derfra med livet i behold. Mons. Bagmann prædikede siden flere gange i Ejsing 1764—66 og kaldtes der „vor unge degn“. Fra 1766—1801 var han iflg. Ejnar Poulsen degn i Sdr. Omme-Hoven. Præst blev han altså ikke. Og så ikke mere om ham.

Den unge Lars Madsen var sognefoged og havde allerede en halv snes år før ulykken overtaget Vester Ramskov efter sin fader Mads Larsen, som kun 52 år gam-

mel gik på aftægt. Mads flyttede siden til Lundhus, hvor han døde 1778, og enken Dorte giftede sig med den næsten 20 år yngre Jens Jacobsen Tjagvad. Begge døde som ældgamle almissemødlemmer.

I Vester Ramskov kom der ny folk, Jens Andersen og hustru Maren, som var fra Svenstrup og søster til konen i Øster Ramskov. Jens Andersens afkom udmærkede sig ved levedygtighed, og blandt hans efterkommere kan nævnes Kirkegaardslægten i Vind sogn. Og forresten kan hans ahner via Hundkjær, Hadskjær og Moesgaard ledes tilbage til hr. Jens Poulsen, der var bondesøn fra Sørvad og sognets første præst efter reformationen.

Ja, jeg ved ikke, om det bliver for indviklet dette her. Men hold nu fast ved hr. Jens Poulsen. Denne havde en søn, som hed Jens Jensen og var selvejerbonde i Moesgård, der nu i mange år har været i Thorvald Krogs besiddelse. Og så lader jeg vor gode bekendt, hr. Terkel Dorchæus få ordet igen:

„Gamle folk fortæller forvist, at deres forældre har sagt, at salig hr. Jens Poulsen Sørvads søn, Jens Jensen, som boede i Moesgård, har været billedhugger, og at han har gjort Vinding prædikestol. Videre kan jeg ikke melde.

Om hans navn Jens Jensen er opført på himmelen over prædikestolen, ved jeg ikke, da himmelen i fjor ved kirkens reparation blev nedtaget. Om den kommer op igen, ved jeg ikke.“

Vinding kirke var 1697 af kronen solgt til Anna Dyre på Tvis Kloster, i hvis besiddelse den forblev, indtil bønderne 1803 blev selvejere og hjemkøbte deres kirketiende, hvilket godt nok kostede dem mange penge, men så blev de til gengæld fri for at betale kirketiende mod at holde kirken i forsvarlig stand.

Det havde herremændene på Tvis Kloster ikke gjort,

hvorfor hr. Terkels hjertesuk om at „alting var så skrøbeligt i Vinding kirke.“ Reparationen, som præsten skriver om, fandt sted ved herremandens foranstaltning. — Denne hed Jens Hvass, og for at ingen skulle være i tvivl om hans gode gerninger mod kirken, lod han sit navn anbringe på passende steder, således „J. H. 1765“ på en loftsbjælke, som senere havnede i Hundkjær. Også på blytækket kunne man indtil for nylig se det samme mærke. Og man har kunnet høre folk sige: Tænk, er kirken virkelig så gammel! De fleste ved nu nok, at den er ældre, sandsynligvis bygget midtvejs i 11-hundredetallet af et halvt hundrede bønder i lerklinede smågårde. Naturligvis kan man gætte på, at sognet fik hjælp udefra. Men dertil er jo bare den ting at sige, at ethvert sogn i samme periode rejste sin egen granitkirke.

Under restaureringen blev prædikestolen et fag mindre end den oprindelig havde været, men det hindrer ikke, at man kan læse hele inskriptionen i skårne bogstaver. Sognepræsten hr. Christen Pedersen Stadelles navne står der i forbindelse med årstallet 1627. Han har bekostet den, hvorimod det bliver uopklaret, om præstesønnen Jens „har gjort den“. Snedkere var de i hvert fald i Moesgård, og således fortæller hr. Terkel 1766:

„Eftersom Jens Jensen snedker i Moesgård har på egen bekostning opsat en stol i kirken bag den søndre kirkedør niuder han samme stol sin livstid, og siden at blive i kirken uden nogen bekostning, hvorfor han på kirkens vegne skal være betalt.“

Denne Jens Moesgaard var søn af den førnævnte, og stolen betragtes som Moesgårds til vore dage. Hver gård havde sin stol, og gamle Vinding-boere vidste nøje besked derom.

Hvornår altertavlen — i renæssancestil som prædikestol — er opsat, synes Traps Danmark at vide. Den skal

være fra 1602. Det er muligt, det passer, men efter min tro mere sandsynligt, at Nationalmuseet har gjort sig skyldig i en forveksling med oplysninger om Vind kirkes altertavle, hvorom regnskabet melder, at den er snedkret i Viborg 1602. Denne sidst nævnte tavle findes ikke mere, medens Vinding kirkes er i god behold.

Herremanden Jens Hvass og hans moder madame Anna Strømborg, kan være blevet bekendt med maleren Baltzer Reynat. Madam Anna var præsteenke fra Nørre Felding, men iøvrigt fra Vinderslevgård, hvorfra hun med en styrkende masse penge var kommet til Nr. Felding. Pengene skulle jo anbringes et sted, og hvilket sted var sikrere end hos borger og storkøbmand Niels Ibsen i Holstebro. — Denne købte flere herregårde, men måtte omsider gøre opbud. Hans Tvis Kloster kom på tvangsauktion, og den Felding-præst måtte overtage gård og gods; syg var han og døde snart efter, men nu var altså Anna Strømborg, uagtet hun kun var madame, denne egns „nådigfrue“. Hendes navn står på en sølvbrødsæske i Vinding kirke, og hendes søns navn indtil fornylig på bjælke og tagsten. Moder og søn fik som sagt fat i kirkemaleren fra Viborg-egnen; muligt kan Jens Hvass vel også uden moderens bistand have fundet ham, mens han var med til at opmåle hedearealerne omkring kartoffeltyskernes kolonier.

Hvorom alting er: Baltzer Reynat malede både i Tvis kirke og i Vinding kirke på herremandens bekostning. Det skete i Vinding 1768. Ved samme tid havde hr. Terkel skænket kirken en malmlysekroner, som hænger i kirken den dag i dag. Hr. Terkel, der var stokdøv, var en skrivelysten mand, men han røber stedse mistro til sine medmennesker. De vil snyde ham, flytte skelsten, og deggen vil tilegne sig nogle grønne steder i heden, uagtet samme grønne steder er præstens. Nu er han bange for, at Jens Hvass vil tage hans lysekroner. Stjæle vil folk jo, vi

hørte det i TV fornylig. Således stjal de svenske krigere vort alterbæger 1644; det var skænket til kirken af ingen ringere end dronning Margrethe. Af visse årsager skriver præsten, lod jeg Niels Særkjær i Holstebro sætte tvende strofer vers, hvilket „sandelig“ kostede ham 4 sletdaler.

Indskriften lyder:

*Til Winding og til Wind
Min Fader her i Live
Var fordum Sognepræst
Aar fem og Fyrgetive.
Gud ved sit Forsyn
mig Indsatte i hans Sted
Til Hyrde for sin Hjord
og for sin Menighed.
Den Lysekrone jeg
Derfore har foræret
Til Winding Kirke,
da Vi begge to har været
Præster til Winding-Wind.
Gud lad den blive der.
Og flyt den ikke bort.
Mit Hjertes Ønske er.
Anno 1766 den 24. decbr.
Terkel Dorschcæus.
Anna Margretha Müller.*

Ja, så måtte Jens Hvass lade lysekronen hænge. Men nu lydhimlen, som hr. Terkel ikke vidste videre om, da han skrev, den kom skam på plads igen, dog ikke med Jens Jensens navn. Nej, Hvass lod i al beskedenhed sætte følgende indskrift:

*1768 Er denne alvertavle og prædikestol
Renoveret og stafferet af Justits Raad
Hvas til Tvis Closter.*

Imidlertid blev jo Vinding-boerne, identisk med lods-ejerne, „kirkeejere“, og de valgte 1833 til bestyrelse Peder Koldkjær, sognefoged Niels Sørvad, Søren Lund, Christen Tyrgaard, Peder Bak, Peder Resdal, Jens Østergaard og Niels Ollesen, sidstnævnte alene uden gårdbetegnelse. De tog sig med interesse af kirkens sager og lod 1845 altertavle, prædikestol såvel som kirkens stole og loft male af Clemen Toft fra Holstebro. Ja, selv den romanske granitdøbefont ses i regnskabet at være blevet malet. 1890 fik man en kakkelovn i kirken. Men nu synes provstesynet, at den gamle altertavle var for simpel og gammeldags. Man synede den ned, synede dog næppe skarpt nok, for sognefolkene tog først provstesynet til efterretning 1901. Så blev tavlen flyttet til et andet sted i kirken, og man fik en kopi af Carl Blochs opstandelsesbillede i svær egetræsopbygning i stedet for.

1907 valgtes N. C. Hedegaard til kirkeværge sammen med Anders Kr. Knudsen i Koldkjær. Hvert år skulle en af dem afgå efter tur; det ses dog ikke, at kirkeejerne siden 1907 har holdt andet møde end det, der afholdtes 15. decbr. 1930 i anledning af Hedegaards økonomiske sammenbrud.

Men i Hedegaard-perioden skete der store ting: Degnegården blev solgt, købt af Hedegaard, præstegården blev solgt, et lille kirkehus med hosliggende stald blev bygget, og den gamle altertavle kom til ære og værdighed igen, istandsat under Nationalmuseet af Peter Kr. Andersen på kirkens bekostning. Samtidig blev hele kirken malet af Karl Poulsen, Vildbjerg. Baltzer Reynats billeder blev af-dækkede og hans signatur genopfrisket; elektrisk lys blev indlagt og en lysekrone, magen til den af hr. Terkel skænkede, blev anskaffet.

Vind kirke fik for en ringe betaling den ledigblevne altertavle, hvor den i høj grad forskønner den gamle Skt.

Gertruds kirke. 1954 blev Vinding kirke selvejende, som den havde været oprindelig, indtil kongen „stjal“ den fra Vorherre og hans menighed for at overdrage den som økonomisk objekt til herremanden på Tvis Kloster.

Og så ser vi lidt på prædikestolen: I feltet nærmest koret er malet en mandsskikkelse bag et rygende bål; det skal gengive salme 97,3: Ild går foran hans ansigt og fortærer hans fjender trindt omkring.

I næste felt ses fugl Fønix, der svinger sig over et brændende bål; teksten er Johs. 11,25: Jeg er opstandelsen og livet, den, som tror på mig, skal leve, om han end dør.

I tredje felt er et hjerte, som svinger sig mod himlen, og nedenunder en drage, der vil gribe det og berøve det den himmelske frelse; her henvises til salme 143,9: Fri mig fra mine fjender, Herre, hos dig har jeg søgt skjul.

I fjerde felt ses to korslagte knogler over rygende ild, og der henvises til Esajas 48,10: Se, jeg har lutret dig, dog ikke som sølv, jeg har prøvet dig i elendigheds ovn.

Inde i kirken ligger alle vore præster med deres hustruer og døde småbørn begravet fra hr. Ibs dage til 1812, da man opgav denne skik og begravede pastor Fenger umiddelbart uden for kirkedøren. Senere præster flyttede bort fra sognet, dog med undtagelse af vor næstsidste præst, pastor Kr. Larsen, der med sin hustru ligger begravet på Vinding kirkegård.

Da jeg sluttede min bog „Kirker, præster og degne i Vinding-Vind“, havde jeg langt mere stof, end jeg kunne udnytte i en bog af rimeligt omfang, blandt andet et langt brev fra gamle Boje. Jeg plukker nu lidt ud til slut:

„I 1877 kom jeg til at lave stolestader til kirken og nyt bræddegulv; før var der teglstensgulv. I 1885 flyttede jeg altertavlen og alteret, som stod op til muren, en alen ud fra muren, og i koret, som var mursten, blev lagt brædder. I 1887 lagde

jeg 11 nye bjælker ind over kirken og nyt loft over hele kirken samt malede det tre gange med oliemaling. I 1897 satte jeg helt nyt tømmer på kirketårnet og reparerede blytaget.“

Videre fortæller gamle Boje, at han fyrede i kirken i 40 år. — „Det har været en skøn tid for mig, som jeg tænker på med glæde; thi kirken blev for mig et godt lønkammer. Jeg har haft mange gode stunder med min Gud deroppe ved alterskranken og altid følt mig tryk i Guds hus.“

Jeg ved ikke, hvor mange der nu kan huske gamle Boje, men jeg må med skam erkende, at jeg i min grønne ungdom ganske overså den lille mandsling — uden at ane noget om hans bedrifter.

PÅ LOSSEPLADSEN

En losseplads er et eldorado for børn og barnlige sjæle; ens bedste legetøj, fajance med blomster og blade, flyvende fugle og glasskår i skønne farver hidrørte fra sådanne pladser. Nu finder man — skønt alt er relativt — værdifuldere sager, idet stedse større og fantastiske genstande i en overmættet tid ender på lossepladsen.

I de gode, gamle dage kasserede man med næsom hånd, og det kasserede hobedes op snart her, snart der, så hjemmets omgivelser kunne henlede tanken på en losseplads; i nogle gårde kom mangt og meget op på mørke loftsrum og behøvede bare en ordnende hånd for at blive museum in miniature. Gode lossepladser er ikke altid til disposition i tætte bebyggelser, og for så vidt de ligger ved alfarvej, kan de godt virke stødende for det æstetiske øje. Jeg kan ikke gøre for, om nogen nu kommer til at tænke på Galgebakken sønden for Holstebro. — Hvad jeg selv kommer til at tænke på, er vor egen losseplads — eller en af dem i Vinding mellem Ramskov og Tyrgård.

Jeg så på dette sted for nylig organisten Peder Vad rode hidsigt rundt som en grævling eller en bulldozer, af og til afbrydende roderiet for at fotografere de fremdragne herligheder.

- Hvad roder du efter? spurgte jeg.
- Tag en spade og hjælp mig, svarede organisten.
- Hvad finder man? spurgte jeg.
- Ligsten og marmorplader, svarede Peder Vad og hev det ene stykke efter det andet op på brinken.

— Hvordan er disse herligheder havnet her? spurgte jeg.

— Det bør du bedst selv vide, svarede den vrede mand, da det jo er pløjet op hos din nærmeste nabo, Sankt Muoritii kirke.

Kasserede ligsten har i en længere periode fundet et gennemgangsleje bag kirkegårdsdiget mellem tidsler og nælder; men nu har selveste Bodil Kirkeminister været i Vinding og bifaldet, at kirkegården må udvides terrasseformet nedad Vegen å; planeringen har fundet sted; det bliver kønt, ja, det bliver det, når arbejdet finder sin fuldendelse. Nogle bulldozere har ryddet op og flyttet overflødigt skrammel hen i Søren Chr. Thyregaards udtømte sandgrave alias lossepladsen, hvor organisten svedte. Han hev igen et stykke marmor op på brinken, og havde det ramt mig i hovedet, skulle videre omtale nok have fået et andet og sørgeligere forløb.

Jeg greb fragmentet og læste „Mads Jensen Toustrup“. Jeg måtte godt beholde det.

— Kender du noget til ham?

— Det skulle jeg mene, han var den lykkelige fader til vor berømte teolog, biskop Madsen, selv kommunalmand af betydeligt format; han fortjener et langt kapitel for sig selv: — Elsket og s . . stod der på et fra marmorpladen afslået stykke.

— „Maren Kirstine Frederiksdatter“, død i Hvirgel 1895, 90 år gammel, læste Peder Vad op imod mig, der stod på brinken og savnede resten af Mads Toustrups minderuner.

— Og her står „Mette Kathrine Thommasdatter f. i Vindgab“, læste organisten på et nyt stykke marmor.

— Hvad mere? spurgte jeg.

— Vent lidt, så finder jeg resten, svarede Peder Vad, og arbejdede videre i det påbegyndte tempo.

— Du er næsten for god til at være organist, bemærkede jeg.

— Jeg kan ikke finde resten, svarede han.

— Det er også nok, sagde jeg uden tilstræbt beskedenhed. Mette Kathrine var en bedårende datter af Thomas Søndervindgab; hun blev krokone i Agerfeld, gift med Gravers Pedersen; hun solgte „små sorte“ til Omm-boerne, når de vendte hjemad fra Holstebro marked. Hun kendte sit klientel og tog ikke stort hensyn til folk med dyre vaner, hvorfor hun nægtede at sælge en bajer til en vigtigper med den begrundelse, at så dyr en drik havde hun sku ikke. Hendes efterkommere burde ikke ganske glemme hende.

— „Kr. Nielsen Rokkjær“! råbte Peder Vad op til mig. Han havde nu fremdraget en ganske ubeskadiget fint poleret granitsten. Han var af min familie, fortsatte han, og han var jo også kromand i Agerfeld.

— Jeg ved det, svarede jeg, mens jeg stod og tydede et andet stykke. „Elsket og savnet!“ stod der, og videre: „Venner satte dette minde“. På et stort stykke marmor læste jeg: „Og af hans fylde have vi annammet nåde over nåde“. Hvem bibelordet var viet til, kunne jeg ikke finde ud af.

— Rokkjær drak sig ihjel, bemærkede jeg ned til Peder, idet jeg erindrede hans sidste replik. Men nu var han døv og stum under et puslespil med at sammensætte en mængde brudstykker af en ligsten, hvorpå der stod „Salig Sophie Marie Fenger.“ Han manglede nogle stykker og ledte videre.

— Det er jo madam Fenger, sagde han. Men hvor er så pastor Fengers gravmæle.

— Hjemme i min have. Og du skal være hjertelig velkommen til også at tage et billede af det. Fengers ligsten var hel og ubeskadiget, derfor reddede jeg den.

— Du er en køn lokalhistoriker, sagde Peder Vad og fortsatte sit puslespil. „Fred med dit støv“, læste jeg på et stykke marmor og smed det tilbage til den forargede vindingbo.

*

Om pastor Fenger ved jeg meget, men intet særlig rosværdigt at fortælle, udover at han har efterladt sig mange børn og derigennem en talrig og dygtig efterslægt. Kirkebogen blev i hans tid så sjusket og skødesløst ført, at den fra hans periode er næsten ubrugelig for den personalhistoriske forskning. Fattigprotokollen tog provst Lind fra ham og gav den til degnen Tjellesen, præstegården lod han ganske forfalde, og enken fik ordre til at bringe den på fode i nådesåret, hvilket dog oversteg hendes evner. Fenger døde i Ikast 1812 og blev begravet lige uden for Vinding kirkedør, hvorfra hans ligsten af ubegribelige grunde er blevet fjernet og henslængt bag kirkegårdsdiget til senere føde for en bulldozer.

Mads Toustrup var fattigforstander og sin tids konge i Vinding. Han var en meget dannet mand, der sagde De til sin lærde søn, efter at denne var blevet akademiker, senere professor og biskop. Hans hjemmeblevne søn, Jens Toustrup, blev en endnu betydeligere sognekonge end faderen, og han kom i amtsrådet. Som sognerådsformand gennem mange år var han sognets ledende personlighed. Når der skulle ofres i kirken, faldt det ingen ind at rejse sig og gå op til alteret, før Jens Toustrup. Møderne i sognerådet ledede han til alles tilfredshed med stilfærdige ord: „Sådan synes a — hvad synes I?“ De syntes altid det samme som Jens Toustrup. Men hans fader, Mads Toustrup, har også været en betydelig bonde. Og han har beriget vort kildemateriale til hjemstavnsens historie med god og forståelig skrift. Således den 2. april 1837 hos degneenken Mariane Tjellesen. Hun var som så mange

andre gået på sognet og følgelig ude af rådighed over sit bo, hvorfor Mads med følge indfandt sig for at registrere, hvad der fandtes i hjemmet, og det var følgende effekter:

En dravkiste, en jern bilægger kakkelovn, en fyrrebord med skuffe, en ølfjerding, en par kaarer, en trævægt, en sæt mangelstøj, fire flasker, en glas, en jern strygejern, en dragt, en kalkniv (kålkniv), en blikkande, fire tintallerkener, en tinkrus, en messing lysestage, en stueur, en rød fad, tvende knive, en saks, en spejl, en ildklem, en trefod (en sådan måtte stå over ilden under den åbne skorsten), en rist, en ildfork, en jernpande, en jernfyrfad, en jernmurske, tre spande, tvende kar, en løbselde, en halmløb, en solid jerngreb, en kov, to faar, en olmerdugdyne med fyld, to lange puder, en kort dito, tvende blaargarnslagener, en underdække, en sort kjole, en sribet dito, fire hvide louer, en sort klæde, en blaa klæde, en halv dito, to tavlere klæder, tvende sribede skjorter, en rød trøje, en forklæde, en god hørgarnssærk, tvende blaargarns dito.

Der fandtes ikke mere ved Degne Enken den 2. april 1837.

Mads Toustrup, Niels Ollesen, Peder Rees Dahl, Jens Christian Hvirgel.

Herre Jesus, se i nåde til alle, som er tilbage, står der nederst på pastor Fengers ligsten.

*

Man ser ikke mere de omtalte lossepladser.

Sic transit gloria mundi.

POTTESKÅR

Jeg blev en dag ringet op af Aage Gammelvind, der er ejer af en ejendom i Vind sogn, som kaldes Løvhus. Man havde fundet potteskår og ville gerne have dem undersøgt. Det var nok jydepotter, troede han. Jydepottefund skal man ikke foragte, og sammenhængen mellem jydepotte-industrien eller -håndværkets forbindelse med oldtidens keramik trænger stedse til mere belysning, end vi hidtil har fået.

Fundet i Løvhus er for mig meget inspirerende, for jeg har i vor ældste folketællingsliste af 1787 fundet denne oplysning under gården Voldsted:

Laurits Lauritsen, 32 år, husbonde, i 1. ægteskab, brænder sorte potter, Kirsten Niels Datter, 31 år, madmoder, i 1. ægteskab.

Oplysninger om andet håndværk i bondelandet findes i tællingslisten, men jeg har kun denne ene gang fået besked om, hvorfra jydepotter hidrørte. Og nu finder vi altså et arnested.

Mange mennesker har gennem tiderne rejst sig hjem eller hytter i læ af hedebakkerne, hvor de har elsket og hadet, født børn til verden og stridt den sidste strid. Oftest forsvandt hytterne igen uden at efterlade sig andet spor end hastigt svindende græsgrønne pletter i lyngen — og så måske nogle fattige data i en kirkebog, som ingen senere fik at se. Nogle hytter kom dog stedse igen, fik permanent karakter og blev startpladser for nye landbrug efter bondereformerne.

En af disse er Løvhus. I øvrigt er det nyttigt at vide, hvor sjældent der blev bygget nye ejendomme i den tid, bønderne var fæstere. I Vind sogn bare to: Mikkeltorg, Danmarks første statshusmandsbrug, og Fuglsang, nu nedlagt, nede ved Fuglkærå, hvor Stolbjergs navn minder om oldhedensk kult.

Løvhus findes nævnt første gang 1785 i herregården Krogsdals skifteprotokol, men det er nok ældre. I be-
tragtning af, at det ligger ved et krat, som kaldes æ Løv, kan ingen tvivle om, hvad navnet betyder, og man må tro, at huset er oprettet på Gammelvinds udmark, en tro, der bestyrkes af, at Jens Løvhus i 1850 var en af lods-
ejerne i Gammelvinds udstrakte hedearealer. Men folke-
tællerne henfører huset til Voldsted 1787. Det nygifte ægtepar ernærede sig altså af at brænde sorte potter.

De fik to sønner, Laurits og Anders, som begge blev gårdmænd i Vindby, og her døde deres moder Kirsten Nielsdatter 1848, 91 år gammel; hun var født i Ulfborg. Da sønnen Laurits kom til verden, kaldte præsten huset Lave eller Voldstedhus. Laurits blev 1814 gift med Anne Jeppesdatter i Vestergaard. Det var nok et godt parti, for hun var ved faderens død et par år forinden tillagt en god arv:

„225 rd. og en forsvarlig dragkiste, velbeslået, malet og med håndfangere, en forsvarlig seng, en sort overlasters kjole, et par sirtses klæder, blå overlaster til en ærme-
kåbe, en forsvarlig hjemmegjort kjole, som brugtes på eg-
nen, et forsvarligt bryllup efter egnens skik og et får græsset, til hun blev gift.“

Det var meget nyttigt at skrive den slags ting, for mo-
deren Bodil giftede sig straks igen med en ung mand, der hed Peder Andersen, og så døde hun, mens denne nye mand lå udkommanderet som soldat på Fyn.

Laurits blev nu mand i Vestergård. Han var urmager,

et håndværk, han havde lært i Hamborg, ingen hjemmefødning altså, han blev også sognefoged, men var nok en skidt landmand, så da sønnen Jeppe omkring 1854 overtog gården, var husene ganske nedfaldne og besætningen, en ko og en gammel skydehelmis.

Men de fik en stor flok børn. Og det fik sønnen Jeppe også, 14 ialt, hvoraf ni nåede den voksne alder. Hvad var Vinding-Vind og Vestjylland uden afkom fra Løvhus! Jep Vestergaard klarede sig bravt. Han drev gården op, byggede nye huse og svarede aftægt til sine forældre i 23 år. Under treårskrigen sad han to år i tysk fangenskab, hvor han dels spillede kort og dels violin til officersballer. Vestergaard er endnu i slægtens eje.

Anders fra Løvhus fik nabogården Meldgaard i Vindby, og det gik til på følgende måde:

Da jydepottebrænderen Laurits var død, giftede enken Kirsten Nielsdatter sig med en aftægtsmand i Vindby, som hed Hans. De købte Meldgaard, som 1816 gik over til Anders, hvorpå Hans lagde sig til at dø, og enken tog fat på at nyde sit 32 års otium. Snart fik Anders Meldgaard sig en slem forskrækkelse, der efterfulgtes af en endnu værre, idet kontrollørerne kom for at konfiskere hans brændevinstøj.

Det lykkedes dog ikke, men Anders ængstedes for sin broder Laurits, sognefoged i Vestergaard, og lod en dreng løbe derom for at varsko dem. Laurits Vestergaard var snart betænkt; med en sæk på nakken benede han af sted ned i Spartoft mose, hvor han kylede sækken med indhold ud i en klynpøt.

Kontrollørerne kunne så lidt her som andensteds hamle op med en bonde i forslagenhed, og det lykkedes dem bare at konstatere, at der var fire tørv i sækken. Mens denne spøg gik for sig, gemte kvindfolkene selvfølgelig brændevinstøjet.

Det er måske nok Anders, vi mest skal lægge mærke til. Han forøgede sit jordegods, og han havde med sin kone, Mette Kirstine Poulsdatter, seks sønner:

Poul blev næste mand i gården. Søren opførte den nye gård Vester Spartoft. Peder Christian opførte Nygård, som nu ejes af Iver Andersen. Laurits kom til Spåbækhus i Vinding. Jens kom til Trækris, men rejste senere væk med mormonerne. Poul, født 1818, døde 1898. Sønnen Laust blev næste ejer — og slægten besidder Meldgård endnu.

*

En af sønnerne kom altså til Vinding. Han var jo bare blevet husmand på en udmarksparcel, men han var tillige en særdeles dygtig snedker og tømrer. Håndværkssnille har ligget slægten i blodet. Gennem sine to sønner, Niels Lauritsen og P. Chr. Lauritsen, satte familien dybe og blivende spor i Vinding.

*

P. Chr. Lauritsen blev tømrer som sin fader, og til ham blev alt tømrer- og snedkerarbejdet overdraget, da man 1888 byggede Sørvad Andelsmejeri; han fik for sin bedrift 145 kr.! Han blev siden ejer af en gård i Svenstrup, hvor han efterfulgtes af sønnen Ole Lauritsen, som nylig rundede de 70 år. Denne har delt gården i to, som nu ejes af to sønner.

Af Niels Lauritsens børn minder jeg bare om Laurits, der efter at have øvet sin livsgerning i Vinding, nu nyder sit otium i Holstebro, samt om murermester P. Chr. Lauritsen, som døde i en ung alder, men hvis mange dygtige børn hver for sig gør sig nyttige som solide samfundsborgere, og hvoraf sønnen Mads Lauritsen i en ung alder har etableret sig som murermester og nu har opført et par smukke lærerboliger ved Vinding Centralskole. De Lauritsen'er i Vinding sogn har det sidste halve århun-

drede bygget dygtigt med på hjemstavnens udvikling såvel inden for håndens som åndens verden.

Det hele stammer fra Løvhus, hvor Laurits og hans kone brændte sorte potter. Og det var jo sandt at sige en lang indledning til det, jeg ville fortælle.

I Løvhus boede efter pottemagerens fraflytning 1814 en kort tid Laurits Knudsen; men allerede i 1819 flyttede et ungt par, Jens Hansen med hustru, Maren Graversdatter, ind i huset. Else Katrine Frydendal huskede Jens Løvhus som en „taer kaal“. Deres døtre fik de godt forserget: Johanne kom til Vinkælder i Torsted, Anne kom til Bavnsgård, og Karen blev gift med efterfølgeren Mads Andersen fra Mikkelpborg. Tuberkulosen hærgede familien, og Kaaren sad længe for gården.

Da jeg i anledning af fundet besøgte Løvhus, modtog jeg et opmuntrende indtryk af ejeren Aage Gammelvind og hans kone samt deres østrigske plejesøn, alle var lige arkæologisk vakte, og hvad jeg kunne fortælle dem om gården, kendte de godt og mere til, bl. a. den lille ting, at Kaaren Løvhus spøger, ikke på nogen ubehagelig måde, snarere hyggeligt og underholdende; det lyder som en munter hvisken eller skraben på døre og vinduer.

Et par af Kaarens sønner sad for gården indtil 1903, da Hans Chr. Nielsen fra Røjkjær fik den. Dennes søn, gift med Niels Blæsbjergs datter, Karen Marie, fulgte efter indtil 1948, da Aage Gammelvind købte den.

En fredagsstorm, den efter skypumpekatastrofen, blæste laden ned. Hele gården er opført af hjemmebrændte sten, og Aage kan, om han vil, lave magen til, idet han har formen liggende på sit loft. Under udgravning til en ny lade kom skårene for en dag.

Jeg ville gerne tigge nogle af hans potteskår hvorunder hans og fruens såvel som drengens gavmildhed kolliderer med deres egen interesse for fundet. De bedste skår

vil de selv beholde. Ja, sådan skal det være. Jordfundne sager bør opbevares, hvor de hører hjemme, fremfor at gemmes hen til næsten ingen nytte på et — nå, ja . . .

Mellem skårene finder man kakler, randskår af mangfoldige modeller, og brændevinstøj. Det unge ægtepar har kunnet deres håndtering til største fuldkommenhed; vaffeljern findes, men altså af ler. At fremstille alkohol ved destillation har man kunnet i Norden i mange hundrede år. Bønderne lærte det så let som ingenting. Man skulle bruge kedel (en gruekedel havde man jo), hat og pibe.

Når man fyrede under mærsken, steg dampen op i hatten og ud gennem piben, hvorfra den gennem et rør ledtes gennem en svaletønde og videre frem, til den fortættes som dråber. I 1697 blev det imidlertid forbudt at hjemmebrænde, hvilket påbud bønderne sad overhørig, for man levede jo da vel i et frit land, og først efter 1850 fik myndighederne ved hjælp af kontrollører nogenlunde bugt med brænderiet.

Laurits og hans kone lavede brændevinshatte i store mængder og solgte dem næppe for en slik. Noget gik i stykker, noget af alle slags, og blev smidt ned i en affaldsgrube tillige med knogler af adskillige dyr. Af randskårene kan man se, hvor omfattende deres modeller har været. Jo, der blev penge nok til at købe gårde for — og kunstnersindet gik i arv til efterkommerne.

Løvhus kunne ikke i længden være ene om de vældige arealer i Vind Søndersogn. Der er nu mange ejendomme dernede. Den bedste historie om de stræbsomme folk, som der tog bo, har jeg fundet knyttet til Niels Blæsbjerg, som jeg husker fra min første tid som lærer i Vind.

Han var rig, sagde man. Og han havde dog startet med de bare næver. Han holdt en gang ind hos købmand Kragh i Holstebro og spurgte, om han kunne få nogle varer på kredit.

Kragh kiggede lidt på manden og hans beskedne studekøretøj og sagde så: „Det ka' vist ikke blive meget“. Så holdt Niels ind til Poul Andersen og gentog sit spørgsmål der. Poul så også manden an og svarede: „Ja, du kan da få noget“. — Vindboerne siger, at Kragh angrede på den bedrift. — Siden blev Niels Blæsbjerg igen afvist i Holstebro. Det var dengang, han ville indsætte nogle overflødig penge i Sparekassen. Ja, man ville da godt opbevare dem for ham, men ikke betale rente.

— Men hvorfor kalder I ham for Niels Tinser? spurgte jeg Vindboerne.

— Jo, for han er fra Hovedhus i Nørre Felding (det nuværende Kjærgård) og søn af Jens Peder Spillemand, som også kaldtes Tinser.

Stort mere fik jeg dengang ikke at vide, men fandt dog siden ud af, at Jens Peder Spillemand havde overtaget navnet fra sin formand i Hovedhus; denne hed Anders Mortensen og var fra Tingsager i Vinding.

Aage Gammelvind har fundet ud af, hvor de sorte potter er brændt. Skår ligger også spredt trindt omkring på marken; han havde hidtil tænkt, at det drejede sig om oldtidsskår.

Men fundet af så store mængder af mislykkede kar er både sjældent og interessant. Nogle af skårene findes mønstrede på indersiden. Morsomt er det at iagttage, hvorledes et anlæg for dygtigt håndværksarbejde, parret med kunstsans, har forplantet sig gennem mange generationer.

*

Når man kender gamle bønders ordenssans, må man undres over, hvorfor de talrige skår ikke er smidt bort på må og få. Hvorfor findes de omhyggeligt nedlagt i en cirkelformet grube ved huset — og sammenblandet med talrige knogler? Gruben ligner påfaldende en lignende

grube, konstateret i murermester Albert Lauritsens have i Sørvad. Denne affaldsgrube var fra jernalderen, og Albert Lauritsen, der er ætling af pottemagerne i Løvhus, kan lige så lidt som jeg begribe, hvorfor man med noget besvær gravede huller ved hjemmet til sønderslåede lerkar, der lettere kunne smides i en naturlig lavning i heden.

Det er sikkert lige så lidt i oldtiden som senere gjort tilfældigt. De er ofret! Til hvad eller hvem? vil man spørge.

Svaret på dette må indgå som et led i en fælles besvarelse af spørgsmålet om talrige henlæggelser eller nedgravninger af sære ting i moser, grave og hjem. Et halvt hundrede knusesten i en af Vinding sogns lerkargrave var næppe kommet ned i fylden ved et tilfælde. De blev ofrede med eller uden omtanke.

SYNG DANMARKSHISTORIE!

Mine erfaringer hidrører fra en lille skole på landet, hvor de såkaldte fag let kunne kobles sammen — i bevidstheden om, at der herskede metodefrihed — og emneundervisning skulle prøves som medicin til skoletrætte lærere og disciple.

Det er klart, at skal man tillade sig den frihed at synge danmarkshistorie fra ende til anden, så sprænges i nogen grad fagrammen, idet vi jo får med discipliner at gøre som sang og musik, litteratur i bred forstand, personalhistorie og adskilligt andet foruden hovedtemaet: Vort fædrelands historie.

Nu ved vi nok, at menneskelig viden og gøremål slet ikke kan opdeles i fag, men vi gør det jo alligevel, og skolen har fået adskilligt flere „fag“, end den havde før centraliseringen.

Der er dog ikke sket noget inden for skolelovgivningen, der forhindrer skolen i at synge danmarkshistorie. Eller er der?

Bedst at kigge lidt i den blå betænkning. Vi læser: „Den kundskabsmængde, der står til rådighed i faget historie, er så overvældende stor, at børnene kun kan få kendskab til en relativ ringe del deraf. Det er derfor nødvendigt, at man holder sig til det fragmentariske princip.“

Vi skal altså ikke have det hele med. Ser vi efter, hvilke metoder og hjælpemidler, der anbefales, så finder vi først nævnt en lærebog, dernæst lærerens fortælling,

som „må have en selvfølgelig plads“, endvidere arbejdsbøger, billedstof, film, vægkort, opslagstavler samt besøg på museer, erhvervsvirksomheder og lignende.

Man undres over, at ikke en eneste af de fremragende personligheder, der har lavet den blå bog, har fået det indfald, at ganske særlig sangbogen kunne benyttes, for det kan den faktisk (hvilket måske har været for selvfølgelig til at nævnes).

Kigger vi efter i betænkningen under sang, finder vi fortrinlige forslag til salmer og sange, hvoriblandt nogle historiske og herunder folkeviser.

Vi kolliderer ikke med lov og ret i landet, næppe heller ved at stjæle nogle dansktimer til formålet, og vi skulle således være helgarderet. Hvad jeg har prøvet og nu henleder opmærksomheden på må kunne eftergøres i enhver skoleform.

Kun én eneste forudsætning må være til stede, den nemlig, at man råder over en klasse sangglade børn med åbne øren og sind.

Men før vi går videre, vil det vist være nyttigt at overveje, hvad formålet med historieundervisningen er, og under denne overvejelse vil vi aldeles ikke rådføre os med den blå betænkning — langt hellere tænke over professor Kromanns systematik. Han talte gerne om to slags værdier: den materielle og den formelle, den formende eller dannende, og vi kan snart konstatere, at historien for almindelige mennesker eller praktisk talt for os alle (kun) har værdi som dannelsesgrundlag. Vi tager næppe meget ved lære af historien, og det er blevet sagt og gentaget mange gange, at hvad vi lærer af historien, er, at menneskene intet lærer. Selvfølgelig skal det være rigtigt, måske endda objektivt, hvad vi docerer — hvis det bare var muligt. Men det er det ikke, af mange grunde, og specielt fordi de inderste motiver til al historie er gemt i

menneskesindet. Vi tror, at en politiker har de og de motiver, men vi ved det ikke med sikkerhed.

Vi kan også yderst sjældent garantere for pålideligheden, fordi forskningen stedse kan komme til nye resultater, og nye træk kan komme til, som ganske ændrer eller måske supplerer, hvad der en tid lang har været doceret som kendsgerninger — og hertil kommer så, at nye forskningsresultater kun langsomt baner sig vej fra lærde afhandlinger til de lærebøger, man giver børnene i hænde, og som deres forældre regner for så pålidelige som himmelfaldne orakler. Eksempler skulle være overflødige. Men alle kan fejle, selv jeg kan fejle, sagde skrædderen i Holstebro.

Højskolesangbogens ca. 200 sange med historiske motiver har fejl i massevis. Det skal villigt indrømmes. Og korrektiver kan gives, hvis man føler sig oplagt dertil. Men jeg mindes, at Byskov vanskeligt kunne indse nytten af at korrigere, hvad der virkede positivt ansporende på modtageren af „historisk“ stof.

Jeg hørte engang til min største glæde småbørn fortælle efter deres lærerinde:

— Aa da Asger Ryg så kom hjem, da lå der to drenge i æ vugg, å de var tvillinger.

Siden, da jeg fik de samme børn op i min klasse, betroede jeg dem, at de to drenge vist ikke var tvillinger. Det har de nok glemt under påvirkningen af Oehlen-schlägers skønne gendigtning af det kendte sagn. Jeg mindes en anden afdød betydelig skolemand, C. P. O. Christiansen, som tog sig for at udspørge sine elever om deres syn på børneskolens historieundervisning. Resultatet var nedslående, idet det store flertal syntes, at deres 320 historietimer var ganske spildte.

Det var højskolens historiske foredrag ikke. Al historieundervisning har selvfølgelig oprindeligt været mundtlig.

Men — sagde Christen Kold — lektieskolen fik folkets røst til at forstumme. Hvilket jo godt nok er eller var en mild overdrivelse; thi Evald Tang Kristensen erfarede længe efter, at folkets røst aldeles ikke var forstummet. Blandt den vældige skat, der sankedes fra folkets læber, var der i hundredevis af folkeviser, til dels fra middelalderen.

Hvad der bedst lever i folkesindet, er sagnet, myten og sangen. Det er vel også dette, de fleste mennesker kan have præsent. Det er oldtidssagn og andre sagn, det er folkevisens beretning om dronning Dagmar, det er historien om Niels Ebbesen, om Kristian den Fjerde på „Trefoldigheden“, kong Kristian, der med den lille pige hos sig på den hvide hest red over grænsen, mordet på Kaj Munk i Hørbylunde, alt sammen uden præcision og fodnoter.

Sådanne kendsgerninger får stedse folkeskolens lærere til at søge nye veje for at ægge børnenes interesse for historie. Nogle har erfaret, at et lokalhistorisk indslag kan gøre nytte. Og jeg siger: Brug det. Og nu en anden ting: Syng danmarkshistorie. Et par hundrede sange står til rådighed. Og fyldes børnene ikke med faktiske kendsgerninger, så fyldes de med poesi og åndsliv, så vidt det er muligt: Syng danmarkshistorie . . .

Sangen om kong Vermund den Gamle er så god en tekst at koble på, som tænkes kan, både de vers, som er medtaget i Højskolesangbogen og det, som er udeladt (i min udgave):

*Så gik det ved Ejder fra ældgammel tid,
for lang er med tysken vor trætte.
Og således immer, når lykken er blid,
med tysken vi kommer til rette.*

Jo, den historie må vi nok høre mere om og helst — ihukommende Grundtvig — med levende mundsord. Og

hvorfor sidste vers er udeladt, vil give anledning til stilfærdig drøftelse med større og opvakte børn.

Sagnene om Rolf Krake vil vist altid finde anvendelse i en dansk skole og bliver vel også fortalt så godt, at lektielæsning over emnet er overflødig; men Grundtvigs gendigtning af Bjarkemål, som Axel Olrik kalder vort ældste digt, har en forjættelse af livsbekræftende art, som vi tit og ofte får brug for at søge trøst i.

*Rolf kan blegne,
Bjarke segne,
Hjalte svømme i sit blod.
Lejres buer
kan i luer
synke ned for Hjartvars fod.
Han dog marken ej beholde,
før de emmer vorde kolde
dræber ham den sidste gnist.*

Men vi behøver ikke alene at holde os til sagnene; hele Danmarks historie besynges.

Den lærebog, jeg benyttede, har knap nok et par linjer til overs for hr. Sinklar, der drog over salten hav. Men sangen giver besked og ender med et vers, der vil gøre alle til frihedskæmpere:

*End knejser en støtte på samme sted,
som Norges uvenner mon true.
Vé hver nordmand, som ej bliver hed,
så tit hans øje den skue!*

Enhver skole vil gerne lære børnene noget om Herluf Trolle. Det gøres lettest ved at lade dem synge på en kvik melodi:

*Hvi nyder jeg af gods og gård
de frie herligheder;
hvi gik jeg klædt i fløjl og mår
og bar de gyldne kæder?*

*Fordi, når Danmark står på spil,
jeg glad skal sætte livet til,
og det er netop det, jeg vil,
kan det forundre eder?*

Vi ved, at Saxo byggede sin danmarkshistorie op på sange og kvad. Folkeviser, til dels med historisk indhold, levede på folkets tunge lige til vore dage. Grækernes ældste historie var sange. Ældgamle partier af Det gamle Testamente var digte, som folk kunne synge udenad. Ja, sådan var det.

Gilgames-Eposet, som indeholder syndsflodssagnet, gik på vers, befrugtende for sagn og digtning trindt omkring i hele vor kulturkreds. Jo, historie blev sunget. Historie kan synges.

Når børnene har lært „I gamle dage det var engang, at danske folk var i kongetrang“, så kender de den historie og behøver ikke derom at henvises til en lærebog.

En sådan har heller ikke plads. Den har næppe nok plads til historien om Mester Ole Vind, ham med den skarpe tunge. Og hvad med Morten Børup!

Uden besvær lærer børnene Blichers skønne digt: „I Skanderborrig enge, alt ved den blanke sø, der går de piger og drenge at slå og rive hø.“ De traller på visen, mens de pakker deres sager sammen og forlader skolestuen. Leonora Kristine Ulfeldts skæbne beskrives af Chr. Wilster. Børnene lærer sangen — og kan tidsnok få revideret den historie.

Vor grænsekamp er beskrevet i skønne, lødige sange. Præcise fakta kan let kobles på, om man ønsker det. Og mon nogen kan ønske sig en bedre beskrivelse af slaget på Isted Hede end den, Grundtvig har givet os?

Det vil jo her være nyttigt at vide noget om digterens sindsstemning, da han skrev sangen. Grundtvig ville først og fremmest bekæmpe tyskheden i København, og han

bifaldt ikke talen om Danmark til Ejderen, når faktum var, at Sydslesvig var overgroet med tyskeri — men nu kæmpede hans sønner dernede — og vandt.

Og så afklaredes Grundtvigs syn. Hvad hans sønner, hvad Danmarks sønner havde vundet, med livet som indsats, skulle være dansk. Og så sang han:

*Fra Als til Danevirke,
fra Sli til Ægirs dør
skal Danmarks løver springe
på gylden grund som før,
hos angler og hos friser
i genfødt vennelag
skal synges kæmpeviser
om sejrens julidag.*

Syng danmarkshistorie!

C. A. THYREGOD

Går man på jagt efter litteratur om digteren C. A. Thyregod, finder man småartikler i Husvennen, Folkeskolen, Illustreret Folkeblad, hos Ejnar Skourup, hos sønnen Oskar, Axel Garde, H. Lund Hansen m. fl., og alle er enige om at fremhæve digterens betydning som skildrer af den jyske bondebefolknings slidsomme tilværelse på baggrund af en storslået natur. Man godtager Aakjærs slutbemærkning i sin artikel af 1922, optrykt i „Muld og Mænd“. „Kunne ikke det selskab for folkeoplysningen, der har nydt så megen gavn af hans frodige pen, få en eller anden varmhjertet mand til at skrive hans biografi og give ham hans plads der, hvor han fortjener den midt imellem St. Blicher og den rødmussede flok af føre skriverkarle, der nu tumler sig hjemmevant på bondens toft.“

Med eller uden en sådan biografi vil ingen nægte ham den plads, hvor Aakjær sætter ham. Hans kapacitet som kunstner er dog sagtens for begrænset til at nogen litterat af format vil gå i lag med den af Aakjær antydede opgave.

Bedst besked om Thyregod får man i Evald Tang Kristensens afhandlinger i Vejle Amts Årbøger 1918—20. Peder Hesselaa i DBL anslår hans fortællinger til godt og vel 300, hvoraf mange fremkom i blade og tidsskrifter, bl. a. Jyllands-Posten, Aftenlæsning, Nordisk Skoletidende og N. C. Roms Husvennen, inden de gik ind i bogform. Begyndelsen blev gjort med Historier og Sagn 1862—63, og derefter fulgte i hurtigt tempo otte bind

landsbyhistorier: „Blandt Bønder“ 1870-71, to bind fortællinger: „Fra Herregård og Landsby“ 1874-75, videre fulgte „Skildringer fra det virkelige liv“, to bind: „Fra afsides Egne“, et bind „Illustrerede Fortællinger“, „Vildtvoksende Skikkelser“, to bind „Mosgroede Minder“, „Gamle Dage“, „Mens Tiderne skifter“ og 1893 „To Fortællinger“. Et næsten stereotypet motiv er konflikten mellem penge og kærlighed, den rige gårdmandssøn, der ikke kan få den fattige husmandsdatter. Blicher er vel forudsætningen for forfatterskabet, antyder Peder Hesselaa. Litteratur vil altid finde forudsætninger.

I en indledende artikel fortæller ETK, at han i Biografisk Leksikon har fundet C. A. Thyregods fader nævnt som Anders Mering, hvilket han troede måtte bero på en fejltagelse, og han bringer sine egne resultater af kirkebogsstudier i overdådig mængde. Faderen hed Anders Katborg og var født i Ulfborg sogn. I Thyregod sogns kirkebog anføres under døde: Anders Nielsen Katborg, den 8. juni 1836, han betegnes som almissemænd og husmand, født i Ulfborg som søn af Niels Pedersen. Anders Katborgs kone hed Ane Pedersdatter. I ægteskabet blev der syv børn, og yngst af disse var Christen Andersen Thyregod, født 12. november 1822 og konfirmeret 1837.

Den fattige dreng har været ude at tjene længe før sin konfirmation, hvilket jo fremgår af hans jubilæumsartikel i Husvennen for 1877, hvis forfatter (n) nok har primære oplysninger. Allerede som 8-årig blev han hyrde på heden, halvanden mil fra hans barndomshjem. Han vogtede et par hundrede får og nogle høveder, men det var let nok, fordi dyrene gik løse. Det synes, som om Thyregod i den ensomt beliggende hedegård har haft „et andet hjem“, for det hedder: Således henrandt 8 år, og da han omsider kom tilbage til sit fødesogn, ak, da var hans barndomshjem på engen ved kirken jævnet med jor-

den, hans søskende spredt vidt om i verden, hans fader død, kun moderen fandt han, hun havde gode kristelige formaninger at give ham, men intet andet. I samme artikel oplyses det, at faderen havde været soldat næsten uafbrudt fra 1799—1814. Det var jo krigsår. Faderen kom hjem med nedbrudt helbred. Fattigdommen må have været meget stor i det lille indsidderhjem.

Efter sin konfirmation fik han plads som tjenestedreng i Dørken, og manden i Søndergård, der kom til at interessere sig for ham, var medlem af skolekommissionen og fik udvirket, at Christen fik plads som vinterlærer der i byen, lærereksamen fra Jelling fik han 1849 og blev samme år lærer i Tulstrup med biskole i Hedegård sydlig i Ikast. Han blev kendt med pigen Ane Marie Sørensen, der var datter af Søren Christensen fra Tværmose i Sunds. Hun blev dog først hans hustru ved den tid 1852, da han fik embede i Ans i Grønbæk sogn. Han havde været med i krigen som frivillig 1848, og han var sig sit digterkald bevidst, hvilket fremgår af et digt fra 1845:

*Jeg lader andre kvæde, om hvilken egn de vil,
men Vesteregnens hede den holder jeg mig til;
der jeg til lyset kaldtes i lyngomkranste dal
og af naturen valgte til Vesteregnens skjald.*

ETK fortæller, at så godt som alle Thyregods poesier fra ungdomsårene er gået tabt, og han beklager det, hvad der dog næppe er stor grund til.

ETK giver besked om Thyregods mangeartede idéer, bl. a. om hans bidrag til oprettelse af en lærerforening, hvis ophavsmand han nok må siges at være, uagtet hans indflydelse dér blev ringe og kortvarig, og ETK fortsætter med gode nærbilleder:

„Det var egentlig synd, at de tog hans udmeldelse til følge, fordi han var foreningens fader, og det gjorde ham også meget ondt, at han blev smidt til side. Når han kom

til lærer- eller skolemøder, kunne han være helt oprømt. Ellers talte han ikke ret meget. Når der ved slige lejligheder bagefter holdtes fællesmåltid, kunne Sauter more sig med at få Thyregod til at drikke vel meget. Sauter drak dygtigt og kunne tåle det, men Thyregod tålte så godt som intet. Han blev da stortalende og selvbevidst og slog om sig med, at han var forfatteren Thyregod, hedens skjald. Hjemme drak han ikke. Når jeg kom ind i hans hjem og kom ind i det lille hummer, hvor han havde sine bøger og papirer, havde han altid en kaffekop stående ved sig på sit bord. Han gik i en gammel slåbrok og så ikke videre fiks ud, men kone og børn var altid pæne. Man ville forresten sige, at de brugte ikke så få penge til stadsen. En gang traf jeg ham på gaden i København sammen med Sauter, han så mere end tarvelig ud i sin påklædning og gik med helt udslidte støvler, der var så godt som uden såler. Han var altid fattig, uagtet han med sin pen tjente mange penge, og da han tog sin afsked for at flytte til København, var han i en bundløs gæld, så kreditorerne fik ham sat under administration. Det hjalp, da han kom til at oppebære en digtergage på 1000 kroner.

Afsked med Ans i Grønbæk sogn fik han i året 1881. ETK syntes, det var synd, at han skulle bo sine sidste år i hovedstaden. Han havde jo betegnet sig selv som hedens skjald. Man læser blot et digt, han lod trykke i sin almanak for 1876:

*Lad andre kun synge, så smukt de kan,
om helten på højheds tinde,
om priselig dåd i glimrende stand
— jeg synger helst om den fattige mand
og den ydmygt tålmodige kvinde.*

Det var vel konen og børnene, der ville derover, formoder ETK.

Han besøgte ham derude i Valdemarsgade 33 og blev altid vel modtaget. Han sad og syslede med sit arbejde, men før han døde, blev han så underlig åndssløv. Hans gamle venner, hvoriblandt hans mangeårige medarbejder N. C. Rom besøgte ham kun sjældent. Rom havde nu taget hele ledelsen af almanakken i sin hånd, og Thyregod fik bare en lille sum penge for at skrive en fortælling. Den 31. juli 1898 døde han, efterladende sig hustru og fem børn. En mindesten for digteren blev 1901 afsløret på en plads i Tyregod by tæt ved kirken med udsigt til pladsen, hvor det lille hus havde ligget, som han var født i. På stenen står:

*Han fortalte jævnt for danske bønder
om et fromt og stræbsomt livs lykke.*

Endvidere et vers af ham selv:

*Gud unde os, når livets dag vil fly,
at slumre hen i Jesu Kristi fred
og glad i Gud at lukke trætte øje,
kun for hos ham at vågne i det høje.*

På bagsiden står, at venner i Danmark rejste ham dette minde.

I Vejle amts årbøger fortsætter ETK med endnu en artikel, hvori han giver udtryk for sin undren over, at Thyregod aldrig omtalte sin familie. Det er da påfaldende, synes ETK, at han ikke havde ringeste samkvem med broderen Jens Lystlund, der også var lærer. Hvor moderen døde i sin fattigdom findes ikke oplyst. Ingen af den Thyregodske slægt var til stede ved mindstensafsløringen. ETK undrer sig meget over dette, hvad man jo godt kan forstå. Han giver sig så god tid til at vurdere værdien af Thyregods forfatterskab og når til det resultat, at rimeligvis er det bedste det, hvori der gives konkrete historiske og topografiske oplysninger uden digterisk tilføjelse. Og helt uret i dette har ETK vist ikke.

To fortællinger fra Vestjylland har i mange år været inden for min interessesfære, det er novellen om Gule Fanden fra Nørre Omme og den digteriske behandling af kirkerøveren Lave Rød. Hvor gerne ville man ikke have kendt de historiske traditioner uden digterisk behandling. Om den sidste fortælling kan man sige, at den sejler de historiske fakta betydeligt nærmere end historisk digtning sædvanligvis gør. Thyregod har kendt det bandlysningsbrev, som satte Lave Rød udenfor de helles samfund både her og hisset — men hvorfor digteren, der arbejder med historisk stof, bosætter røverridderen i Ølgryde i Nørre Felding på en tid, da gårdens navn aldeles ikke er afhjemlet — det ville jeg gerne vide.

Nogen stor digter var Thyregod ikke, men han har gjort mere nytte med sin pen for utallige mennesker end adskillige store digtere, for så vidt det indtryk, litteraturen efterlader i menneskesindet, er værdifuldere end et nok så herligt objekt, som ingen kontakter. Aakjær har stillet ham mellem Blicher og sig selv. Han har sin plads der.

RØVERRIDDEREN LAVE RØD

Om denne mand har Dansk biografisk Leksikon ikke meget at berette. Det ledsager hans navn med årstallet 1350; hvornår eller hvor han er født, vides ikke. Hans fader må have heddet Christen, men iøvrigt er hans familieforhold ukendt. Der nævnes de lokaliteter, hvorfra han hentede sit røvergods, i selskab med sine brødre Bo Høg og Eske Christensen. Førstnævnte solgte ham herregården Åbjerg i Hind herred, og vi må nok kendes ved manden som en af vore egne.

Hans røverier var i fuld gang før 1345, og han blev lyst i band af bisp Peder i Ribe, hvorefter der også kan skønnes noget om hans hjemstavn, der må have hørt under Ribe stift. Bandlysningen blev gentaget 1350 af samtlige fire bisper i Jylland og atter gentaget 1354 med bistand af bisperne i Odense og Roskilde.

Bandlysningen 1350 er dateret på den hellige pave Gregors dag, det vil sige den 12. marts. Røveren betegnes som ridder, og han synes at have specialiseret sig som kirkerøver. Han har plyndret i Tarm kirke eller af det til kirken hørende gods, ligeså i Egvad sogn, i Give, Astrup, Stavning og andetsteds, videre i en gård i Janderup, som hørte til Vor Frue kirke i Ribe. Desuden har han hentet gods i præstegårde, hvorfra præsterne var bortdøde, nemlig d'herrer Laves i Oksby, Peders i Stavning og Kjelds i Velling; det er både kvæg, korn og løseøre, som han voldeligt har ført bort fra kirkens grund.

Det er altså ikke så sært, at kirken lyser ham i band, indtil han kan bekvemme sig til at levere de stjålne sager tilbage igen.

Samtlige præster skal oplæse bandbrevet på tinge og på kirkestævne med tændte lys og klokkeringning, ingen må herefter deltage med Lave Rød og hans medskyldige i måltid, drikke, samtale, bøn, handel, bolig, bad eller andet, såfremt han ikke selv vil lyses i band, og det sogn, der huser ham, må affinde sig med, at der ingen gudstjeneste bliver i dets kirke. Lave Rød vil være at betragte som et „råddent lem, udstødt og overgivet til djævelens magt, skåret ud af de troendes fællesskab og bedækket med skamrødme.“

Af bandbrevet ses, at Lave Rød engang har forhandlet med bisp Jacob i Ribe om forlig, men ikke overholdt det.

Før vi går videre, må vi give os til at undres over, at røverridderen har kunnet opretholde sin forretning, som det skønnes, i en snes år.

Det på latin udfærdigede brev har været kendt og benyttet af flere forfattere, det findes nu oversat til dansk i sidste bind af DRB.

Når man læser C. A. Thyregods fængslende novelle „Ridder og Røver“, der er bygget over emnet, må man erkende, at meget taler for, at det kan være gået således til, som han fortæller. Novellen er faktisk mere historisk, end historiske værker sædvanligvis er. Han lader godt nok Lave Rød bo i Ølgryde i Nørre Felding, hvilket er digt, men et sted i Ribe stift må han jo have boet. I Øgelstrup i Råsted sogn boede dengang Palle Juel, det er så sandt, som noget kan være, og til dennes skønne søster bejlede hr. ridder Lave med god grund, efter som han elskede hende og hun ham. Hr. Palle Juel ville imidlertid ikke tillade nogen forbindelse mellem de to, med mindre Lave Rød ville forsone sig med kirken. Han gjorde så et

forsøg, i novellen som i virkeligheden; men da han vendte tilbage til sin enfoldige og mere end fromme moder i Ølgrøde, havde denne skænket sit gods til kirken. Hr. Lave Rød allierede sig så med sine brødre og plyndrede kirkerne til gengæld. Hvorledes han var blevet ridder, kender historikerne intet til, men det véd digteren god besked med: Han havde været i grev Geerts sold og af denne fået ridderslaget.

Kunne han imidlertid ikke få jomfru Karen med det gode, så måtte han tage hende med magt, og det gjorde han en juleaften, da hun med sin broder var til gudstjeneste i Råsted kirke. En passende tvekamp mellem jomfruens broder og hendes elsker fandt sin afslutning uden blodsudgydelse; pigen gjorde passende modstand, men lod sig ellers godvilligt føre til Vindris langt ude i Vindhede, og de blev gift trods bandlysningen. Jomfru Karen skrev siden til Palle Juel, at hun elskede sin mand og ville ikke forlade ham. Hun blev ham en trofast hustru ude i Vindris, hvor Lave Rød snart fik genrejst en gammel ruineret borg. Hun søgte at mildne hans vilde sind og fødte ham en søn og en datter, og så døde hun under sortedøden, som også får sin digteriske behandling af Thyregod. Den lille datter overlevede pesten og kom ved digterens bistand i den godmodige Palles varetægt.

Vi skal nu høre lidt om Vindris. — Sognepræsten hr. Christen Pedersen Stadell sendte i året 1638 nogle oplysninger til Ole Worm, hvori det hedder: „Sønden Vind kirke løber en liden å, som kaldes Fogelkjer å, og norden ved samme å ligger et lidet krat, som salig velbyrdige Peder Gyldenstjerne til Thim lod indkaste og kaldes Hardtlund“. Det er krattet, som nu kaldes Vindris, og det tilhører en fra Gammelvind fraskilt gård ved navn Frydendal.

Den nuværende ejer af Gammelvind hedder Thue, og

således hed også hans farfar. Denne gamle Thue gik engang for mange Herrens tider siden sammen med digteren Thyregod nede i det skønne krat, og da han så det af Peder Gyldenstjerne skabte dige, var det ham en smal sag at placere en borg der til sin røverridder samt at give stedet en skøn beskrivelse, passende til fru Karens sans for skønheden i naturen. Imidlertid søgte Thue med en tvædelt pilekvist efter skjulte skatte, rester af hr. Lave Røds tyvekoster. Han fandt dog ingen, og det være sagt med det samme, at historikere så lidt som arkivforskere har kunnet finde Ølgryde nævnt i middelalderlige kilder ældre end år 1500. Hvilket dog aldeles ikke forhindrer, at gården er ældre. Det er den.

Men om navnet Hardtlund må jeg til slut tillade mig at fabulere en lille smule. Nedskrevet efter folkemunde, som det må være, er t'et i udlyden og for den sags skyld også d'et uden værdi, og ordet kan godt betyde harg „hedensk helligdom“. Det kan også tænkes at indeholde samme rod som i Hardsyssel, ældre Harthesysæl, hvis grundbetydning nok er den samme, som vi har i tillægsordet hård, jævnfør hartkorn, der betyder hårdt korn. Men hvad enten Hardtlund er af den ene eller anden oprindelse, så er der god grund til at tippe på, at der ved lunden har været en hedensk helligdom, og selve lunden har været anset for hellig længe efter, at kristendommen var indført. Den nævnte Peder Gyldenstjerne, ham der pyttede ad kongen, må have været rigsmarsken, som døde 1552.

Vil nogen i den tilstundende sommer finde den skønne skovrest ude i Vind hede, gør han/hun klogt i at spørge om vej hos Kr. Frydendal i Vind stationsby, og han får så nok en ladning sagn i tilgift.

OVERTRO OG TROLDDOM

Hvad man skal forstå ved „overtro og trolddom“, er ikke sagt med få ord. Alfred Lehmann bruger et langt indledningskapitel i sit digre 2-binds værk til at definere begrebet. Bestemmer man overtro som „antagelser, der strider mod religion og videnskab“, så lader man samtidig overtroen være lige så omskiftelig som disse. Så var det overtro at helbrede blødende sår med spindelvæv, nu er det efter kendskabet til penicillinet på vej til at blive videnskab. Når Laust Glavind „hverrede syn“, således at kortenspillerne i Kirkegård alle som én så ham krybe ned i ølkruset, så var det trolddom, magi; nu er det videnskab, hypnose, suggestion. Profeten Elias kunne nedbede ild fra himlen, hvilket hørte under religionens gebet. Gør en afrikansk troldmand det samme, ja så ved vi alle, at det er trolddom.

Når en klog mand eller en endnu klogere kone i gamle dage helbredte en syg, som led af noget så fint som neurose, så skete det ved trolddom. Når en læge — opgivende at kalde sygdommen indbildning — helbreder samme sygdom, så sker det gennem psykoterapi, psykoanalyse, hypnose, suggestion, afslapning for dog at have et dansk navn også. Og så er det videnskab. Glosen „dum overtro“ mister sin slagkraft. Nobelpristageren, lægen Alexis Carrel, tror på helbredelsesunderne i Lourdes; han tror, at kræftpatienter kan helbredes ved bøn. Vi er alle overtroiske. — Men vi synes jo, at der må være måde med galskaben. Hvad enhver kan samle op i sin nærmeste

omegn eller blot af sine egne familietraditioner, lyder så forældede, at man må have lov at more sig derover. — Eller hvad skal man tro?

For 80 år siden, just da Grundtvig havde sluttet sin livsgerning, og Georg Brandes indledte sin, nedskrev en oplyst vindingbo følgende Valborgdagsbøn:

*

„Tre gange at læse Valborgmorgen før solen opstår.
1. styk. for at troldfolkene ikke skal gøre din avling eller dine kreaturer nogen skade.

Stat i din port eller gårdsled eller gå tre gange om din gård imod solen, før den opstår. Hjælpe Gud til et godt år, en god stund, en god time, i Jesu navn, amen!

Nu binder jeg for min hustru, børn og bolig dette hellige fredens bånd. Hjælp mig, Gud Fader, Søn og Helligånd, amen!

Jeg binder for mine tyre og stude, for mine køer, kvier og kalve, øg og føller, for mine lam, for mine galte, søer og grise, for mine gæs og gæslinger, for høns og kyllinger, for ost og smør, for bryggen og bagen, for komælk og fåremælk, for alt dette binder jeg dette fredens bånd i dette år og siden, mens verden står. Jeg binder alle vætter og alle nisser udi dette land, udi dette sogn, udi denne by ved det tornetræ, som jøderne pinte vor Herre Jesum Christum med . . . Jeg læser alle troldfolk, alle vætter og alle nisser . . . i djævelens lås . . . mens verden står. I navn Gud Fader, i navn Guds Søn, i navn Gud den Helligånd. Amen! † †

Læses tre gange og Fadervor hver gang. Og til aller sidst er det godt at læse de tre troens artikler.“

*

Man troede på nisser og højfolk, lige til det elektriske lys blev tændt.

Om bjergmanden i Mandsbjerg ved Svenstrup ved

man, at han har frembragt en skøn hulvej fra gården ned til engen; den fremkom under hans kørsel med tørv og hø.

Med bjergfolkene i Møgelbjerg stod beboerne i nabogården Vejvad på en fortrolig fod. En dag så konen i Vejvad en tudse humpe rundt i bryggeriset. „A ska hjælpe dæ!“ sagde konen og viste den døren. Få dage efter kom den Møgelbjerg-mand, grå og forknyt, og bad Vejvad-konen følge med og hjælpe hans kone, der var i barsel-nød; du har jo lovet at hjælpe hende, sagde han. Hvorfor hun fulgte med.

I Tihøje i sogneskellet mellem Vinding og Timring vrimlede det med højfolk. De var i familie med dem i Møgelbjerg, hvilket man kan skønne af følgende hændelse: En måneskinsaften, da bonden i gården Tjagvad gik udenfor et øjeblik, så han nede ved bækken en ung kvinde, der stod og vaskede sine hænder i det af månen forsøvede vand. „Hvor er do fræ?“ spurgte bonden. „A er fræ Møgelbjerg, og a ska til Tihyw og skære byg for mi moster!“ En oplysning, Tjagvad-manden tog til efterretning og plantede ind i slægtens erindring.

*

Det bedste sagn om højfolk er knyttet til Resdal Bavne. Nulevende mennesker har hørt bjergmanden derinde under solnedgang slå sine kister i lås. Det lød, som når jern sloges mod jern.

En gæv gammel vindingbo, som nu er død, har sagt mig, at han har hørt denne lyd fra bavnen mangan aften, når han hentede køerne hjem; men han troede ikke på bjergmanden. Meget snarere, sagde han, var det et forvarsel for banen; når toget farer forbi bavnen, hører man ganske den samme lyd, som den formentlige bjergmand frembragte.

Jeg er lidt ked af at være med til at likvidere bjergmanden i Resdal Bavne, for engang, jeg sad i Viborg og

studerede gamle dokumenter, fandt jeg, at et bjerg i bavnens nabolag, sandsynligvis selve bavnens, havde båret navnet Ejerbjerg. Det er det samme navn, som vi har i Ejer Bavnehøj. Og her har vi faktisk bjergmandens navn. Desværre for min teori er Ejr en dame, en sundhedsgudind i Frejas følge. Dr. Marius Kristensen har fundet hendes navn i Jerstal. — Bavnehøje findes trindt omkring i landet siden Frederik den Andens dage. — Man valgte til formålet de højeste bjerge, som derefter let kunne tabe deres oprindelige navne. Frøbjerg bavnehøj har bevaret sit gamle navn, der indeholder Frej eller Frejas navn. Resdal Bavne blev benyttet så sent som 1848 under den bekendte „Slavekrig“.

Den sidste rest af offer til de afsatte guddomme eller vætter er nissens julegrød. Men lige til vore dage er der foretaget mystiske handlinger, som må opfattes som rester af det argeste hedenskab.

Da Anders Ramskov i Vejvad en tid havde stor mist i sin fåreflok, fik han hos en klog mand det råd at trække et levende får ud i en pøl og drive en egepæl igennem dyret i den slemmes navn. Det blev gjort, og siden fejlede dyrene ingenting (H. P. H. til Folkemindesamlingen).

I 1890 ville kreaturerne i Kisum hverken lykkes eller trives. Hornkvæget afmagredes og døde, og købte man nye, så døde de også. Svinene åd alt muligt undtagen det, de skulle. Fårene døde også. Så gik der bud til Anders Ulkjær i Ulfborg; det viste sig, at dyrene var forheksede. Men efter at man på hans bud havde nedgravet et levende kreatur, kom resten sig. Om man da ellers kan tro det! Eksempler er legio. Kirkegårdsmuld kunne også gøre underværker.

Peder Nørkjær har fortalt, at han og hans broder Kræ Resdal, da de 1882 kom hjem fra en skyttefest

i Nyborg og ville spadserere det sidste stykke vej fra Holstebro til Vinding, passerede en „bunden kvinde“. Hun sad i den østre vejgrøft ud for Veggen mølle. De to brødre hilste god dag, men hun svarede intet.

Et stykke længere henne ad vejen mødte de deres broder Kresten, som kom agende mod Holstebro; de to fulgte med tilbage for siden at kunne køre med hjem til Vinding, når Kresten havde forrettet sine ærinder.

På hjemvejen kom de atter forbi kvinden, som nu fulgtes med Laust Glavind. Han var gammel, hun ung. At Laust havde „bundet“ hende, kunne fortælleren ikke nære tvivl om, og derfor havde hun ikke kunnet forlade grøften eller svare på deres hilsen.

*

Mindre trolddom eller slet ingen forudsættes i følgende:

Jens Toustrup var Vinding sogns første kommunalmand af format. 1863 var han 35 år gammel. Han skrev da til sin 15 år yngre broder, den senere så bekendte professor og biskop: „Du skriver, du har ondt i øjnene efter rejsen, men det er snarere den øjensygdom, som flere i denne tid har haft. Thi nu har Sine (hans kone) det, ligesom moder havde det efter jul. Du må helst bruge det råd, som Jens Bjerg kjendt (gav) Niels Sols om efteråret. Det var at koge et æg hårdt og skjære den midt over og tage blommen af den samt fylde den igjen med stødt hvidt sukker og svire den sammen med tråd og derefter koge den i en blanding af halvt rosenvand og halvt blyvand og så tage det halve æg og lægge i hvert øje om natten og lægge ægget igjen i det rosenvand og blyvand om dagen og varme det igjen om aftenen, inden det lægges på øjet og vedblive dermed, så længe øjnene er helbredet. Det kan du jo nok få konen til at være dig behjælpelig med. Da vi frygter for, at hvis du kommer til doktoren, de da skal blive værre.“

VED BÅLET

Vi er samlet omkring bålet. Og hvorfor er vi det? Hvem kan i en fart svare andet, end at det er skønt at være sammen og se ild. Men at vi just samles Sankt Hansaften har en lang og vidtløftig historisk begrundelse. Og når vi synger Holger Drachmanns midsommervise: . . . hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde, så er noget meget væsentligt sagt. Dem vil vi fra livet med glædesblus holde. Men heksene og troldene var for resten uforknytte. De samlede jo til deres egne muntre fester, ridende på kosteskafter eller smådjævl, på deres autoriserede dansepladser, Bloksbjerg, Hekkenfeld, Blåkulla eller andensteds. Og deres festpartnere, smådjævlene eller fanden selv, var ikke meget bange for ild.

Og hermed være sagt, at ilden var og er en god tjener, men en slem herre.

*

Sikkert har menneskene nok kendt og erkendt ilden som en slem herre, inden de lærte at tæmme den og gøre den til en god tjener.

Således opfattes det i hvert fald hos Johs. V. Jensen i myten „Den lange Rejse“, hvor han lader de primitive mennesker opleve en altødelæggende skovbrand, før det lykkedes Fyr at tæmme ilden efter bestigningen af det ildsprudende bjerg Gunung Api. Som menneskehedens senere velgører blev Fyr ofret — ofret til ilden og senere forgudet.

Hans berømmelse voksede gennem tiderne, og sproget blev præget af hans ry. Fyrig var Fyr, et lys mellem mennesker, klar, et skinnende, glimrende, strålende hoved. Der udgik glans fra ham, han funkede, den evige ild var i hans hjerte, han var al oplysningens begyndelse, han lynede, han knitrede af vid, han var gnistrende, luttet glød, en fakkel i natten, varm og blændende — skade at han skulle omkomme ved ildsvåde.

Ilden nød guddommelig dyrkelse. Herren åbenbarede sig for Moses i en brændende tornebusk. Og ild gik forud for hans ansigt og fortærede hans fjender (salme 97, 3). Som en ildstøtte viste han sit udvalgte folk vej gennem Sinai ørken. Hans ild brændte senere i den syvarmede lysestage i Herrens tempel. Og vi kristne tændte den hellige ild på alterbordet.

*

Illusioner, digt, sagn, myter og virkelighed er på en forunderlig måde fremme i vore tanker, når vi ser den lysende og varmende ild, tændt en sommeraften efter ældgamle traditioner.

Og så er ilden som symbol jo langt rigere end skildret hos Johannes V. Jensen. Vi kan bare tænke på pinseunderret, som skildret af Grundtvig:

Da sås der tunger som ild og glød,
Guds venner de fløj i munden.
På alle folks tunger Guds ord genlød,
mangfoldig, men ens i grunden.
Den gnist, der ulmer hos os endnu,
opblusser og i Guds time.
Så gladelig rinder det os i hu,
at himmerigs klokker kime.

Ilden blev symbolet på alt godt, lyst, brændende og luende i menneskesindet; ja, symbolet på Gud.

Men let forklarligt kunne ilden lige så vel bruges som

symbol på alle tænkelige rædsler, helvedes ild, som aldrig slukkes. Ilden kan være ond og må have sit offer. Den, der kommer allersidst, skal i den sorte gryde. Den muntre barnesang har efter kyndiges udsagn sin rod i en fordoms, grufuld virkelighed.

Det samme har vor lystige leg med raketheksene, som farer gennem luften til Hekkenfeld. Det er ikke så mange generationer siden, man brændte hekse. Heksejagten var sat i videnskabeligt system. Og vi ved, at de brændte hekses antal må tælles i mange millioner.

*

Hver by har sin heks og hvert sogn sine trolde. Vi tænker med dette digt vist mest på ondska-ben uden for os selv. Men vi har en anden digters ord om hekse og trolde. Det lyder således hos Henrik Ibsen:

At leve er kamp mod trolde i hjertesog hjernens hvælv.

At digte det er at holde dommedag over sig selv.

At digte det er at holde dommedag over sig selv. Det er i os selv, kampen skal føres. Der står kampen mellem godt og ondt. Tager vi disse alvorlige digterord med ind i vor glædesfest, så kan vi let modulere midsommervisen over i moltoner og betænke, at vor midsommerfest er fra gammel tid navngivet efter Johannes Døber, han, der sagde, at øksen allerede var løftet til hug. Hans tale er ikke forældet. Og kampen mod trolde i hjertets og hjernens hvælv skulle også nødvendig blive det.

DEN GAMLE BONDEGÅRD MED DET DUNKLE NAVN

Man kan slå efter i en bog, der hedder „De danske Landbrug 1688“, og finde alle datidens bebyggelsesnavne, for så vidt forfatteren, Henrik Pedersen, har fået dem med efter forarbejdet til Christian den Femtes matrikel.

Fra egne, hvor der hovedsagelig er bondebyer, finder man kun bynavne og så navne på de gårde, der lå udenfor fællesskabet. I Seem sogn nævnes således syv bebyggelsesnavne, uagtet at der var 43 gårde og enkelte huse med eller uden hartkorn. Af Hunderup sogns 22 gårde får vi bynavnene Hunderup, Kragelund, Sejstrup og gårdnavnene Kjærgård, Mulvad, Alsbro og Frøsing. Af Darum sogn nævnes kun Store Darum med 42 gårde og Lille Darum med otte. Fra Vejen sogn får vi fire navne, fra Malt fem, hvoriblandt Askov med fire gårde.

Men trindt omkring i landet og da ganske særlig i Vestjylland var der for det meste enestegårde, hvilket navn af Sv. Aakjær er tydet som en afslidt form af et ord, der skal sige så meget, som at gården ligger udenfor fællesskabet. Helt uden fællesskab med sognefæller om jord var enestegården dog ikke, hvilket bliver klart, om ikke før så under udskiftningen, idet alle enestegårde fik part i de udstrakte udmarker eller hedearealer, og en nærmere undersøgelse viser, at hvad der betegnes som enestegårde godt kan være dobbeltgårde eller endog småbyer. Vi får således navnene Ramskov, Vejvad, Klejstrup, Lund og Refning i Vinding sogn opgivet som går-

de, men navnene dækker hver over to selvstændige gårde, der kunne have forskelligt herskab. At der i Vognstrup by fjæler sig Østergård, Vestergård og Meldgård, ses heller ikke hos Henrik Pedersen; men holder vi os til det nævnte Vinding sogn, så får vi dog 33 navne, praktisk talt alle bebyggelsesnavne i sognet. Og således i mangfoldige sogne i Vestjylland. Vi kan finde dem rundt omkring i landskabet den dag i dag og deres navne i ovennævnte bog.

Det vil nu falde mig lettest at holde mig til Ringkøbing amt, men det er for denne artikels hensigt uvæsentlig, om den ene eller den anden egn i landet behandles. De følgende gloser er lutter gamle gårdnavne: Vognbjerg, Vognsbjerg, Gammel Dejbjerg, Vortkjær, Lundenæs, Oldager, Lille Bølling, Lodal, Gjaldbæk, Okkels, Kovstrup, Vovlund, Torlund, Romvig, Spegebjerg, Gabs, Lergrav, Søvnald, Høgsviis, Fonager, Pogager, Horslund, Ramskov, Tusholt, Pølsbjerg, Ølgryde, Sørvad, Lund, Refning, Spåbæk, Pøl, Gammel Hodsager, Gammelvind, Skold, Bahr o.s.v. Mange af disse gårde er forlængst blevet byer, deres navne bynavne, således Sørvad, hvorefter gården bliver til Sørvadgård. Torpnavn som Haderup og Mejrup er vel også oprindelig navne på enkelte gårde, der allerede i kirkebygningsperioden var blevet til småbyer af en betydning, der gjorde dem navngivende for sogne; men hvor mulig udvikling til by ikke var til stede, kan man finde torperne som enestegårde endnu, således i Vinding sogn Klejnstrup og Toustrup, der først efter reformtiden har ynglet en smule, og det har jo de allerfleste enestegårde, idet udparcellering efter overgangen til selveje snart kom i hurtig vækst. Vi kender Skjoldborgs betegnelse, udmarkens børn, for de første fattige parcellister, der i store hobe kom på sognet; men i vore dage kan det være vanskeligt nok at skelne mellem mo-

dergården og dens unger, hvad kapaciteten angår. Af de gamle gårde er der blevet en spredt bebyggelse over de egne, som på udskiftningstiden lå hen som ødemark, mosedrag eller lynghede, og lidt lokalhistorisk interesse skal nok til for den, der vil finde de gamle gårde i vrimlen.

De gamle gårdnavne er forlængst antaget og undertiden beskyttet som personnavne. For tusind år siden anlagde Sven(d) en gård, og naboerne kaldte den Svens Torp = Svenstrup; den har de sidste tre hundrede år været beboet af én slægt, hvis navn skiftevis var Laust og Poul, hele tiden søn efter fader, nu hedder familien Svenstrup som dens gård.

Ser man på den navngivning, som fandt sted straks efter reformtiden, bliver man opmærksom på et forhold, som vist er meget gammelt. Det er en kendt sag, at gamle marknavne nu går i glemme, og synd og skam er det, for de har til et stykke ind i dette århundrede været bevaret i erindringen, om end ikke til praktisk brug som i gamle dage. Mange af disse navne er lige så dunkle som gårdnavnene; lokalhistorikeren kender dem fra mangeartede arkivalier, og måske mest fra matrikelarkivet, men også fra udskiftningsperioden. Sådanne marknavne fandtes i Nr. Omme sogn: Tyrreskjær, Aastoft, Tranbjerg, Volbæk, Botved, Dingelbjerg, Plet, Hvirrel, Fjald(e) o.s.v. Hver gård havde sine marknavne, og de brugtes længe efter, at betydningen var glemt. Engang blev de dog givet med omtanke. Man vidste, hvad marknavne som Fjald, Tegager, Løgager, Vingtoft, Aabjerg, Brandtoft, Ulfbjerg, Kiekenstoft og Buhu betød såvel som Gammelager eller Vesterager; og man bibeholdt ofte disse glemte marknavne, når der på markerne rejstes nye hjem. Det var en god skik. Nu er på min egn efterleddet ager ganske afslidt, Foldager bliver til Foler, Fuglager til Fowler, Fonager til Foner ligesom Tegager til Teger.

I hvor høj grad betydningen af sidste navn var glemt allerede for flere hundrede år siden, kan skønnes af den omstændighed at markbogen af 1683 skriver Teeger Agre, hvorved vi jo får agre i dobbelt potens.

Lokalhistorikeren vil naturligvis vide, hvad navnet betyder eller har betydet og må gå til filologerne om hjælp. Jeg fik nu ingen hjælp i første omgang udover at jeg erfarede, at der fandtes etymologiske ordbøger, hvorfra filologerne henter en del af deres visdom. Jeg gik da til en sådan og slog efter på teig, som jo lignede noget. Det skulle betyde et stykke eng eller agerstribe. Såre godt. Ordets betydning på adskillige sprog præsenteres, og det er ikke så lidt, man får at vide. Ordet har kunnet betyde plads, egn, land, del, eller det var beslægtet med sådanne ord; grundbetydningen synes at have været retning, måske himmelretning, ja, endog offentlig samlingsplads får man afleveret til refleksion. Se, det var næsten for meget af det gode. Men en oldnordisk form må i alt fald have været teigr. Da vi nu har Tingsager i nærheden af Tegager, og da lokalhistorikeren gerne vil finde sakrale steder i sin interessesfære, så standser man op ved betydningen offentlig samlingsplads eller fælleseng, som det også kan betyde.

Jeg sad en dag og læste i N. M. Petersens værker og fandt, at han uden større apparat af paralleller kaldte teg for egnskråning; hvorpå jeg gik til Tegager og konstaterede, at det passede som hånd i handske. Men fælleseng kunne det også betyde, og nu vidste jeg, at Tegager var fælles for flere af de omliggende gårde. Betydningen var og er aldeles glemt. Og dog gav man uden vaklen de nye hjem, som efter reformtiden rejste sig på stedet, det gamle navn. Og på samme vis gik det med Løgager, Vingtoft, Foldager, Aabjerg o.s.v. Marknavnene var det primære, givet af mennesker udenfor. Man befinder sig

vel nok i verdens centrum, man har ikke brug for andet navn end jeg. Det har imidlertid omgivelserne. Ovre på Skold bor Mads Jacobsen, og hvad Skold betød, vidste man, da udenforstående gav stedet navn. Mikkel byggede 1724 Danmarks første statshusmandsbrug. — Naboerne kaldte stedet, en usselig rønne, for Mikkelborg, og således hedder det endnu.

Sakralnavne, sådanne som minder om hedensk kult, søger man med ildhu. Til at begynde med er man taknemmelig for et enkelt: Gudum, Vium, Dejbjerg, Ulborg, i Sallingland Oddense, på Fyn ligeledes Odense og Frøbjerg. Men under nøjere studium af stednavneforskernes værker åbner der sig flere muligheder. Og må jeg nu bare holde mig til min egen hjemstavn, Vinding-Vind kommune. Her findes Blindkilde, hvis vand ifølge provst Hans Mariagers udsagn fra 1683 kunne helbrede syge og svagelige øjne, fordi vandet der var „sødere end i andre vældekilder“. Ved Spåbæk, skriver samme præstemand, holdt hedningerne deres augurier, d.v.s. spådomsfester; tæt ved ligger Bedehøj, hvor man i sin tid kunne nedbede regn fra det høje. Ulfbjerg indeholder gudenavnet Ull, Tyrgård ved siden af, gudenavnet Tyr, der ikke må forveksles med en okse af hankøn; man finder i sognet Gildbjerg, der minder om sakrale gilder; vi har Horslund, der lige så godt som Horslunde på Lolland kan erklæres hellig, og gårdnavnet Lund, der kan have været lige så helligt som Lund i Skåne; ydermere har vi Tinghøj og Tingsager, der uomtvisteligt minder om afholdelse af retssamlinger i sognet; Løgager og Løvsig kan indeholde et gammelt ord lygi, der betyder fredhelligt sted; i Vind sogn findes Wolhyw, der nok indeholder ordet Val, det samme som i Vallekilde og minder om en periode, hvor guderne frådsede i ofre. I samme sogn findes Stålbjerg, der nok er det gamle navn, stalle, der jo betyder alter; og

ved Præstbjerg, i sig selv et helligt navn, har der været en stendysse „så stor som en oldtidshøj“, altså en harg og at denne tydning er rigtig, bestyrkes af den nærved liggende lunds oprindelige, men nu glemte navn Hardtlund.

Når lokalhistorikeren er kommet så vidt i visdom, får han sand i sjælen. Kan så mange steder i et sogn virkelig minde om hedensk kult! Han må hjælpes til sund ædruelighed af filologer, der profant udraderer de fleste helligdomme. Mange tydninger er lige mulige, eller som dr. Marius Kristensen engang sagde, lige umulige. I øvrigt må vi erindre os, at mange lag hedenskab i tidernes løb nok kan have efterladt sakrale navne, der bare ikke minder om domkirker, så lidt som Peder minder om ham med himmeriges nøgler, eller Marie om den hellige Guds moder. Vi må finde os i at få at vide, at stednavne, der begynder med vi, måske bare refererer til vidje, gil kan være plantenavnet gyvel, i gamle dage kaldet gejl, ved Bedehøj har man såmænd bare bedet, når man drev kreaturer til Husum eller andre egne sønderpå, Hardtlund indeholder vel nok tillægsordet hård, men det kan betyde så mange ting. Ved Præstbjerg kom efter et gammelt sagn ribebispens officialis af dage omkring reformationstiden, hvilket skulle være tilstrækkelig årsag til, at bjerget fik sit navn, Horslund har vel bare navn efter en hest, og det kan være, det samme gælder Horslunde, Ulfsbjerg såvel som Ulborg kan have navn efter ulve, og den hellige tyr er sagtens en prosaisk bedækningstyr, hvortil der rigtignok godt kan have været knyttet fromme tanker, om akten skulle lykkes og afkommet trives.

Men idet jeg nu udelukkende holder mig til gårdnavnene i Vinding og Vind sogne, skal jeg prøve at vise, hvorledes lægmand dog nok alligevel kan få udbytte af en stednavneanalyse. Her er først navne, der ender på kjær: Koldkjær, Haskjær, Hundkjær og Røjkjær; så nav-

nene, der ender på vad: Sørvad, Vejvad, Tjagvad; jeg nævner derefter: Sig, Lægsig, Junge, Moesgård, Plet, Blindkilde, Resdal, Spåbæk og Hvirgel, der alle refererer til beliggenheden ved vandløb, enge og andre lave steder, hvor der uden kultur kunne findes græsning til en ko. Og der er flere endnu, thi også Hahle, på jysk Haal, betyder eng, der som en hale strækker sig ud fra hovedretningen; Refning, udtalt røven, betyder simpelthen revne eller kløft ligesom et karsk ord, der alene giver et fornuftigt navn på den legemsdel, der hverken er hale eller ende. Og kommer man så til Refning, ser man, hvor fantastisk godt navnet passer, i en egn, Skovbjerg Bakkeø, hvor der ellers er småt med bratte skrænter. Sig er et lavt sted, hvor der står vand om vinteren, Junge er eng, der gynger, Hvirgel indeholder navnet på en græsart, kjær og vad behøver ingen forklaring. Lige uden for sogneskillet i Nr. Felding finder man de lige så fugtige gårdnavne: Ølgryde, Trug, Pølsbjerg og Krogsdal; i Vind sogn ligger Stråsø, Blåkjær, Sandfær, hvor sidste led hentyder til færden over åen. Undersøger vi beliggenheden af Vinding sogns fire torpgårde, Kjejnstrup, Vognstrup, Svenstrup og Toustrup, der jo i forleddet har et personnavn, så ser vi, at også disse gårde med flid er anbragt i mosekonens iskolde bryggers. Men disse gårde har skiftet navn, thi de er aldeles ikke i relativ sen tid udflyttet fra nogen adelby. Svenstrup og Vognstrup er lige så gamle som de andre, hvis oprindelse taber sig i fortidsmørke; man finder oldtidshøje ved gårdene, stenredskaber af enhver tænkelig slags og ikke at forglemme gode spor af jernalderbebyggelse, ligesom man ved Sørvad finder jernalderspor i nærheden af den halve snes kæmpehøje, der må være et par tusind år ældre.

Det har kun begrænset mening at tale om en gård eller en bys oprindelse, og meningen er endda yderligere be-

grænset, når man vil jævnføre deres alder med navnet. Hvad vi kan sige er, at omkring de Vinding-gårde findes oldtidsspor, der vidner om kontinuerlig bebyggelse i al den tid, vi har formodning om. Vognstrup er et ganske tydeligt eksempel på, at et navneskifte må have fundet sted, og vel at mærke før kristne navne kom i brug.

En anden gård må have skiftet navn, en af sognets betydeligste, nemlig Præstegården. Den kan ikke have heddet sådan i hedensk tid. Den ligger lige så fugtigt som de andre gårde. Den kan have været navngivende for kirken og derefter for hele sognet. Vi ved jo, at sognenavne kunne udgå fra ganske begrænsede lokaliteter såsom bjerget, hvorpå kirken byggedes: Måbjerg, Dejbjerg, Rønbjerg, Jebjerg, Vildbjerg, Borbjerg o.s.v. Det kunne også udgå fra et andet navn og da ganske givet fra den gård, på hvis jorder dens økonomi og fremtidige eksistens funderedes. Præstegården har da nok heddet Vinding, og forleddet kan være vin, der i stednavnet navnlig i Norge har betydet græsgang, hvor man gerne stiftede hjem. Denne tydning af navnet bliver dog nu modsagt af adskillige forskere, hvor rimeligt den end synes den lokal-kendte mand at være.

Man har kaldt sin boplads for det, den var: mose, sig, junge, kjær, kilde, bæk, eller man gav den navn efter et livsvigtigt kendemærke i naturen. — Navne som Lund, Horslund og i Vind sogn Skovgård, kan næppe være givet, før skovene var svundet ind til mindre partier. Fonager, ældre Fornager, betyder vist gamle agre, og Pogager, agrene med en poge på, det vil sige en forhøjning midt i lavlandet. Navnene kan ligesom Tegager og Løgager være ældre end bebyggelsen.

Har man således uden større videnskabelig bistand fået startet, kan man ikke lade være med at videreføre undersøgelsen af, hvad stednavnene, de ældste levned ord, der

er os bevaret, kan fortælle. Men jeg må ikke fordybe mig i dette. Bare sige, at omend jeg mest har hentet mine eksempler fra min egen hjemstavn, så kan sikkert andre lære lidt deraf, når de tager deres egen hjemstavn under lup. Naturligvis vil man også vide, hvad forleddene i vore fugtige navne betyder, og hjælp dertil må man have af den snart righoldige stednavnelitteratur. Jeg får f. eks. at vide, at forleddet i Haskjær kan betyde gærde, men dermed er jo intet forklaret. Findes der andre tydningsmuligheder, og hvis ikke, hvad blev så indgærdet? I Hundkjær „ligger der nok en hund begravet“, hvis forleddet ikke bare betyder stor som i hundrede. Hundkjær er vel så bare det store kjær, hvilket meget godt kan passe.

Det må dog endnu engang siges, at sproghistorisk bi-stand behøves, om man ikke vil fare med limpinden. Men den lokalhistoriker, der alvorligt sysler med emnet, vil sikkert altid møde forståelse og hjælpsomhed hos Stednavneudvalget. Navnet på den gamle gård, og hvad det betyder og kan afsløre om fortidige tilstande, dispositioner og livsformer, er imidlertid kun en enkelt vej blandt andre, ad hvilken vi får lys over fortiden med bi-stand til videre vandring ad ukendt vej. Sagn og snak om gamle dage hører også med til de levende mundsord, med hvilket åndeligt behov kan vækkes og næres. Tingene, de jordbundne sager, må lige nævnes såvel som gammelt skrammel i mørke loftskroge, eller hvor det nu fjæler sig, og vi når så frem til skriftlige kilder, arkivalier i kister, skuffer og chartoller. Ja, jeg tænker, det meste af værdi er brændt eller på anden måde bortryddet. Nogle steder finder man dog gode ting og blandt disse ikke at for-glemme billeder af forfædre i datidens ejendommelige dragter. Men skulle alt sådant om den gamle gård være bortkommet, så er dog kirkebogsdata tilbage og mangfol-

dige andre kilder omhyggeligt opbevaret på vore arkiver til fri benyttelse af alle og enhver med eller uden for-kundskaber og lærdom.

Og den gamle gårds historie ligger i vore dage klarlagt i mangfoldige tilfælde især i de sognebøger, som i de sidste år, ikke mindst i Vestjylland, har set dagens lys.

Uden skolens hjælp kan dog næppe en større kreds af interesserede informeres i det spændende emne, hvorom her er fortalt.

Og det er til overmål godtgjort, at den manglende interesse for faget historie, som såvel folkeskolen som højskolen nu og da konstaterer og publicerer, kan afhjælpes betydeligt gennem udnyttelse af lokalhistorien. Det viser sig nemlig — hos mig ret tit — at skoleeleverne fra de gamle gårde har ahner, som rækker helt tilbage til kirkebogens første anlæg i Kristian den Fjerdes dage, ja, længere endnu. Og det siger sig selv, at en opvakt dreng som Laust Svenstrup spiler øjnene op, når han ser ahnetavlerne tager form på den sorte tavle. Bliver børnene historietrætte, og bliver vi alle historieløse, så mister vi noget af den livskraft, der skal hjælpe os levedygtige ind i fremtiden. Historien om den gamle gård med det dunkle navn kan bidrage til, at dette ikke sker.

VED BRYLLUPSMIDDAGEN

En degn, som gennem godt et par snese år under utalte bryllupsfester har haft sin plads, uvist af hvilken grund, ved præstens side foran brudeparret, har ofte haft grund til at misunde præsten for rigelige emner til den bordtale, som han bør holde, før andre tør tage ordet. Han behøver jo bare at gentage lidt af det, han nylig sagde i kirken, og andre kan koble på — og gør det. Det kunne degnen jo godt nok også gøre, men gør det ikke. Dog misundelse er en skændig last, og muligheden for at finde emner uden for katekismen er faktisk til stede. Det kom som en inspiration til degnen ved en bryllupsfest i Vinding forsamlingshus, hvor en yndig brud, datter fra en slægtsgård, nylig havde bekræftet pagten i kirken og sammen med sin livsensven havde besluttet sig til at forblive i bondestanden for at dyrke en plet af Danmarks jord og passe køer og kalve. Vi sang:

*Af henfjerne slægter jeg arved' den vang,
hvis muld jeg for udsæd nu pløjer.
Her rydded' de marken for stene engang
og dyrked' den siden med suk eller sang.
Nu, Herre, for dig jeg mig bøje . . .*

Så fulgte degnens tale.

„Vi sang om dit barndomshjem, kære Rigmor; men selv om I starter i et nyt hjem i Bur, så er dog også denne plet af Danmarks jord en arv fra fædrene. Vor store, nu afdøde digter, Martin A. Hansen, der levede så intens i tiden og i fortiden og derfor nok også vil leve et

godt stykke ud i fremtiden, har prøvet at forestille sig alle de mænd på række, som har levet på hans lille plet af verden før ham. Den første og den sidste ville ikke have mange muligheder for at forstå hinanden; men tog de hverandre i hånden og dannede kæde, så ville enhver kunne forstå sin sidemand. Denne slægtskæde, som digteren således fabulerer om, kan jeg aldrig slippe af syne. Der er historisk inspiration deri, som vækker så forskellige ting som vor nysgerrighed og vor ansvarsbevidsthed: Det var skønt at vide lidt mere om den lange slægtskæde, og godt er det, at intet led faldt ud eller kom galt af sted, thi det ville jo have haft skæbnesvangre følger for os, som lever, vi, hvis adfærd, held og lykke, succes eller tragedie vil få følger for generationer, som kommer efter os. Vi ser jo, at om en enkelt mand i kæden fik lykke og velsignelse til at udmærke sig på fremragende måde, det da kunne som en elektrisk strøm forplante sig til sidste led. Vi mindes let om et alvorligt bibelord, som siger det samme.

Jeg er i stand til at stille en række af brudens ahner op på let overskuelig måde. Jeg kender noget om hver enkelt, men det bliver nok for lang en historie. Vi nøjes derfor her med en mager skitse, i hvilken indgår de gamle Vindinggårde Sørvad, Præstegården, Moesgård, Lund og Tusholt. Vi får 13 led — eller fjorten af hensyn til dem, som ikke regner 13 for et lykketal. Og så begynder vi:

Christen hed den første mand; han var katolsk, og det var sønnen Poul Christensen også. Han var det, vi ville kalde en „god mand“ i Sørvad, som i hans tid bare var en enkelt gård. Han havde en søn, som hed Jens Poulsen; denne smed en dag sin spade ude i heden og løb hjemmefra, men vendte 12 år senere tilbage, ukendelig for faderen, men med en god præsteeksamen. Han blev hr. Ib Jensens medhjælper i præstegården, senere fik han selv

embedet og var vor første lutherske præst, optegnet blandt jubellærere, idet han besad embedet i mere end 50 år.

Blandt hans børn må vi nævne Jens Jensen, som blev billedskærer og selvejerbonde i Moesgård; han skal efter senere præstelige udsagn have skåret Vinding kirkes prædikestol. Mette hed en af hans døtre, hun blev gift med selvejerbonden Poul Lauritsen i Lund.

En yndig datter efter dem hed Elle og blev husmoder i Lund, da hendes tid kom, hvilket skete 1663, altså i år for 300 år siden. Hun efterfulgtes i Lund af sønnen Christen Pedersen, denne igen af sønnen Jens Christensen, hvis søn Niels Jensen blev født i Sønder Lund 1762 og blev næste bonde i den gamle selvejergård.

Niels Jensen og hustru fik flere børn, som jo alle de øvrige, men her vil vi bare have opmærksomheden henvendt på den søde lille Sidsel, som 1. oktober 1818 blev gift med Jens Tusholt. Sidsel blev således husmoder i denne gamle gård, og hun blev moder til den næste mand i gården, Niels Lund Jensen, der berømmes for sin styrke og sin deltagelse i Danmarks forsvar under treårskrigen, fra hvilken han vendte hjem for at brænde teglsten til sin gård, som han genopførte „af nyt“. Hans kone var Anna Kirstine fra Østergård, der lige som han selv havde ahner i de gamle Vinding-gårde; han blev 78 år gammel og døde 1899.

Sønnen, som fulgte efter, husker gamle Vindingboer som en nimrodsøn af rang, hvis jagtglæde er nedarvet i slægten. Han kom til verden under et forfærdeligt tøjbrud den 19. december 1855, under hvilket Vegen å gik over sine bredder, så madammen kun med nød og næppe kom over de stride strømme. Han fik i dåben navnet Jens og sin slægtsgårds navn oven i købet. Han kaldtes altså Jens Tusholt, og han blev gift med Petrine fra

Bede høj, hvis sagtmodige sind i dag kendes på hendes mange børnebørn.

I betimelig tid overtog sønnen Niels Tusholt gården og ægtede Else Holslund, hvis milde charme, hvad enhver kan se, er vokset med årene. Blandt deres 5 sønner og 2 døtre lægger vi i dag mest mærke til Rigmor Petrine alias fru Rigmor Grønkjær Poulsen.

I vil være med til at dyrke jorden, som jeres fædre gennem mange slægtled. Må jeg ønske jer til lykke med det og minde jer om et stykke fra „Evige Tanker“ af Plinius. Han sad nede i Rom og skrev bøger, mens jernalderbonden i Tusholt udsmedede jern af myremalm, og konen lavede lerkar, hvis rester I nylig konstaterede under en udgravning ved gården.

Plinius skrev: En frigiven fik et stykke jord, som han passede og plejede så godt, at hans lille landbrug blev det bedste i hele landet, hvorfor hans naboer, der klarede sig skidt, troede, at det skete ved hekseri, og de stævned ham for folkeforsamlingen. Han blev dog ikke dømt, for han havde medtaget sin hakke, sin skovl og sin spade, endvidere sin plov og sine gode køer, samt sin datter, der struttede af sundhed og gode klæder. — Her er mine heksemidler! sagde han. Desværre kan jeg ikke fremvise min sved og mit overarbejde (på vores sprog: gudsfrygt, flid og nøjsomhed).

Da Plinius' tanker nåede frem til vore breddegrader, fandt vi dem hverken forældede eller særlig nye.

Plinius døde under en hjælpeaktion under Vesuvus udbrud 79 år e. Kr. Men hans tanker siges altså at være evige.“

FOLKEOPLYSNING OG SKOLEN

Vi ved vel noget nær, hvad der må forstås ved de to begreber. Alligevel kan der jo da ved skole forstås mange ting, hvilket foreløbigt er mindre vigtigt. Mere nyttigt ville det være, om man straks kunne sige, hvad vi forstår ved folkeoplysning, men det kan jeg kun gøre ved en negation, altså ved at sige, hvad det ikke er. Begrebet kan ikke have noget med videnskab at gøre. Et lands folkeoplysning kan godt stå højt samtidig med, at dets videnskabelighed står lavt, og omvendt kan et lands videnskabelighed være høj, uden at folkeoplysningen behøver at være det.

Men der kan godt være nogen mening i at sige, at folkeoplysningen er desto lavere, jo længere den er bagefter videnskabeligheden i et land. Folkeoplysning er således at betragte som en relativ størrelse, og hvor videnskabelighed i meget primitive samfund savnes, har man ingen målestok ud over den at sammenligne med mere udviklede samfundsformer i tid og rum.

Hvor skoler ikke findes eller fandtes, kan folkeoplysningen ikke have noget at takke skolen for. Men vi ved, at der hos gamle kulturfolk som jøder, grækere og romere var skoler. Og med kristendommen kom der også skoler til Norden. Jeg går let hen over dette, bare nævne navnene: Kateketskoler, Klosterskoler, Domskoler og Latin-skoler. Skolerne uddannede disciple, disse blev derved dannede, og begrebet dannede i betydningen uddannede holdt sig helt op til vor egen tid, hvilket vi bl. a. kan se

af Orla Lehmanns terminologi. I vor grundlovene rigs-forsamling betegnedes de lærde eller akademikerne som dannede og bønderne som udannede. Seminarister, altså degne, var halvdannede. Påvirkning fra de dannede kunne almuen kun få gennem præster og degne; men hvor megen indflydelse disse gennem de skiftende tider fik på folkeoplysningen, er meget vanskeligt at afgøre.

Nogen lærdom, utilgængelig for den store hob, har der været længe før kristendommens komme til Danmark, hvilket vi kan skønne af Eddadigtene, hvis dybsindigheder ikke kan have været hvermands eje.

De lærde har vel heller ikke i almindelighed ment, at lærdom kunne blive hvermands eje. Folkeoplysningen stod stille eller voksede sin stille vækst; men på et givet tidspunkt synes statsmagten, at den skal træde hjælpende til, sædvanligvis for at fremme udviklingen.

Før bogtrykkeriets opfindelse, og før folk kunne læse, måtte undervisningen ske ad mundtlig vej. Og vi kan let skønne, at den statsmagten uvedkommende folkeoplysning også altid forplantede sig gennem det levende ord. Undersøger vi vore folkemindesamlinger, får vi besked om, hvad der levede i folkesindet. Det var ikke lutter ophøjede åndsværdier, hvilket vi kan se hos Evald Tang Kristensen. Men gode folkeeventyr og mange sange eller viser, hvis oprindelse fortaber sig i middelalderen, kunne Tang Kristensen finde som åndeligt arvegods hos jævne, enfoldige bønder. Gennem studier af vort folkemindestof, hentet direkte fra folkets læber, kan vi få et kig tilbage mod en ellers ukendt fortid. Det kan man derimod ikke gennem arbejder som Axel Orlis: Nordisk Aandsliv.

En anden vej, ad hvilken vi kan få vort emne belyst, er litteraturen. Men her møder vi det besynderlige, at bønder og andre jævne mennesker praktisk talt altid optræder som uvidende, komiske og i alle tilfælde udan-

nede figurer, ofte dog som hos Holberg med sund menneskeforstand, som vi møder hos Erasmus Montani broder Jacob.

Det er egentlig først hos Blicher, at almuesmænd bliver til rigtige mennesker. Og endnu den dag i dag kan man iagttage den gamle fordom, at der skal grines, når jysk forelæses, eller når en jyde på scenen betjener sig af det sprog, han i øvrigt taler, når han er ædru.

Fra bøger kunne almuen ikke høste megen lærdom. De kunne det ikke, fordi bøger var sjældne, eller fordi man ikke kunne læse, eller fordi man, om man nok kunne læse, ikke ville smide penge ud til bøger.

I gamle skifter efter afdøde, hvor alt blev bogført og vurderet, træffer man sjældent på bøger. En salmebog nu og da nævnes, men langt fra altid.

Man ville ikke smide penge ud til den slags. Kunne man få bøger gratis, var det en anden sag. Det får man et levende indtryk af gennem følgende oplysning fra præsten Terkel Dorchæus i Vinding sogn 1773:

Fra landemodet blev mig fra hr. provst Kynde tilsendt en bibel af Stistrups legats bibeler. Samme bibel har jeg leveret til Morten Tingsager udi Vinding sogn på Tvis Klosters gods. Med bibelen fulgte den liden bog „Guds Råd til Salighed“. Denne haver Vinding og Felding sogne til fælles og bør den halve tid være udi Felding og den anden halve tid udi Vinding sogn. Hr. Knudsen udi Felding præstegård har skrevet foran i bogen om denne deling.

Året efter klager hr. Dorchæus til både provst og bisp over, at den Felding kapellan hr. Randrup har beholdt Guds Råd til Salighed for sine egne sognebørn. „Vindingboerne siunes, dem herudi er sket uret.“

Kun i præstegårde og på herregårdene var der bøger af nævneværdig betydning. Således på Tvis Kloster 1727.

Bøgerne var følgende:

Golgata på Parnasso eller Jesu Christi pines, døds og begravelses historie.

Vor Herre Jesu Christi pines, døds og ærefulde opstandelses historie.

Nådens dørs åndelige hammer.

Nådens åndelige markedstid.

Guds børns Christelige bordskik.

Tåreperse.

Solens blodrøde nedgang.

En Christens tanke tøyle.

Tre salmebøger.

Den åndelige hovednøgle til himmelen, koster 5 mark.

Liffsens Krone.

Paradisis Urtegård.

Guds børns Kårse Skole eller bare „Kårsens Skole“.

Kaarsens Skole er i virkeligheden bogen om Ole Borch (1626-90). Efter et par hundrede siders velfortjent ros og lovprisning følger nogle mindedigte, hvoraf man erfarer, at den lærde mand døde af en sten, som befandtes i hans blære:

Du dræbtes af en sten, som ikke i din pande
men i din blære faldt og stækkede din ande.

Den avledes i dig, som kortede dit liv,
du i din blære bar din egen morderkniv.

Du gøre lod en dør din sten her ud at tage,
dog den content ej var med slig en lille låge,
forgæves derfor man bemøded sig dermed;

den sad som skelfisk fast der klippen hænger ved.

Videre fortælles om stenen, der var så stor som et gåseæg:

Den sten os minde skal vor hjertis sten at smelte.

De øvrige bøgers indhold svarer til deres titler.

Blandt bøgerne fandtes i øvrigt: Jesper Brochmanns Postille. Luthersk Postille. De bedendes åndelige Kæde og

Kristian den Fjerdes Bibel. Endvidere „Dauids Psaltere, Huilken den Hellig-Aand selff gjorde igennem Dauids Mund.“ Kun én verdslig bog fandtes i bunken: „200 udvalgte danske viser“. Det må være Peder Syvs udgave med hans skønne og intelligente forklaringer.

Fra tiden o. 1800 får vi overraskende god besked om almuens læsning gennem en undersøgelse, foretaget af Rasmus Nyerup.

Uhyre interessant er, hvad Niels Blicher har forefundet af morskabslæsning i sit pastorat, samt de kommentarer, han ledsager sin bogfortegnelse med.

„Jerusalems Skomager“ kender mange.

— Jøsses, Faar, spurgte mig en kone meget alvorligt. Er han et' rele te, for somm sæjjer nej, å a sæjjer jou . . .

— Jeg forsikrer jer i sandhed, det er pure digt.

— Aa, de ka a et' trou, a hå kun'en udenad, sin a var en bette jen:

En skomager har jeg været.

Boet i Jerusalem.

Kristus haver jeg vanæret.

Var en gudsbepotter slem . . .

— Holdt, holdt. Jeg hører nok, I kan den.

Nyerup opstøver og meddeler indholdet af 89 bøger, folkelæsning i Europa.

Om nu sådan morskabslæsning giver bedst besked om almuens eller de lærdes oplysning, er et stort spørgsmål.

Mundtlige traditioner var immervæk det vigtigste.

Disse når til os gennem Evald Tang Kristensen og co. Men hvor langt de rækker tilbage, kan ikke umiddelbart afgøres.

Imidlertid er vi så heldige at have Erik Pontoppidans „Fejekost“ til rådighed, idet den lille bog er udsendt af Dansk Folkemindesamling. Hvad der skal fejes ud, er rester af hedenskab og papisteri.

Jo, vi kender vore hedenske forfædre, der ved hellige fester fejrede deres guder, „og holdt det for en dødssynd at vende hjem hver til sit uden ravende i rus og med dinglende hoved.“ Efter kristendommens komme vedblev man med alskens „hedensk narreværk, slemmen og demmen, selv ved vor frelsers fødselsfest.“

Juletiden helligede de gamle til bryllupper og anselige ofre, hvortil svinestierne leverede bidragene. Det var den muntreste årstid, fuld af dans og lystighed, og det var en forseelse ikke at svømme i floder af øl og flommefedt.

På den tid skal man have lov til, hvad man lyster, lige til Marie Renselsesfest; man beflitter sig med kortspil og med stampen i gulvet, snart med den ene fod og snart med den anden.

Bedre bliver det ikke under fastelavns-narrerier, hvorunder man klæder sig ud, ganske forglemmende 5. Mos. 22, 5: Der skal intet mandstøj være på en kvinde, og en mand skal ikke iføre sig kvindeklæder; thi den, som gør det, er vederstyggelig for Herren.

Gamle kællinger bruger hørfrø til at fordrive spøgelseser med; de bruger arvesølv, kirkegårdsmuld og juleaske til at fordrive sygdomme med, og med messevin fordrives susen og klirren for ørene.

Gamle papistiske bønner bruges endnu. Således:

Det var om en langfredag morgen, Vorherre gik i sin urtegård; der tålte han sved og blodige tårer. Faderen taledes til sin søn: Min søn, stat mandeligen, strid hårdeligen, døden er endelig, glæden er evindelig. Hvilket Guds barn, der læser dette tre gange om aftenen og morgenen, førend han æder af denne verdens brød, skal aldrig lide helvedes nød.

Almuen tror, at de sortladne børn efter dåben bliver hvide. At den, der bliver bidt af en gal hund, kommer sig, når han bliver brændt med en gloende kirkenøgle.

At når man skærer nogle strimler af kristentøjet og syer dem ind i spædbarnets svøb, kan det ikke blive forbyttet af de underjordiske. At regnvand, samlet i gravstene, kan fordrive vorter. At kirkegårdsjord drysset i sengeklæderne vil fremme den syges ro. At man skal sætte udøbte børn på syge kvæghøveder, for at de skal komme sig. Hvilket dog forbydes under 8. okt. 1645 af kong Chr. d. Fjerde.

E. Pontoppidan fortæller, at kvinderne i hans sogn kunne udenad på fingrene adskillige dårskaber, såsom:

En barselkone, der skal indledes i kirken, må vogte sig for at røre ved præstens kjole eller ved kirkedøren, for barnet kan deraf få lige så mange bylder, som der er nagler i kirkedøren. Modgift: i tavshed at holde den lilles skjorte op til kirkedøren, så får barnet sin helse igen.

Talløse farer lurer på de svangre kvinder. De må ikke gå over et hjulspor, for så vil barnet blive løsaagtigt. Det kan slet ikke gøre ved det. Deraf almuens talemåde om den lokkede pige: Det var nu hendes skæbne, hende var ej bedre lykke forelagt.

Man må ikke spinde mellem jul og nytår. — Hvorfor? spurgte jeg min tjenestepige. Det fo'r hende ud af munden: Fordi Vorherre endnu var en hedning — nemlig før han blev omskåren.

Anden juledag og anden påskedag må man afholde sig fra at sy, så heste og køer ikke skal blive halte. Man må ikke bore huller i træ, så gæslingerne ikke skal få værk i navlen.

Piger skal under lysstøbning lægge en dæmper på deres talekunst, thi ellers vil lysene sprutte.

Den første nymåne i årets begyndelse har for skik at lokke alt fruentimmeret ud af husene med en opslået salmebog.

Pontoppidan var fra paryktiden, samtidig med Holberg, præst på Als, hofpræst i København, biskop i Ber-

gen, prokansler ved universitetet, produktiv forfatter, bl. a. af Danske Atlas, død 1764.

1737 udkom hans lærebog, kaldet Pontoppidans Forklaringer. Omtrent samtidig begyndte den tvungne konfirmation og skolegang. Bogen begynder således:

Kære barn, vil du ikke gerne være lykkelig på jorden og salig i himmelen? Hvorpå barnet skal lære at sige: Jo, kunne jeg ikkun blive det. Det kan barnet imidlertid. Der stilles 759 spørgsmål, som alle besvares tilfredsstillende. Der sluttes: Kan det menneske være vis på at dø salig, som således tror og lever i Jesu samfund?

— Ja, han er visselig et Guds barn og himmelens arving.

Pontoppidan nøjes ikke med at rive ned. Hans bog er i sandhed opbyggelig, om end forældet for vore dages mennesker.

Bogen var sandsynligvis ganske over evne — som det meste af, hvad man forlangte, var det. Dette indses let, når man erkyndiger sig om, hvilke bøger man autoriserede til børnene. — Jeg nævner nogle stykker fra Ribe stift 1844:

Hjorts danske Børneven.

Birchs Naturen, Mennesket og Borgerne.

Gøtsches Forslag til en Læsebog.

Lytkens Læsebog.

Frølund's Børneven.

Just's Håndbog.

Villes Læsebog.

Boisens Jesu Levned.

Mallings store og gode Handlinger.

Birchs Bibelhistorie.

Thonboes Bibelhistorie, udg. ved Faber og Heiberg.

Rønnes Bibelhistorie.

Daugaards og Stochholms Bibelhistorie.

Fra samme år har vi en sidelang redegørelse for, hvor-

ledes de forskellige karakterer skal udregnes, omhyggeligt indført i den Nørre Felding præst' embedsbog:

„For religion gives mg, når barnet efter de befalede lærebøger og efter den bibelske historie kan svare således, at hvad der bør læres udenad, befindes at være lært korrekt, at der ej alene forbindes tanker med det læste, men at barnet også viser så megen selvstændighed og kombinationsevne, at man ej behøver at inddele spørgsmålene efter det læste og lærte, skønt man må holde sig indenfor den kreds, i hvilken barnet kan med grund forudsættes at være orienteret, når det skal kunne udskrives af skolen til konfirmationen.“

Man må sige, at kirken tog sin tilsynspligt alvorligt. Blev man ikke konfirmeret, kunne man ikke komme til alters og følgelig heller ikke blive gift. I øvrigt var konfirmationen tvungen, indtil vi med grundloven fik religionsfrihed. Men opnåede barnet ikke tg i „de befalede fag“, kunne det ikke blive udskrevet til konfirmation.

Folkeoplysningens nuværende tilstand må nok vurderes i relation til atomalderen, og vi får måske ikke meget at prale af. Skolens bidrag skal hverken overvurderes eller undervurderes. Eneafgørende er den ikke. Man lærer af livet; det lille barn gør det; Danmarks bønder har i få år kunnet mekanisere uden kendskab til skolens undervisning i fysik. Skolefagenes antal er ganske underordnet; når Grundtvig taler om „sivet og livet“, hvorom vi først og fremmest skal oplyse med folkerøst, så kan de to begreber sammenfattes i et eneste fag, menneske- og naturkundskab, der så i øvrigt af lærebogsforfattere og skolemyndigheder kan opdeles i få eller mange fag efter behag.

Hvis modtageligheden fattes, eller som Kold ville udtrykke det: hvis ånden er sovende, så må en vækkelse finde sted, før undervisningen kan bære frugt.

EN GENIALSK BOG OG MUNDTLIGT VRÆVL

Under Læsning af gamle Grundtvig er jeg stødt paa en Fodnote, som jeg føler trang til at gøre andre bekendt med, da den vedrører hans Dogme, som vi alle kender, om det mundtlige Ords Fortrin fremfor det skrevne.

Digteren Jeppe Aakjær kunde ikke godtage Dogmet. Han gav sine Erfaringer denne korte Form: Af levende Mænds døde ord lærte jeg intet. Af døde mænds levende Ord lærte jeg alt.

Grundtvig bliver aldrig træt af at begrunde sit Dogme, men er klar over, at saalænge hans „Anskuelse kun staar paa Papiret, kan hans Modstandere sagtens hævde sig.“

Nogle af disse, som han kalder Mytograferne, har sagt, at hvad han afslører i sin „Nordens Mythologi“ simpelt hen er dette, at han er Odin selv eller bedre endnu: Han er „Asa-Lærens store Skaber.“

Dette forknytter ikke Grundtvig, men han haaber, han ikke i al Evighed skal være ene i Asgaard. Han maa se, ligesom den virkelige Odin at faa nogle Børn „en Spas, der mulig kan blive Alvor.“

Ja, det kan nok være, Spasen (af 1832) blev Alvor, da Højskolen tog sig for med „levende Mundsord“ at formidle Grundtvigs Mythologi for dansk Ungdom.

Grundtvig er under Udarbejdelsen af „Nordens Mythologi“ eller „Sindbilled-Sprog“ i højt humør. Det falder ham ikke ind at lempe sig efter „Sur-Muler eller

pertentlige Folk“. Og han taber ikke Humøret, selv om han maa erkende „den uhyre Forskel, der er mellem Ord og Skrift“, en Forskel, som „mellem Liv og Død“. Sikkert kan han foreløbig kun udrette lidet med sit „døde Skrift-Beviis“ mod den levende Forsikring, som Lærerne har hørt vel tusinde Gange, om „de døde Bogstavers utrolige Fortrin.“

At der er saa mange, der ikke kan fatte det mundtlige Ords Fortrin, det fatter Grundtvig faktisk ikke. „Man har nok set Børn fødes med Tunge og Øren, men ikke med Bøger under Armen eller Pennen i Haanden. Og man kan ikke begribe, hvad Folk egentlig skulde skrive op, hvis der ikke først var sagt noget. Iliaden er hørt længe før den blev læst.“ Og det samme gælder naturligvis alle Myterne.

Grundtvigs lille Fodnote, som maatte kunne have bragt ham paa Bølgelængde baade med Jeppe Aakjær og andre skriftkloge, lyder saalunde:

„Det er vel at mærke under lige Betingelser (at det mundtlige Ord har Fortrinsret); thi man forvilder aabenbart sig selv, naar man sammenligner en genielsk Bog med mundtligt Vrævl eller Talerens Skrift, naar han er begejstret (beaandet), med hans Tale, mens hans fordøjer.“

Da Fordøjelsen sikkert paabegyndes allerede efter Suppen eller den varme Frokostret, maa en god Del mundtlige danske Ord — hvis gamle Grundtvig har Ret — antages at være overflødige.

TVIS KLOSTER

Den lettest tilgængelige oversigt over Tvis Klosters historie findes i Hardsyssels årbog for 1915. Storgaard Pedersen har i denne afhandling efterprøvet de ældre kilder, og han har gengivet stiftelsesbrevet, som er dateret til 20. marts 1163.

Klostret blev under reformationen inddraget under kronen som herregård og solgt til Oluf Munk i året 1547.

1803 blev godsområdet opløst, slagtet som det hedder.

Vi vil begynde med at repetere vor viden eller måske rettere vor uvidenhed om stifteren, den såkaldte prins Buris.

Det kan gøres efter Fr. Barfods danmarkshistorie. Han fortæller således: Under et vendisk togt 1166, medens høvdingerne var samlet ved Strela, kom der angst over dem, de var bange for, at de i disse vanskelige tider skulle miste kongen, og de besluttede derfor at hylde kongens ca. 4-årige søn Knud som medkonge og eftermand. Men det ville Buris ikke være med til. Han havde tidligere udmærket sig i et søslag ved Grenå, og han havde været med kongen på en udlandsrejse 1162 til Besancon, hvor kongen indvilgede i at blive kejser Frederik Barbarosses lensmand. Buris siges at være taget med, for at han under kongens fravær ikke skulle finde på noget nyt.

Denne bemærkning tyder på, at kongen havde mistro til Buris, der jo var kongætling lige så vel som han. Men iøvrigt havde Buris kæmpet som andre kongsmænd mod

venderne, og han var engang blevet ramt af et stenkast, så han styrtede næsten død af hesten. Her må vi erindre os, at prins Buris på Vestervig kirkegård viste sig at mangle nogle fortænder.

Efter vendertogtet 1166 samledes stormændene i Roskilde, hvor den unge kongesøn hyldedes til konge. Buris gik kun nølende med til det — og kun mod, at han fik det meste af Jylland som len.

1167 bliver Buris fængslet og vist hensat på Søborg. Et hovedvidne imod ham var biskop Toko i Børglum. Nogle breve — falske eller ægte — vidnede også imod ham og viste, at han stod i ledtog med landets norske fjender. Efter 1167 hører vi intet mere sikkert om hertug Buris.

Hvad der videre fortælles om Buris, bygger på nogle viser, og det refereres således af Fr. Barfod:

Medens kongen ligger i leding mod venderne, lokker Buris kong Valdemars søster, liden Kirsten, og den, som forførte ham dertil, var dronning Sofie. Og denne onde kvinde fortalte det derefter til kongen, da denne vendte hjem. Kongen ville ikke tro det og sendte bud efter liden Kirsten, som lige havde født en datter. Hun vidste hvad det gjaldt, satte sig til hest for at stedes for sin vrede broder. Hun kom med smil på kind og smal som en liljevand; hun måtte kvæde en vise for kongen, skænke for hans gæster og træde dansen. Femten riddere dansede hun træt, men til sidst sprang Valdemar selv i dansen med hende, til hun segnede i sit blod.

Uafhængig af viserne, på grundlag af gamle kilder, kan Suhm berette, at kongen lod Buris lemlæste, gilde og blinde og siden drukne.

Hvis kongen virkelig har gjort sig skyldig i en sådan skændig adfærd, kan vi ikke vente det fortalt af Saxe, som tier bomstille om Buris' skæbne efter fængslingen. Skulle noget sådan være overgået hertug Buris, kan det

ikke være ham, der ligger i dobbeltgraven på Vestervig kirkegård, thi han var efter de nu foretagne undersøgelser ikke lemlæstet. Og den unge kvinde, hans fornemme partner, kan ikke være Valdemars søster, da hans søster Kirsten må være født ca. 1118.

Mere om den ting kan vi ikke gå ind på i denne forbindelse. At Valdemars moder, Knud Lavards enke Ingeborg skulle have fået en datter ved navn Kirsten, véd vi intet om. Vi ved intet om Ingeborgs videre skæbne. Vi kan lige nævne, at dronning Sofie havde en halvbroder, der hed Burislejf, og kongen havde en søsterdatter, der hed Kirsten. Men om det er disse to, der hviler i fællesgraven og kaldtes „en broder og en søster“ kan ikke siges med nogen sikkerhed.

1162 var Buris altså med kongen på rytterfærd og året efter vært for højfornemme gæster. De fornemste navne forekommer i brevet på følgende måde:

Jeg kong Valdemar underskriver.

Jeg biskop af Børglum underskriver.

Jeg Simon biskop underskriver.

Jeg Rubert, abbed af Herridtzvad underskriver.

Jeg Frederik, abbed af Esserum underskriver.

Jeg Henrik, abbed af Vitskøl underskriver.

Jeg Palli Huidt underskriver.

Jeg Skorri af Daggebirch underskriver.

Jeg Helm af Thubbetorp underskriver.

Jeg Trugels af Wittry underskriver.

Jeg Fialgrøn (Sialgren?) underskriver.

Jeg Karil Sunissen underskriver.

Jeg Sti Nasgi underskriver.

Jeg Lagi Palli Hindtz underskriver.

Vi staldbrødre Api og Askotus, herre Buris hans befalingsmænd, underskriver.

Det ser ud til, at man underskriver efter rang.

Hvor stor en hær af ryttere, de fornemme herrer har været ledsaget af, får vi ikke at vide. Heller ikke, hvad der blev konsumeret af fødevarer den pågældende 20. marts. Der har nok ikke været fastespise på bordet.

Buris funderer Tvis Kloster først og fremmest med sin fædrengård og dernæst med de fire såkaldte birker: Felding, Skærum, Hjerm og Quistrup med agre, enge, skove, fællede, ferskvand, møller, huse, kvæg og bohave.

Det hele skænkedes til Vor Herre Jesus Kristus og hans værdige moder Jomfru Maria. Og brevet slutter med en masse ord og en gruelig fordømmelse over eventuelle arvinger, som kunne tænkes at ville kræve noget af det bortskænkede gods. I brevet nævnes, at nogle af Buris' brødre var bortdøde, selv kunne han jo også dø, og så ville han sikre sig en plads i de evige boliger.

Herresvad Kloster i Skåne var det ældste cistercienserkloster i Danmark, og herfra kom nogle munke og den første abbed, som hed Peder. Klosterforstanderne hørte til landets fornemste klasse, til rigets stormænd. Vi kender deres navne; den sidste hed Anders.

Der bliver ikke tid til at sige noget om den klosterkultur, som jo varede ca. 500 år. Der blev opført ca. 150 klostre i Danmark. Et kloster som det i Tvis må formodes at have været til både nytte og velsignelse. Det var tidens landbrugsskole, munkene var fromme lægmænd med mere viden og kultur end bønderne.

Det kan ikke have været nogen fordel for disse, at klostret efter eller under reformationen forvandlede til herregård. Dette skete 1547, da Oluf Munk fik skøde på godset. Der hørte da næsten 200 bøndergårde under Tvis Kloster. Det var gårde i Tvis, Felding, Aulum, Vinding, Vind, Idum, Naur, Hjerm, Vejrum, Gimsing, Borbjerg, Mejrup, Sunds, Ørre, Ikast, Rind, Snebjerg m. m.

Værdien af den årlige landgilde, siger Storgaard Pe-

dersen, kan beregnes til 1300 tdr. rug og jordegodsets vurdering til 1300 tdr. hartkorn.

Hvad klostret skulle have af gårdene var oprindelig naturalier: Rug, byg, havre, smør, skovvogne, skovsvin, lam, gæs, høns, mel, honning og mere endnu.

Vi må endnu, inden vi går over til en omtale af herregården, have bemærket, at klostret rejstes omtrent samtidig med, at vi på denne egn byggede vore granitkirker. Vi husker, at Gjellerup kirke bærer årstallet 1140, altså i den periode, da prinserne Svend, Knud og Valdemar krigedes om herredømmet i Danmark; borgerkrigen, der endte med Valdemar den Stores sejr og derpå følgende sejre over Venden. Det må have været en tid med vældig åndelig og økonomisk kapacitet. I denne tid tages hidtil uopdyrkede jorder under plov. Mange af vore torper hidrører fra denne periode.

Og så var vi med i et europæisk fællesskab med paven i spidsen som primus motor. Vor kirke- og klosterkultur var en del af verdenskulturen og strømninger udefra fortsattes på stedse ny og overraskende måde med den lutherske reformation, med renæssancen, ortodoksien og pietismen, uden at nogen tænkte på, at europæisk fællesskab skulle udlette vor såkaldte egenart.

Vi springer nu frem til 1700-tallet, til den periode, da pietismens søndenvind drev fra Tyskland ind over Danmark og smeltede lidt af ortodoksiens isdække. Der var landbrugskrise, og 1733 fik vi stavnsbåndet for at holde bønderne ved jorden.

Der levede i århundredets begyndelse en præst i Nr. Felding ved navn Frands Hvass, gift med formandens enke og stedfader til 7 børn. Hans kald betegnede som det ringeste i landet, men så blev han provst, og så døde hans aldrende kone, og han giftede sig med herregårds-

frøkenen Anna Strømborg fra Vinderslevsgård. — Med hende fik han 2200 rdl., og så døde han.

Der var nu nok, der ville have den skønne, rige præstehenke. Den lykkelige blev hr. Richard. Men også han døde snart efter, 1729, efter først at have købt på auktion Tvis Kloster for at redde de mange penge, som var blevet anbragt der. Anna Strømborg ville ikke giftes mere og tog ophold på sin herregård. — Dog hver ting til sin tid.

Auktionen fandt sted 1727 efter storkøbmand Niels Ibsens fallit. Hr. Richard indbød selv det meste af indboet. På denne dag kunne vi have fået et kig indenfor. Der var mere velstand end i samtlige underliggende bøndergårde tilsammen. Effekterne fandtes i følgende rum:

Storstuen, det store sengekammer, gangen, dagligstuen, det lille sengekammer, fadeburet, køkkenet, køkkenkammeret, fogdens kammer, pakkammeret og endnu flere rum. Der var også sager til salg i øksehuset, i røgterens kammer og på kirkeloftet i den vestlige længe, som var indrettet til kirke.

Det vil føre for vidt at opregne, hvad der fandtes i de forskellige rum. I fogdens kammer var der en himmelseng med en rigdom af lækkert sengetøj, et skrivebord med hylder over til arkivet, og der var et par lænestole og på væggen en riffel. Om himmelsengen var der hjemmegjorte gardiner med kappe. Nysgerrige hørte effekterne råbt op af Mourits Graa:

Et lakeret bord med fire ceredoner, en dragkiste med keramik, seks overtrukne stole, femten skilderier, et stort spejl med forkyldt krone og ramme indlagt med blå glas, fem hollandske krus, 20 par tekopper, en porcelæns spølskål, ni ryslæders stole, et hollandsk træur, et lakeret slagbord, et indlagt kontorskab, en lakeret hollandsk fold seng, et egestolpesengested, seks par porcelæns skåle, syv til, et glaskrus med søvlåg, seks med læder

overtrukne stole, en glaspokal med søvlåg. Ja, således startede man. Herlige sager fandtes overalt. I fadeburet: To store stegefade, af engelsk tin, seks suppefade af kron-tin, seks suppefade til, et dusin tallerkener, en tin nat-potte.

I køkkenet: En børstekedel, en kobberkedel, en destil-lerkedel med piber og andet tilbehør, to kaffekander, et vaffeljern, seks hollandske stenfade, et stort kobberfyr-fad, en jerntrefod, to natpotter af sten.

I kælderen: En tønde med jerngjorde om, fire hele oksehoveder, seks hele tønder, ni halve tønder, en stor paktønde, to saltkar af oksehoveder, seks fjerdinge og meget andet.

Et oksehoved er et rummål for vin og kunne rumme 228 potter. Man skulle ikke tørste ihjel på Tvis Kloster, om end der var krisetider. Og hvilken samling til et museum! — Vi kan efter dette skønne, at Anna Strøm-borg havde nok af jordisk gods. Af hendes børn interes-serer os her kun sønnen, Jens Hvass, som først fik godset efter moderens død 1761 eller 63.

Han var fin juridisk uddannet og ville efter moderens død gerne være justitsråd, hvilket han også blev forme-delst 1000 rdl., men han ville have lov til at kalde sig virkelig justitsråd, og det fik han også lov til formedelst yderligere 500 rdl. Med denne titel kunne han fri til en adelig dame, og det gjorde han, idet han ægtede Anna Magdalene Moldrup fra Vestervig.

Jens Hvass lod prædikestolene og altertavlerne male 1766 ved maleren Baltzer Reynat. Han lod udfærdige, som han skulle, et generalhoverireglement 1769, af hvil-ket vi kan få besked om gårdens drift i alle enkeltheder. Selve herregården opgives til 28 tdr. htk., der var nu kun 54 bøndergårde under godset, og af disse forrettede 29 hoveri; det var dem, der boede i Tvis, resten af bøn-

derne boede i Aulum, Mejrup, Måbjerg, Felding, Vind og Vinding sogne.

Jens Hvass opererede med fantastiske pengesummer. Han købte, tildels sammen med andre, flere herregårde, således Voldbjerg, hvorfra han solgte bøndergårde, og Kvistrup, som kostede ham 41.000 rdl. Vi nærmer os nu den periode, hvor godserne slagtedes, reformperioden.

Men med al sin rigdom var Jens Hvass ikke nogen lykkelig mand. Ægteskabet var barnløst, og 1773 rejste han til Aachen for at genvinde sit helbred; han var ledsaget af en tjener. Han døde dernede og blev begravet i det fremmede.

Den rige enke fik snart friere; hun forlovede sig med en ritmester ved det slesvigske rytteri, Henrik Fischer, og hun fik bevilling til at gifte sig, før sørgeåret var omme, hvis hun ikke var frugtsommelig — det var hun ikke, og hun døde før brylluppet. Hun havde imidlertid testamenteret ritmesteren, hvad hun rådede over, en værdi på 10 tdr. hartkorn.

Fischer gjorde snarest mulig sin store arv i penge. Tvis Kloster kom til Frederik Vestrup, som døde 1779. Hans enke hed Karen Kirstine Kvistgaard og giftede sig med herremanden på Krogsdal, Peder Gjedsted.

Denne solgte Tvis Kloster med underliggende bøndergårde for 65.000 rdl. til herredsfoged Casper Møller til Højris og Morten Westrup til Herningholm. Dette skete 1802. Og bønderne købte deres gårde til selveje, medens snart efter hovedgården udparcelleredes. Hovedparcellen blev på 6 tdr. hartkorn. Denne ligger oppe på hyw juer, men den gamle historie oprulledes nede i Tute Valis, den sikre dal.

BALTZER REYNAT

I digteren Meyer Aron Goldschmidts „En hederejse i Viborgegnen“ kan man finde følgende, som det hedder, sandfærdige historie:

En aften kom et ungt menneske ind på en gård og spurgte, om han for gode ord og betaling kunne få lov at ligge der om natten. Gårdmanden, Hans Nielsen, der var en rig mand, målte gæsten fra top til tå og spurgte ham, hvordan han var falden på at komme ind netop på hans gård. Den unge mand svarede: Jeg er maler af profession og skal male alterbilledet i kirken; da det blev så silde, besluttede jeg mig til at gå ind i den bedste gård i byen.

Der mangler ikke i denne gård på senge for en nat, sagde gårdmanden, kaldte på sin datter Marie, der stod i køkkenet og siede aftenmælken, og bød hende gøre storstuesengen i stand for den fremmede.

Den unge maler så noget på Marie, og hun så lidt på ham igen. Hun var en sjælden bondepige, meget skær og fin med brune øjne, som alle mennesker fandt smukke og godhjertede. Han var lysladden med krøllet hår, velvoksen. Han var ganske rigtig, som han havde sagt, maler af profession; men han havde lært ved akademiet, og han var også kunstmaler, skønt ikke til hverdagsbrug. Især kunne han somme tider godt male portrætter, og desårsag blev han anset for dygtig nok til at lave et alterbillede i en landsby eller lave det om. Det var forresten et meget gammelt billede på tre fløje til at lukke sammen.

Næste morgen hentede han kirkenøglen hos degnen og

gik til arbejdet, men gjorde vel ikke meget ved det; for snart efter var han ovre hos Hans Nielsen og tilbød ham at male hans portræt uden betaling, og så ville han male Maries ovenikøbet. Dette tog Hans Nielsen imod, men for intet ville han ikke have det; maleren kunne jo til gengæld ligge på gården og få kosten, så længe kirkearbejdet stod på.

Nu malede kunstneren begge portrætter på én gang, så at sige. Hver dag sad først Hans Nielsen lidt for ham, derefter Marie noget længere, thi ungdommen er vanskeligere at træffe end en ældre mand med fast ansigt, sagde maleren. Efter middag var han ovre i kirken, hvor han malede Jomfru Maria, der besøger Elisabeth. Efter nogen tids forløb skete det en dag, at maleren havde været i kirken siden den tidlige morgenstund og blev derovre uden at komme til gården til frokost, hvorfor Marie bragte hans smørrebrød over til ham. Han var så fordybet i arbejdet, at han ikke hørte hende komme, og hun stod bag ved ham og så på billedet, og så så hun, at Maria på billedet, med strålekrans om hovedet, var hende selv. Han vendte sig, og da faldt de i hinandens arme på det hellige sted og lovede hinanden troskab i liv og død.

Men Hans Nielsen ville på ingen måde vide noget af deres forbindelse. Marie havde en søster, der var gift med en gårdmand et par mils vej borte, som på den tid døde og efterlod et lille barn. Hans Nielsen sendte Marie derop for at styre huset og passe barnet, og for at hun så kunne få svogeren, så gården ikke kom ud af familien. Da hun var deroppe, passede Hans Nielsen og svogeren godt på, at maleren ikke skulle komme der, og heller ikke sende bud eller brev. Maleren fik en dreng på gården til at gå med brev; men Hans Nielsen tog brevet fra drengen og pålagde ham at sige maleren, at han havde flyet Marie det.

Da Marie således blev skilt og afspærret fra Knud Lysgaard, blev hun syg af sorg og længsel, og til sidst, da svogeren så hende gå om ved arbejdet og næsten segne under det, sagde han, at han ikke ville have en tvungen kone, og hun måtte gerne tage hjem.

Imidlertid havde maleren forladt gården. Han var taget til Viborg og havde gjort det, han ejede ved arv, i rede penge, for hvilke han købte sig et hus, omtrent en fjerdingvej fra gården; thi han brød sig ikke mere om altertavler eller andet maleri. Dog virkede dette ikke på Hans Nielsen. Han svor, at Marie aldrig skulle få den stodder og landløber. — De måtte nu endelig hente doktor til Marie, og den doktor var en fornuftig mand, der sagde, at Marie var syg af kærlighed, og hun måtte dø, hvis hun ikke fik den, hun elskede. Men Hans Nielsen brød sig ikke derom. Han sagde, at doktoren var bestukken. Han havde altid hørt, at ingen døde af kærlighed.

Men næste dag gik hans søn, Jens, ind til ham og sagde: Hvorfor må Marie ikke få Knud Lysgaard? Er det ikke nok, at I får jer vilje med mig, at jeg tager den rødhårede? Kan I nu i det mindste lade Marie blive glad? — Faderen slog i bordet og sagde, at han skulle holde sin næse fra, hvad der ikke kom ham ved. Men så slog Jens i bordet og svor, at Marie skulle have Knud. Faderen blev målløs af vrede og gik ud i marken. Jens gik op til Knud og sagde til ham: Kom nu med mig ned og fri for alvor hos vor fader og se Marie.

Så snart faderen så dem komme, lukkede han sig inde i sit kammer og skjød slå for, og medens han således viste sin vrede, sad Knud ved Maries seng, og Jens spurgte, om hun nu ikke, siden hun havde været på apoteket med doktorens recept, troede snart at kunne blive rask. Om Marie svarede ja eller nej vides ikke, men hun kom virkelig op.

Jens besørgede nu tillysning, og i al den tid gik faderen ud ad den ene dør, når sønnen eller datteren kom ind ad den anden. — Da Marie skulle i kirke for at vies, var han igen lukket inde, og hun måtte forlade gården uden at sige farvel. Vielsen skete foran det billede, som Knud havde malet, og det trøstede de unge ægtefolk, som om dog nogen eller noget var til stede og fyldte ud for faderen.

Til det hus, som Knud havde købt, hørte seks tønder land, og han kunne holde en hest og to køer og desuden ernære sig ved sit håndværk. Huset lå kun en fjerdingvej fra gården, men Hans Nielsen kom aldrig ad den kant. Efter et års forløb fødte Marie en søn, der blev opkaldt efter hendes fader; men han betragtede tingene som sig uvedkommende.

Tiden gik hen, hele tre, fire år, og i al den tid var det, som om faderen og datteren ikke levede i samme verden. Men så skete det en dag, at Jens besøgte Knud og Marie og tog deres lille dreng med sig, da han kørte ned til faderen. Så snart faderen så drengen, blev han så indtaget i ham, at han knap kunne afse ham. Han spurgte ikke, hvem det tilhørte, men Jens kunne efterhånden mærke, at han gik og længtes efter den lille Hans, hvorfor han også en gang imellem tog ham med til gården. Nu fik Marie en datter, og skønt faderen ikke var med til dåben, sendte han dog en foræring, en obligation på 500 rdl. Året efter fik Marie igen en søn, og det var på samme dag, som Hans var blevet født, og Hans blev sendt ned for at sige, at han på sin fødselsdag havde fået en broder. Hans Nielsen sagde intet dertil; men næste morgen tog han sin bedste frakke på og sin store, gammeldags stok med messingknap i hånden og gik op til huset. Da man så ham, gik Knud ud i døren; men den gamle blev stående udenfor og sagde, at han blot kom for at spørge

efter en lille dreng ved navn Hans. — Hans kom ud, men Knud bragte tillige en lille pige og spurgte svigerfaderen, om han ikke ville se hende, og da den gamle tog barnet på sine arme, sagde Knud:

— Og så er her endnu en ganske lille én; men han kan ikke komme ud. Så gik faderen ind og sagde til Marie: Det er mig, Marie! Skal det nu være godt? — Derpå satte han sig ned, så sig om i stuen og tilføjede: A tykkes, det kunne være gjort en kjende før!

Goldschmidt fortsætter: — Dette er, som sagt, berettet mig som fuld virkelighed, og jeg har kun undladt at bruge dette som stof til en fortælling, fordi jeg antog, at man ville finde en sådan fortælling digtet for blødt og ikke i jysk karakter. Navnet på kirken, hvor maleriet er, og de rette navne på personerne blev mig meddelt, men på den betingelse, at jeg ikke turde gøre brug deraf . . . Men det tør vi nok.

Den unge maler hed Baltzer Reynat, og han blev 1769 viet på Hald slot til pigen Kirsten Sørensdatter. De boede i Bækkelund.

Baltzer Reynat døde den 18. juni 1779, og året efter ægtede hans enke en anden kunstmaler, der hed Christen Iversen Sepstrup. Men sammen med Baltzer havde hun datteren Georgine Marie Reynat, som 1790 blev gift med Niels Dyhrberg i Kvols kirke, der et par år efter blev kaldet til skolelærer og kirkesanger i Håsum i Salling. Blandt deres mange børn var Ane Elisabeth Dyhrberg, som blev gift med sognepræsten i Håsum, Rasmus Hansen Rasmussen, der var en søn af den Hans Rasmussen, som en tid var ejer af Krabbesholm. Fra dem stammer en ret betydelig slægt, som ikke vedrører denne saga.

Jeg blev nylig mindet om Baltzer Reynats navn, da jeg hos Søndergaard Jacobsen læste:

„Udsmykningen (af Hjerm kirke) blev 1770 foretaget

af dekorationsmaleren Baltzer Reynat, som boede i Viborg eller Bækkelund, og som har udsmykket en række kirker på Viborg-egnen. Her i vesteregnet har han også malet i Vinding og Vedersø kirker.“

I Vinding kirke efterlod kunstneren sin signatur på et af fremspringene, der bærer altertavlens søjler: Pincet Baltzer Reynat 1768.

Reynats billeder blev senere overmalet med andre, tavlen blev kasseret, taget til nåde igen, opstillet på sin gamle plads og Reynats billeder genfremkaldt ved Nationalmuseets foranstaltning 1926. Det er ikke betydelige kunstværker, men gode minder fra pietismens dage.

Og nu kan jeg aldrig sidde i den gamle kirke uden at fundere over, hvem der har „digtet“ bedst, Goldschmidt, hans hjemmelmand eller nornerne, der jo spinder skæbnens tråde.

JOHS. V. JENSEN

I de halvtreds år, jeg har været med i den foredragsvirksomhed, der kan kaldes højskolens, mindes jeg ikke, at Johannes V. Jensen og hans digtning har været emne. Foredragsholderne indbydes til at holde foredrag, og praktisk talt altid over et selvvalgt emne. Inden for min lille cirkel valgte ingen Johannes V. Jensen. Nytteløst at spørge hvorfor, da jeg ikke tør forsøge at besvare det. I min udgave af højskolesangbogen findes af Jensens digte kun tre, i sidste udgave er antallet vokset til ni. Han er ikke forældet og bliver det ikke, så længe der er behov for redelighed og sundhed. Med fuld ret betegner han store dele af sit forfatterskab som myter, tidløse situationsbilleder af mennesker og naturen, hvoraf mennesket jo er en del. „Som naturens digter er han uovertruffet i verdenslitteraturen“, skriver den forfatter, der blev betroet at fremstille hans vigtigste data i Dansk biografisk Leksikon. I dette stykke må jeg dække mig bag sagkundskaben. Ellers må enhver vel danne sig sin egen opfattelse.

Myten om Den lange Rejse er et tilbageblik over menneskets udvikling, og i senere værker og digte når han frem til teknikkens vidundere. Skade, at vi ikke kan få hans mening om atomtiden og kulturpausen. Hans tro på det godes sejr, altså på mennesket, var urokket, uagtet masserne næppe under „giveren glæden ved at give“. — Fyr, ham der hentede ilden ned fra det ildsprudende bjerg Guning Api, blev ofret, spist og siden forgudet. Ja,

sådan bærer majoriteten sig ad. „En epokegørende ny tanke kan kun føres tilbage til et enkelt lyst hoved, for man kommer nu en gang ikke sammen på et møde for at frembringe en tanke, der aldrig har været tænkt før. Majoritetens almagt strækker sig ikke så vidt. Som oftest kommer mødet i stand for at stene ophavsmanden til den nye tanke, hertil egner et mandsstærkt flertal sig bedre. Citatet minder ikke meget om Jensens beskedenhed, den finder vi ellers vidnesbyrd om på anden måde: i forholdet mellem, hvad han ville skabe, og hvad han virkelig efter egne begreber nåede. — Teknikkens rivende udvikling ængstede ham ikke:

*„Fremskridtet koster. Højt i ære luftens ofre,
flyvermodet!*

Sejren over luftens sfære skyldes deres ild i blodet.

*I propellens tegn, som synger,
verden atter sig forynger.*

*De, der lever, de skal dobbelt fager jordens
farve arve.“*

Men kan let påvise, at Johannes V. er mere storsnudet end adskillige andre, men det er også let at vise det modsatte:

„Som kortet forholder sig til verdensdelene selv, forholder det skrevne sig til virkeligheden“, eller

„I skrøbelig enrum siger man til sig selv, at har man ikke lært andet af sin kunst, så har man lært afmagt, hellig ærbødighed for det skabte.“

„Man skal være færdig, og man skal oppebie sin vækst“. Og så gør han sig færdig. Hvorefter han skriver: „Enhver historisk bog, jeg åbner, beskæmmer mig, en sytråd lagt om en globus berører mere, end man har set på en jordomrejse.“

Jensen var langt fremme i et lægevidenskabeligt studie, før han afbrød det for at hellige sig digtningen eller for-

fatterskabet. Han rejste uhyre meget, og han studerede indgående mange videnskaber, såsom antropologi, etnografi, geologi, arkæologi og meget mere, end hvad disse omfattende videnskaber rummer, men færdig blev han ikke, det kunne han ikke blive, hvis han skulle oppebie sin tid. Og det kan intet menneske.

Imidlertid kom Johannes V. Jensen til at leve et lykkeligt og harmonisk familieliv i Tibirke. Han elsker kvinden og da ganske særlig sine kvinder i Den lange Rejse med samt deres modeller.

*Dog livet var ikke langt nok,
selv med natten lagt til,
til at jeg kom til ende
blot med en eneste elskov.
Fangen blev jeg for evigt
i dine fagre arme.*

Man sammenligner sådanne ord, der er viet hans hustru, med vore dages psyko- eller sexanalyse. Der kom en tid, da Jensen så sine børnebørn og modellerede dem i gips ved siden af sine fortidsuhrer. Og moder med barnet blev ham det skønneste billede og alle tiders skønneste religion.

Hans prosa er jo poesi fra ende til anden, en troldmand i sproget, kaldte Aakjær ham. Alligevel må han ty til den bundne stil, når prosaen ikke slår til. Det kan være tvivlsomt, om man kan finde og enes om, hvor digteren har dyrket kvinden lidenskabeligst. Men i betragtning må da komme digtet, hvormed han slutter myten og katedralen.

*Evighedens stjernekerter
brænder, moder, for dit hjerte,
du, som løser verdens smerte.
Bævende du går og modig
livets stier, blid og blodig,*

*frodig er du, kvinde, frodig,
 thi i dig har livet hjemme.
 Fra dit kammers sengegemme
 høres barnets spæde stemme.
 Her, mens midnatstimen lakker,
 kny man hører, godt du snakker
 for din pusling, varm og vakker.
 Når fortræd sin ildskrift skriver
 og naturens rædsel river
 dig i støvet — liv du giver.
 Yppig knopper du dig atter
 i en ung og dejlig datter,
 gru forvandlet sødt til latter ...*

Når Johannes V. således kan forgude den ene halvdel af menneskeheden, så kan han sagtens være optimist, selv om hoben bringer menneskehedens velgørere på bålet. Der er jo immervæk mulighed for fornyelse af gode og rene sæder. „Almuen såvel i byerne som på landet gemmer hjerteskuddet til slægtens træ“.

„Menneskeslægten fornyer sig ikke i toppen, men fra roden“. Alligevel er det ikke sært, at Jensen kunne mistænkes for at ville forherlige overmennesket. Han værger sig mod denne opfattelse. Han garanterer ikke for, at hans figurer er virkelige mennesker. — „Man har ikke kendt dem, men var de ikke værd at kende!“

„Kvinderne har jeg givet al den varme tilbage, som tilværelsen gav mig, det er min tak og andagt, givet i form af mangel på en himmel at henvende mig til. Skal noget deri vare, så er det hende og mit hjerte. — Her gik jeg i enrum med min glæde. Her begravede jeg min taknemmelighed og mine år.“

Og dog ville digteren gerne have det hele gjort om igen. Nornegæst, hvortil modellen var hans egen bedstefar med det pragtfulde skæg, kunne have fulgt med i hele

værker. Det kom han først i tanke om, da Bræen og Det tabte Land var udformet. Han gør Nornegæst færdig i den bog, som bærer hans navn. Men han får dog atter brug for ham i Cimbrernes Tog.

Men hvad der især forøger hans trang til at gøre det om igen, røber han i denne passage:

„Tilbageblikket var rykket fra historien ind i mig selv.“ Og så skrev han myten om jægerne i skoven, hvorefter jeg lige må have lov til at antyde tonen:

„Hun fik barnet midt om vinteren og svøbte det i et kidskind mod kulden. Det var en lille varm og våd, lyserød ting, der straks efter fødselen klynkede med fugle-toner og havde små lukkede hænder og negle som knopper på træer, bitte små ørenkringler og et nyfødt hår som solskin, øjne som den disede blå himmel, der straks søgte og søgte og faldt til ved moderens bryst — hun bar ham ud første gang, da træerne var udsprungne og viste i sin umælende glæde hans blå øjne til himlen og hans hår til solen og hans hænder til det nyfødte løv på de grønne salige bøge. Uden tvivl var det et fortrinligt ypperligt drengbarn, som den ovenud lykkelige moder havde bragt til verden.

Men jægeren, som var blevet fader, var i henrykkelse over sin veninde og sit forårsbarn.

Hun sætter sig ud i det fri, nu da det er varmt på bakken under store træer — og i favnen holder hun sin søn, en tørstig søn, som stønner under arbejdet, og hvem mælken, når han ikke kan synke den altsammen, løber i to stråler ud af næsen. Simpelthen stiv af overnæring ligger han på sin moders knæ med nøgne tykke fødder hver med fem rosenrøde tæer, pegende mod hver sin himmel-egn.“

Jægeren bygger hus til sine kære, kommer atter på jagt efter en hjort, når omsider frem, så han kan tage sigte —

og skyder — mod stjernerne. Han vender tilbage, men så viser det sig, at tiden er gået, hundreder af år, og han finder en tomt, hvor hjemmet med hans kvinde og barn havde givet ham mere end himmelsk lykke. Han må prøve at skabe et billede af moderen og barnet. Det lykkes kun dårligt, og han erkender, at det kun er et ringe forarbejde, hvori han dog skimter det rigtigt fuldendte billede. — Sig så, at Johannes V. Jensen ikke var en ydmyg mand.

Det ringe forarbejde blev belønnet med Nobelprisen. Oehlschläger, som han mente umuligt kunne nås i primitiv styrke, satte han højest af danske digtere. En dag står han ved dennes grav og digter:

*Han vidste det, vi skal derved,
og gyste lidt for, hvad vi ved.
Hvor kan den sunde mand forstå,
at også han engang skal gå?
Han gik. Hvor gruset knaser nu,
går med cigar i munden du.“*

Mod digtets slutning siger digteren til sig selv:

*Du er jo i din evighed.
Gå hjem. Vid bedre, hvad du ved.*

Hr. Esbern Jespersen!

14. decbr. 49.

Deres artikel om „Hedens Børn“ i festskriftet til H. P. Hansen har jeg læst med fornøjelse. Hvis jeg må sige det, har Deres bidrag mere stil end de øvrige i bogen.

De omtaler Kren Spillemand, den kloge mand i Farsø. Om mine erindringer om ham har jeg skrevet i en af mine mytesamlinger: „Kornmarken“ 1932. Det skulle glæde mig, om De ville meddele mig et og andet træk, De ved om ham. Hans ry nåede jo helt over til Salling.

Med venlig hilsen.

Deres ærbødige
Johannes V. Jensen.

LILLE POUL FANDT EN BOPLADS

Vi har haft om oldtiden i vor skole og herunder alt, hvad små barnehjerner kan rumme af arkæologi. Det skete altsammen herhjemme i sognet. Mikroliter findes som vidnesbyrd om de ældste afsnit af stenalderen, smukt formede stridsøkser opbevares i adskillige hjem, bronzealderens gravhøje ligger udenfor vor dør med deres tusindårige vidnesbyrd om bronzealderfolkets sans for andet og mere end „sulet på bord“; for det imponerende arbejde har da været lige så uproduktivt som rejsningen af de senere tiders kvaderstenskirker.

Jernalderen begyndte o. 400 f. Kr. og varede godt et tusind år. — Under vore dages dybpløjning bringes jernalderfolkets efterladenskaber op i lyset sammenblandet med den rå jord. Kun en ganske ringe del bliver undersøgt. Videnskabeligt slet ikke; for det ville være alt for dyrt; men mange ting kunne godt kortlægges alligevel, hvis befolkningen fik mere sans derfor.

Det ufordærvede barn har denne sans, et behov for at få besked om, hvad det ser. Ikke uden grund og med fuldt overlæg understreger Johannes V. Jensen sidste linje i verset om „lille broder“, der går spadseretur med moder:

*Lutter lys og himmels glæde,
er alverden for den spæde.
Henrykt standser han og ler*

*ved et underværk, han ser;
helt forbauset og beruset:
røde sten han ser i gruset.*

Poul Erik er nu ikke så ganske spæd, men dog lige så ufordærvet. Under dybpløjning på „hyw juer“ kommer betydelige stensamlinger for en dag, nogle er ganske ildskørnede, og minsandten: ligger der ikke trækul mellem stenene!

Hvad Poul Erik får at gøre er at opsamle en tændstikæske fuld, for han kender noget om pollenanalyse og 14c-metoden til at bestemme alder efter.

Jeg må op til Poul Eriks hjem, som hedder Åbjerg og er en gammel parcel fra bondebyen Svenstrup i Vinding sogn. Det er nu klart nok, at uden videnskabelig bistand kan man konstatere et ildsted, men uden minutøs undersøgelse finder man intet spor af „huset“, der har omsluttet ildstedet. Og vi lader derfor „huset“ stå i citations-tegn.

Vi søger efter kværnsten i bunken, men finder ingen, askelaget røber dog permanent brug af ildstedet, og snart finder jeg en knusesten, der tydeligt nok har været anvendt også som „løber“. Vi graver lidt og finder et potteskår, som jeg har lært mine børn kan bruges til datering.

Hvor gammelt er så huset? spørger Poul Erik, mens hans søskendeflok af yngre årgange står på hovedet i hullet og arbejder mine små sko fulde af sand, selv ordentligt udrustede til arbejdet i gummistøvler.

Alt, hvad jeg kan svare, er dette: Her har ligget et „hus“ i jernalderen og just på dette høje sted, da de lavere steder heromkring har været ganske overgroet af storskov, hvis rester som egepur endnu indgår i jeres have mod engen og Vegen å.

Og med denne forklaring kunne vi lade os nøje, men da jo jernalderen inddeles i flere perioder, kunne det

være rart nok at få tiden nærmere præciseret. Og jeg har da bedt overinspektør dr. Therkel Mathiasen nøjere bestemme skårets alder. Hans svar lyder således: Det er med sin tynde mundingsrand og sit bådformede øre antagelig fra keltisk tid.

Det er tiden forud for vor tidsregnings begyndelse, hvilket er meget interessant. Det er fra denne tid, Gudmund Hatt har konstateret de såkaldte digevoldinge, dvs. oldtidsagre, bearbejdet med den oldtidsplov, som kaldes ard. Også i Vinding-Vind kommune har man fundet sådanne agre, nemlig på de højtliggende jorder, som kaldes Voldstedbjerg i Vind sogn. Fra romersk jernalder derimod, nogle århundreder senere, hidrører de tidligere omtalte lerkargrave sønden for Vinding kirke. Mange andre steder i sognene er konstateret spor af jernalderboplads og alle mig bekendte på høj jord: Trolldoft, Vesterager, Bedehøj, Sørvad, Østergård og nu Åbjerg.

Jeg har tidligere formodet, at fundet af oldtidsspor på udmarksjord kunne tyde på, at andre spor er udslettede af fortsat bebyggelse ned i det lave, i mosekonens iskolde bryggers, hvor man i al historisk tid finder de gamle gårde. Men lige så rimeligt er det at tippe på, at disse egne i den kolde og fugtige jernalder endnu for storskov var utilgængelige for bebyggelse, medens lysninger i skovene var at finde på de høje og magre steder, just hvor vi finder „husene“. Hvert lille fund bidrager til at sandsynliggøre en kontinuerlig bebyggelse på egnen fra de ældste tider til centralskolealderen.

Ikke langt fra Åbjerg ligger Mandsbjerg, opkaldt efter en hyggelig bjergmand. Også om sådanne personer lærer vi i skolen under Nikolaj Nielsens afsnit om vætter og storguder, og det er da ganske klart, at af alle underjordiske nærer man i Svenstrup by alene interesse for ham i Mandsbjerg, hvis hulvej ned til den grønne eng ved

Vegen å man endnu følger, når hø skal bjerges, eller når man vil plukke anemoner i den forkrøblede, men endnu levende rest af jernaldermandens storskov. Solnedgangen ses skønnest fra bopladsen, som Poul Erik fremdeles undersøger, før kornet skal sås.

— Har du fundet mere? spurgte jeg ham en dag.

— Ja, seks knusesten!

Mens han står med en sådan sten i hånden, oplever han noget af fædrelandets historie. Han står jo med den sten, hvormed en anden lille dreng for 2000 år siden malede de sparsomme kerner for sin moder mod en hulslidt sten. Han oplever historiens poesi og går med lyst i gang med at læse om andre menneskers opdagelse og oplevelser.

PÅ TANUM HEDE

„Vognen, vi kørte, gjorde hele turen på landevejene, uden et eneste uheld, ikke engang en punktering, uden så meget som at lukke op for motoren. Den har gået i to år, uden at der nogen sinde har været lukket op for værktøjskassen! Så driftsikre er vognene nu, at man ingen verdens ting véd mere om de indvendige dele, de gør sig overhovedet ikke bemærket. De bratte serpentiner i højfjeldet var vognen som skabt for, den skruede sig op som en elevator, på anden gear, når man havde rundet et hårnålesving, med tabt fart, og vejen stod som en stige op mod næste sløjfe, op kom den. Vejene blev til af bilerne, og bilerne af dem.“

Nej, det er ikke mig, der skriver således om min udenlandsfærd. Det er Johannes V. Jensen i bogen „Nordvejen“ af 1939. Han er fuld af begejstring over de nye norske veje, ad hvilke man kan komme til fjelds og tilbage igen uden stor ulejlighed, men med uforglemmelige indtryk af Norges storladne natur.

I Hirtshals bliver man af hotelejer Holm gjort opmærksom på værelser med bad og fjernsyn. Dobbeltværelser koster 60 kr. — og er uden interesse. „Det blæste en storm ud i Skagerak“, da vi sejlede af sted fra Danmark, og ens glæde over at være søstærk formørkedes ved synet af rejsefællers vånde. — Paragana kunne jeg købe 30 øre billigere end hos Martin Schmidt, og jeg forsynede mig passende — eller rettere upassende. Alligevel kom jeg i tobakshunger, og jeg begriber ikke,

hvorfor man kun i vort kære fædreland kan få gode cigarer og herligt rugbrød.

— Er det natur eller kultur, vi skal nyde på rejsen? spurgte jeg Hans, som med sin familie gjorde os selskab på hele turen.

— Naturen! svarede han. Og så var vi enige. Han ville dog se alle de stavkirker, vi med rimelighed kunne finde frem til, og i Oslo Nationalgalleriet, Oseberg-skibet og Kon-Tiki-museet. Vi tilbragte de tre uger under åben himmel, overnattede bare to gange i en campinghytte formedelst regnvejr. Og jeg lærte campingkulturen at kende i Norge og Sverige. Popmusik kunne man ikke undfly, men iøvrigt generede campisterne ikke hverandre. Jeg har for vane at hilse god morgen til hvem som helst, jeg møder efter en skøn opvågning og et koldt styrtebad og har ingen medlidenhed med de morgengnavne eller morgentavse, men jeg opdagede snart, at jeg var temmelig ene om sådan adfærd, og jeg lod så være, vaskede og barberede mig ved siden af andre tavse mænd ved samme vandtrug uden at vide, om jeg havde landsmænd eller tyskere ved min side.

Campingpladserne, som jeg besøgte, lå alle i dybe „gryder“, omgivet af bjerge, hvor det var „så knugende tærende trangt“, og vi mindedes gang på gang Arnes sang: Ud vil jeg, ud, o, så langt, langt, langt over de høje fjelde. De af Johannes V. så lovpriste veje var som af ham beskrevet, og jeg så kun én eneste bilist, som kørte vanvittigt hurtigt i svingene; men tusind meter høje fjelde på den højre hånd og dybe afgrunde på venstre kunne nok forurolige en degnekone fra slettelandet.

Campisternes barduner krydsede hverandre; 1600 mennesker befandt sig i „gryden“ ved Göteborg, og vi talte om den forunderlige ro, der herskede ved sengetid, når barnegråd og popmusik førstummede.

Men nu erindrer jeg min overskrift om Tanum hede.

En nyanlagt, udmærket vej forbandt de to rigsveje, som førte mod Göteborg. Vi satte tværs over for at finde frem til Bohus Lens berømte helleristninger og flere andre oldtidsmindesmærker. Midtvejs fandt vi et passende sted at opslå vore telte. Her var også en lille gryde, iøvrigt skov og atter skov, en lille kilde forjættede os en liflig afvaskning. Jeg sov godt den nat, men små uskyl-dige dyr, markmus, dansede på vore telte til blandet for-nøjelse for en del af selskabet. Vort teltunderlag var — viste det sig — placeret over et myrebo, men disse små-skabninger havde ikke generet os. Min kone ville dog aldrig mere campere et sådant sted; der kunne jo også tænkes at være andre vilde dyr, så hellere i samfund med et par tusind campister, hvor trygheden øgedes, jo tættere teltene stod ved hverandre.

Det regnede den næstsidste nat, vi camperede, et tre timers skybrud overdøvede turisternes snorken, som ellers kunne høres fra telt til telt. Vort telt var lille og beske-dent, nærmest kasseret af en mere moderne ungdom, men én nat havde det holdt regnen ude, og det kunne nok også have ydet præstanda denne nat, hvis ikke en bardun var blevet revet løs af en kvinde, der jamrede over den sven-ske vatten fra oven. Da jeg kom ud, så jeg flere barbe-nede kvinder pjaske om i syndflodens vandstrømme. De fleste campister sov imidlertid de retfærdiges søvn, nogle i telte af stort format, men andre var nok kede af det ligesom de barbenede svenskere, og de nedtog i morgen-dæmringen de pjaskvåde telte og stuede dem i bilerne for at finde frem til et tørt sted.

*

Vi sejlede hjem med „Sessan“ i regnvejrr og bilede gen-nem Vendsyssel og Aalborg i alle tiders voldsomste sky-brud.

*„Du danske sommer, jeg elsker dig,
skønt du så ofte har søvet mig.“*

Det var skønt at telte og farte om mellem de snespættede bjerge, men alligevel: Jeg tror, der er skønnest i Danmark.

På en enkelt campingplads var der over to tusinde biler med telte, mere end halvdelen var danskere. Alligevel har mange af mine læsere nok ikke været på de sælsomme veje i Norge, og derfor skal Johannes V. Jensen lige have ordet for en videre beskrivelse:

„Til den ene side står den sprængte, lodrette fjeldvæg, til den anden et tætstillet gærde af store sten på randen af vejen, gerne med skov og et dybt fald ned i en dal og en elv i bunden; undertiden er fjeldvæggen overhængende, en sjælden gang går den gennem en tunnel. Stigningen er gradet op netop som biltrafik forlanger, og vejene er velbanede, men usigtbare, idelig om hjørner, og smalle, ofte så smalle, at nicher med mellemrum er hugget ind i vejsiden, for at modgående køretøjer kan holde stille for hinanden. Et selvfølgelig hensyn vises, når to vogne kommer i bekneb med hinanden, et sigtende hoved hælder sig ned fra førerpladsen, og afstanden, tommerne, måles med øjnene; den, der har fald bagud, bakker, begge parter firer og kniber sig ind, forbi hinanden kommer man, og hver gang med et behageligt indtryk af et menneske.“

FØR BÅLET

Når skribenter ikke har andet at tage sig til, eller når enhver inspiration udebliver, så laver de en artikel under overskriften „Om at blive gammel“. Jeg har set sådanne overskrifter i skokkevis, men aldrig læst indholdet. Thi hvorledes det er at blive gammel, kan man tids nok erfare. Jeg ved følgelig heller ikke, om det er ældre eller yngre mennesker, evt. psykologer, der skriver disse artikler. Jeg ved ikke engang, om det tema, som nu associerer sig med glosen i almindelighed medtages: forbrænding, nemlig af gamle papirer, breve, anbefalinger, biskoppelige collatser, afskedigelsesdokumenter, for ikke at tale om dåbsattester og medlemskort til en tylv foreninger osv., osv. Men dette emne hører dog nok med.

Og så sidder man og sorterer, for noget skal dog bevares en lille tid endnu. Bunken, som skal brændes, bliver under første sortering ikke ret tyk, næppe nok værd at ofre en tændstik på. Lidt bedre varmer det følgende års udskud, og stedse mere går op i luer.

Alligevel bliver der nok at rode i for efterkommere, hvis de da gider. Man kunne hjælpe dem ved at påskrive de pakker, man ikke selv kan nænne at fyre med, ordene: bør brændes ubeset.

Jeg for mit vedkommende lader nogle småting gå i trykken forinden.

Kren Tysker.

Der skulle engang være forlovelsesgilde på Jebjerg mejeri, og Jeppe Aakjær begik i den anledning en vise, og

den kunne og kan fremdeles gouteres af alle og enhver med sans for spøg, dog bedst af dem, der kender eller kendte det lykkelige unge par, hvis forlovelse altså fejredes hos Esper Andersen, hvor digteren gik ud og ind, som det passede ham. „Mejeristen“ husker man i Sallingland under navnet æ Sjællænder, og pigen, han fik, var fra en af det dejlige lands allerbedste og fedeste gårde. Jeg kendte den; jeg tjente i gården hele fem år og sprang som en fjeder op af karlekammersengen og ud i mørket for at spænde for, når æ Sjællænder med viv og førstefødte ville hjem til sin hedegård, som var fraskilt svigerfaderens gård i Bostrup. Men nok om det — jeg kommer ellers på afveje og må ændre overskriften.

I skæmtevisen hedder det:

*Salling, dine hvide stude
lyser langs din kyst,
dine trinde, rige brude
er en bejlers lyst.
Hvilken rus, ja, hvilken lykke
til et mandigt bryst at trykke
sammen med en elsket kone
30.000 kroner.*

Og det var jo mange penge i året 1897, da visen blev digtet, eller 1898, da den blev offentliggjort i digtsamlingen „Frit Felt“. Alle versene er festlige, men følgende passage er dyster:

*„Har du glemt Jens Hvas hin brydske,
eller har du glemt Kren Tysker?“*

Mine optegnelser om sidstnævnte har jeg — selv i en Panduro-tid — ikke kunnet bekvemme mig til at offentliggøre; men før de overgives til bålet, uddrager jeg en lille essens:

I Hindborg døde for langt over hundrede år siden Jens Jacobsen fra sin gråladne hustru og datter, og da

datteren ikke blev gift, antog de Mads Spanggaard fra Øksenvad som gårdbestyrer; han havde været pranger, og han var i ry som en stor snydertamp, og så giftede han sig med enkekonen. Men da hun var gammel, fattede han kærlighed til gårdens unge og smukke tjenestepige, og så følger et afsnit, som jeg må overspringe, og enden på historien blev, at den grå enke og hendes falmende datter måtte forlade gården og bosætte sig i et lille hus i Hem.

Gården blev snart efter solgt til Stoffer, og Mads Spanggaard og hans Margrethe samt et lille barn fik en mindre gård, udskilt fra den gamle. Men her skete det, at Margrethe fattede kærlighed til deres nye tjenestekarl. Han var en strunk mand og hed Christen, var iøvrigt fra Mors og havde tjent under general Rye, hvoraf han fik øgenavnet Kren Tysker. Mens nu Kren Tysker og Margrethes lykke var på sit højeste, fandt man Mads Spanggaard siddende stendød og drivvåd op ad sin ladevæg. Det så ud, som om han var druknet, og man forstod ikke, hvorledes det var muligt for en druknet mand at sætte sig så pænt op ad væggen. Naboerne besørgede derfor Kren Tysker til Skive, hvorfra han dog fik lov til at løbe hjem igen, da man manglede motiver til at holde ham i fængsel. Han giftede sig nu med Margrethe og fik Mads Spanggaards gård. Men hjemmet blev til et rent helvede. Kren Tysker blev rå og brutal og komplet fordrukken. Familien gik fra gården, og siden flyttede de fra sted til sted og ejede til sidst ingenting.

I Jebjerg Nørrehede døde Margrethe, og sognet tog sig af deres børn.

HVEM HAR SAGT DET?

En sæjj = et ordsprog, oversættes undertiden til rigsdansk: *en sige*, men enhver kan mærke, at det lyder skidt.

Det jyske udtryk, en sejj, kan vist slet ikke oversættes. Det er rammende, undertiden muntre, til andre tider alvorlige mundheld, hvis oprindelse glemmes. De vandrer verden rundt, og tit finder man deres oprindelse i den allerældste oldtidslitteratur, i bibelen eller hos græske filosoffer. Således visdomsordet „vanen er den anden natur“, „dyd er øvelse“, „som du handler, således bliver du“ osv.

Kun de meget korte udsagn synes at kunne overleveres ordret fra slægt til slægt, men til gengæld får man så gennem disse forbindelser med forfædrene i „tusind led“. Lidt længere lektier kunne dog indtil for ganske nylig huskes, f. eks. denne indbydelse fra Vinding. Varianter kan eftersøges hos ETK.

Go dau! A ska helsen fræ mi Kuen aa mæ sjel aa sæj, om I vil gyer vos den Ære aa dem ung den Glee aa jer sjel den Faanyvels aa kom te Bojl o Tirsdag i næste Uge — følle mæ vos te Kjerk aa følle mæ wos hjem ijen, få det ska væ Bojl som Skik aa Brug er.

Det var omtrent blasfemisk at ændre eller afkorte denne indbydelse. Stedfæstede mundheld kan øjensynligt være lavet i muntherhed. Således dette:

*Fra Omm ka' alting skidt kom,
men også enkelt fromm.*

At det første skulle være rigtigt, tør man ikke tro på, men hvad det sidste angår, så synes der at være noget om snakken. I alt fald har jeg nylig erfaret af sognepræsten i Vørgod, pastor Nørlund Christensen, at en af mine „sagnfigurer“ i „Vind Sogns Historier“ var en from mand, der endog havde skrevet en bønnebog, og han kom just til Vind via Nørre Omme. Jeg havde bare den oplysning, at den første beboer i Vind Krathus hed Wolle

Krat; hans hele besætning var en ged, som en lystjæger skød i den tro, at det var et rådyr.

Mandens navn var i virkeligheden Ole Jespersen, og der var ikke mindste grund til at muntre sig over hans fattige kår, men så meget desto mere grund til at beundre hans fromhed, før indre missions og grundtvigianismens dage.

*

Et visdomsord har jeg noteret mig efter en af mine elever, nu boende i Holstebro. Han sagde mig, mens jeg priste sparsommelighedens værdi:

Vil én ha' peng' i si pung, ska én hold sæ fra piger og gamle motorcykler!

Jeg ved ikke, hvor udbredt denne hans livsvisdom er eller var. Derimod ved jeg, at følgende historie er et vandresagn optegnet af ETK, og ikke desuagtet knyttet til historiske personer i Vinding søndersogn. Pastor Fangel skulle tage Jesper til alters i Bjerregård og ville derfor opbygge ham lidt. Således: Vi skulle jo gerne samles med Abraham, Isak og Jacob i himmeriges rige. Men Jesper var ganske upåvirket af den præstelige andagt. Jesper var tilmed syg og skulle snart dø. Men da han hørte sin broder Jacobs navn nævne, blev han kvik og sagde: Jacob! er han i æ himmel, så ska a sæt o di puncher!

Jacob var brøndgraver, visesanger, ædruelig og i det hele taget et skønt menneske. Engang han gravede brønd I Vinding skole sang han endeløse viser for os. Han omkom under sit meget nyttige arbejde i en brønd. Hvem der har lavet historien, bliver nok aldrig opklaret. Men den, jeg nu skal fortælle, er lige så sand som Blichers noveller:

Niels Romvigs morfar var handelsmand og tjente mange penge. Handelsmandens svigersøn handlede også,

men tjente ingen. Så sagde den gamle en dag efter et besøg: A ønsker, I må blyw salig, nær I dør, for rig blywer I sku alle . . .

Niels Romvig har fortalt mig historien, og nu lader jeg den trykke, om end med betænkelighed, ihukommende overtroen på det trykte ord, bedst udformet af Erik Poulsen fra Staby, der omkring 1900 boede i Ramskovhus i Vinding. Hans argumentation i enhver debat var stedse disse ord: Der stor da å løss om'e.

*

Det skete i en dansk skole i Sydslesvig, at lærerinden fortalte sine småbørn om genforeningen og kom herunder også ind på afstemningen i anden zone. Den gik jo danskheden imod, og anden zone måtte forblive ved Tyskland.

— Ja, man muss sich ärgern, sagde en lille pige, som fulgte lærerindens udredning med blanke øjne.

De 10-årige børn skulle have deres årskarakter.

— I skal nu ikke tro, at I alle sammen har forbedret jer, sagde den unge lærerinde.

Nej, jeg har vist forskidtet mig, sagde en god lille dreng, som derved i hvert fald røbede sans for sproglige nydannelser efter tysk mønster.

I frikvarteret snakkede lærerinden engang med en lille dreng om et emne, som ikke vedkommer denne skolehistorie. Han stod med begge hænder i bukselommerne. Han var en ganske naturlig dreng, men nogle ældre kammerater ville nok forbedre ham:

— Hände aus die Taschen nehmen, Hände aus die Taschen nehnem, hviskede de.

Men der skulle mere til for at ændre den lille drengs adfærd; det fattede en kæmpedreng, der heldigvis havde lært dansk: Så tag dog de hænder op af lommen, når du snakker med en gammel kone, råbte han en passant

og fortsatte sin leg. Om den meget unge lærerinde følte sig smigret, melder historien intet om.

Hun lovede engang lille Kopatscheck en advarsel, hvis han vedblev at snakke i timen. Efter timens afslutning omfavnede han lærerindens mave, for højere kunne han ikke nå, og så hende ind i øjnene: Frøken, du har lovet mig en advarsel.

— Den har du fået, svarede hun.

Kopatscheck svarede uforstående: Hvor er den?

Det blev ikke opklaret, hvilken belønning han havde ventet for sin veltalenhed.

En af mine muntreste elever sad for mange år siden og grinede, mens jeg efter alle kunstens regler docerede om biordene.

— Hvad griner du af? spurgte jeg.

Intet svar. Men mere munterhed. En kammerat kom os til hjælp med denne formodning:

— Han griner af sin egen dumhed!

Hvorpå jeg svarede: Ja, var jeg så dum, så ville jeg sørge.

Uden betænkning replicerede den muntre unge mand:

— Man ka' et' sørge over alting.

*

Det er en meget falmet lap, jeg nu skal referere lidt fra. Den er fra fredag den 12. oktober 1934. Jeg havde konstateret nogle udsigelige gloser ude på wc'et. Materialet: rød, grøn og blå farvelade. Udførelsen måtte være foretaget samme dag, og et forhør var nødvendigt. Jeg havde tre klasser. 1. klasse nægtede. 2. klasse nægtede. 3. klasse nægtede. Altså forværredes umoraliteten, idet en sort løgn kom ind i billedet.

På det falmede blad står nu her en række navne, som jeg vist bør erstatte med tal, dækkende det antal år, de pågældende den gang havde levet her på denne syndige

jord. De pågældende er jo nu familiefædre eller mødre, og deres småbørns illusioner skulle jo nødvendigvis anfægtes.

Syv var gerningsmanden og skrev, mens Ni så til. Udenfor stod Otte, Ti og Elleve og grinede. Da der ikke var mere plads på brættet, gik drengene ind og fortsatte deres forfatterskab på en skolebordsplade. Tolv havde lært de mindre gloserne uden at slå efter hos Jens August Schade eller i Øgledage. Den slags, sagde de, kunne læres på boldpladsen. Man kan også lære alle nødvendige ord hos Evald Tang Kristensen, hvis ikke det bind, hvori de forekommer, er ganske opslidt. — Bindet, jeg havde til studiebrug for en halv snes år siden, var meget medtaget. Sørgeligt nok. Men som min kvikke elev i sin tid sagde:

— Man ka' et' sørge over alting!

En dag standsede jeg ved denne lille ting, som jeg krølede sammen og lod gå i papirkurven, tog den atter frem, glattede den ud og overvejede på ny . . .

„Det afgørende kriterium for enhver lærer er: Er børnene bange for ham? Hvis de er det, er han en dårlig lærer, selv om han har 100 procent bestået hvert år. Hvis han bliver respekteret af sine elever, er han mislykket, for respekt forudsætter angst. Jeg har sagt det igen og igen, at hvis et barn ikke kan kalde sin lærer „dumme fjols“, så er læreren farlig! Det er den allervigtigste sandhed angående opdragelse. At blive kaldt „dumme fjols“ af et barn er det højeste bevis på ærlighed over for sig selv og over for barnet. Den, der reagerer med et smil, er „et dumt fjols“ — og ved det selv! Den, der reagerer med vrede, er et dumt fjols, som ikke tør tilstå det for sig selv. — Intet menneske er ærligt, men den, der beskytter sig ved hjælp af værdighed, er den mest uærlige af alle; ja, endnu værre; han er uhelbredelig, fordi værdighed altid prøver at dække over angst, ofte angst for at blive gennemskuet. Da jeg mistede mit spanskør for

bestandig, mistede jeg min angst for eleverne, og de deres frygt for mig.

Mange lærere har en mere eller mindre stærk følelse af, at deres arbejde består i at fylde vand i et afløb.

I kan eksaminere en klasse i regning, som intet betyder, men I kan ikke eksaminere dem i karakter og lykke, som betyder noget.“

Det er vist uforholdsmæssigt at oplyse, at røsten er A. S. Neills.

*

Jeg stod en dag og pumpede vand. Villy kom og så til. Spurgte så: Må Jens og Peder løbe hjem efter fodbolden?

Frikvarteret var snart til ende, og jeg fortsatte mit arbejde uden straks at udforme et passende svar. Men så fortsatte Villy:

— Do kan godt skyn' dæ og sej ja, for de er rænd'.

Den store humor behøver jeg således ikke at lære Villy. Men også satire må et normalt menneske kunne goutere, og den fandt vi i den påfølgende dansktime hos Henrik Pontoppidans „Den stærke Skrædder“, hvori forekommer en pige, som „alle byens karle nappedes om“. Hvad betyder det? spurgte jeg.

Haise, 13 år: De war hiel tåwele atter hind'.

Det var ved samme tid, jeg ville vide, hvad man kunne lære af Samson.

Jeg fik sådanne svar: Man skal ikke gifte sig med en fra fjendens land. Han kærestedes med pigerne, og det måtte han ikke. Imidlertid rakte Olga en finger i vejret, og da hun fik ordet, sagde hun:

— Man skal ikke lade sit hår klippe!

Efter bålet.

En af mine trofaste læsere provokerede mig frem til en ny overskrift.

Hun sagde: Du laver jo scrapbog af artiklerne, og så indser jeg ikke, at der bliver mindre at brænde efter dig end før, og så for resten: Hvem skriver du for?

Ja, hvem skriver man for?

Således reflekterede Seneca: „Hvem beder dig om at skrive for evigheden? Kan det ikke være ligegyldigt, om fremtiden taler om dig? Du er født for at dø. Almindelig beskedenhed kræver, at begravelsen foregår i stilhed. — Skriv for at bruge din tid, for dig selv og ikke for at vælte dig ind på andre mennesker, jævnt og ligefremt.“ Og hvorfor så mange bøger? „Jeg kender mange, der knap kan læse indenad, som dog køber bøger til pynt i selskabslokaler; ja bare for at imponere hoben. Du kender folk, som ikke gider bestille det, gud lader skabe, og dog finder du hos dem bogskabe, der når fra gulv til loft, bare fordi det er moderne ligesom et fint badeværelse og swimming pool.“

Nå ja. Seneca kan jo være forældet, født 4. år e. Kr.

Overdrivelse er dog nok af det onde, hvilket vi kan få god besked om hos Aristoteles 3—4 hundrede år f. Kr. „Dyderne ødelægges ved for meget og for lidt“; det er let at indse og anerkende: For megen kulde og for megen varme dræber, for megen sport og for lidt ligeså. Dyden i midten. Man skal følge den gyldne middelvej; bruge sin sunde fornuft. Og her er vi „så heldige, at naturen aldrig har uddelt sine gaver mere retfærdigt, end da den gav os den sunde fornuft, for der er ingen, som ikke er tilfreds med, hvad han har fået.“ (Montaigne i 1500-tallet).

Sund fornuft lærer os, at ikke enhver følelse eller handling har en attråværdig mellemtilstand. Sådan siger Aristoteles. „Nogle følelser får jo navne, der skal udtrykke deres slethed, som skadefryd, skamløshed, nidskhed og ved handlinger som hor, tyveri, manddrab. For alle disse og lignende siges at være slette i og for sig, ikke fordi

der er for meget eller for lidt i dem. Det er slet ikke muligt at handle ret i dem; man må stedse fejle. Man kan heller ikke i sådanne ting tale om rigtigt eller ikke rigtigt, f. eks. ved ægteskabsbrud, og når og hvorledes det bør ske, men at gøre nogen som helst af disse ting er absolut en brøde.“

Altså i ældgamle dage. Og evangelisten Markus kunne jo bare skrive af efter de gamle vismænd, ord som gælder endnu, da de findes i Balslevs lærebog: Indvendig fra, fra menneskenes hjerter, udgår de onde tanker, utugt, tyveri, mord, ægteskabsbrud, havesyge, ondskab, svig, løsagtighed, ondt øje, bespottelse, hovmod, hidsighed.

Min opmærksomme læser: Det er hele tiden „nøj gammel nøj“, du skriver af. Og unge øjne de ser dog bedst!

Ja, sådan mente i sin tid A. S. Neill: „Jeg betragtede alder som bremse på fremskridtet. Nu, jeg er blevet gammel, føler jeg det anderledes. Da jeg nylig talte til tre hundrede studenter i Cambridge, følte jeg mig som den yngste i salen. I dag tænker jeg ikke i begreberne ungdom og alderdom. Jeg føler, at årene har lidet at gøre med ens tænkning. Jeg kender ynglinge på tyve år, der er 90, og mænd på 60, der er 20 år.“

HJEMAD MOD DE LYSE NÆTTER

Marburg an der Lahn i 30 graders varme.

Min kilometertæller har talt til 2200, men jeg er også på god vej hjemad mod de lyse nætters land. Mit selskab består af børn og børnebørn samt en teltalf; vi er otte personer kørende i to vogne, og vi telter på campingpladser. Lad mig fortælle lidt om dem.

Dog først en undskyldning for artiklen. Sagen er jo den, at alle i vore dage kommer ud at rejse, og de fleste vil gerne samdele deres oplevelser med alle og enhver, som vil låne dem øren; nu synes jeg, det er en mindre synd at skrive i et dagblad end at fortælle, da jo enhver kan lade være at læse, mens det slet ikke er så let at lukke ørene i for uønsket støj. Ak, kunne man bare det på en bilfart gennem Europa.

Støjen er nu ikke slem på en campingplads. Betydning nok er der mestendels fred og idyl, påklædning eller snarere afklædning af enhver tænkelig art, lidt popmusik nu og da. Ved 10-tiden ro over alt bortset fra en sund snorken, der lyder beroligende, når man går gennem lejren, omhyggeligt udenom bardunerne, som krydser hverandre. Denne fantastiske ro og fred hersker der til trods for, at man på pladsen kan købe al den spiritus, man ønsker; nogle ønsker en del, men nyder den uden støj med familiemedlemmer eller gode venner. Dette er min erfaring fra Danmarks grænse til Innsbruck.

Nogle pladser er særdeles gode, andre mindre gode. Den skønneste var vel den i Tyrol ved Zugspitzes 3000 meter høje top, som man må benytte tovbanen for at nå. En skuffelse var pladsen ved Heidelberg, oprindeligt et godt anlæg langs Neckerflodens bred, men nu ødelagt under vejarbejde. Der var 800 mennesker på denne smalle strimmel flodbred, længden vel en halv kilometer langs det beskidte vand, hvor nogle badede og flodbåde uden stands gled frem og tilbage. Vand var der nok af, men ikke til menneskelig brug på den teltplads, kun to vandklosetter til herrer og fire til damer. I Heidelberg ville vi blive nogle dage for den berømte bys og Hohenzollerborgs skyld, men vi opgav det og fo'r ad autobanen til Marburg, hvor jeg nu sidder så nøgen som tilladeligt og skriver, mens togene uden stands farer forbi. Der er sket noget i Tyskland. Tyskerne er dygtige. Det siger vi til hverandre gentagne gange hver dag.

Det er som sagt varmt. Pladsen er idyllisk, jeg er næsten ene på den, men jeg hører til venstre for mig jublende stemmer, mest fra børn og mødre, fra byens skønne sports- og svømmeplads. Jeg tror, der er 5—600 mennesker på svømmepladsen, men det er jo også en meget varm dag. Jeg har en dorthmunder ved min side, ølflaskerne her er større end i vort kære fædreland, godt det samme i denne vidunderlige varme. Jeg kan tilmed med største lethed få flere dorthmunder. Jeg sidder som i en gigantisk løvsal og „arbejder“ ved et teltbord, som vil vælte. For en sikkerheds skyld har jeg den svalende drik nedsænket i en spand, så den ikke vælter.

Allerede nu sidder jeg og mindes. Tyrol! Hvor man måtte lære nye vejskilte at kende, en trekant med en ko. Snart så man koen eller flere køer. Ved seks-syv tiden kom de ned ad bjergene, alle med klokker eller bjælder. Man vågnede ved ko-klokkelyd om morgenen, iblandet

klokkeklangen fra dalens kirker. — Folk er vist ligeså fromme som deres køer, der øjensynligt har førsteretten til gader og veje — de anfægter ingen og anfægtes af ingen. Sært nok ser man ingen bøndergårde som hjemsted for de søde bjergkøer. Man bliver snart klog på hvorfor, bønderne bor i byerne, agerdyrkning er det intet af, men dejligt græs til køerne. Jeg kom i snak med en pæn lille kone, som var ejer af en ko, hun modtog den ved sit hus, da den skiltes fra flokken, som en byhyrde ledede.

Bøndergårde ser man heller ikke meget til på farten gennem Tyskland, eller rettere sagt, jeg så slet ingen. Bønderne bor i småbyer, markerne er ikke udskiftede, men de er velplejede, det gror godt, så vidt man kan se. Et sådant landbrug kan selvfølgelig ikke være rentabelt i vor mekaniserede tid. Man bjærger hø som i ældgamle dage, sætter det på små stativer og kører det hjem, som jeg så i Tyrol med en ko og en mand som forspand og en glad kone med en rive bagefter vognen, hun var glad for sin ko, glad for sin mand og glad for sit duftende hø. Hvilken idyl, hvis der ikke her som alle vegne havde været en helvedes larm af motorer.

Ingen steder var idyllen for mine øjne skønnere end i Inndalen. Vejen og floden følges ad, — må følges ad. Skønne småbyer lå så tæt sammen, at klokkerne kunne høre hverandre, som det står i en sang om Danmark. Folk og dyr er fromme, fromheden har manifesteret sig på katolsk vis, helgenbilleder og kruzifikser over alt. — Inndalen er skøn, men motoriseret. — Endnu mere var Neckerdalen opfyldt af helvedeslarm, og her må jeg beklage, at der i sproget ikke findes et stærkere udtryk for den støj, der dog forstærkes til det mangedobbelt i de større byer. Men heller ikke de mindre og meget skønne byer kan bevare hyggen formedelst bilfarten gennem deres gader.

Byerne har skønne kirker, rigeligt med kroer med hyggelige værter, og så har enhver anstændig bybonde en dejlig mødding ud til gaden, ja såmænd har han så. Kunne man fjerne den moderne trafik gennem byen, ville den vist nok se ud som for århundreder siden. Der skal ikke så megen fantasi til for at se nogle årtusinder tilbage.

Det gjorde Johannes V. Jensen. Det bedste han efter egen mening har skrevet er viet overgangen over floden, der skiller Syden fra Norden. Om han har tænkt på Ulm, skal jeg ikke med bestemthed kunne afgøre. Men ved Ulm så jeg, hvad han har beskrevet: Jægeren i skoven, Kristoforus og katedralen. Vi kunne ikke undgå at tænke på Johannes V., da vi camperede ved skoven, hvis himmelstræbende stammer vi genså i katedralen. Katedralen det er jo skoven igen, fastholdt i sten. Vor campingplads var ved Donau, just på det sted, hvor Johannes V. Jensens jæger havde mødt sin pige, under en jagttur forglemt hende, tiden gået, hjemmet borte, han måtte genskabe det tabte i kunst, et ringe udkast blev det, dog nok til at berettigede kunstneren til Nobelprisen, for jægeren i skoven ved Donau, det er digteren selv. Siden kom Kristoforus til vandløbet, der skilte Norden fra Syden. Han færgede kristendommen, Barn-Jesus, over den rivende strøm, og barbarerne med friske kræfter den modsatte vej — og tiderne svandt og på det selvsamme sted, hvor jægerne og Kristoforus havde levet, hvor storskoven havde skærmet jægeren og hans pige, der står nu katedralen. Man mindes skovens ranke stammer, går ind i katedralen og lægger nakken tilbage for at ane himlen over de himmelstræbende søjler.

Vi siger det til hverandre gang på gang: De er dygtige, de tyskere. Vi ser på vor vej ingen ruiner. Vi ser det fantastiske tempo. Og undertiden afklaret ro, ro til en pas-

siar som i Rothenburg an der Fulda. Det var der, jeg traf en lille mandsling, der fortalte mig om sine indkomster som krigsinvalid; han bjærgede så lidt græs nede ved Fulda til to får og to kaniner; han havde kone og et barnebarn at forsørge med sin beskedne pension, hverken til at leve eller dø af, sagde han. Mit indtryk fra denne samtale førte jeg med mig op på et lille bjerg, hvorfra Rothenburgs område kunne overskues. Her var en slags mindepark. Mindsten med oplysning over de faldne og hjemvendte i områdets 72 sogne fra de to verdenskrige. På den centrale plads læste man, smukt udtrykt på tysk, at man bare skulle skue ud over det skønne land og se, hvad de havde lidt og var døde for. Også på udfarten på Sankelmark mødte vi den tyske mening om krigens årsager. Kæmpeløgn. I ingen af de tre krige døde den tyske ungdom for deres skønne Vaterland.

SNART SVINDER

*Snart svinder lyse nætter
bag korngule vang.
Og trækfugle letter
under sensommer sang.
Så tak for sol og sang i år,
I kommer næste vår!*

*Og går din sol bag randen,
og håret bli'r gråt,
og fures du om panden,
er øjet dog blåt.
Og dråber af dit hjerteblod
randt ind i livets flod.*

SIDSTE JUL I DEN LILLE SKOLE

Når ældre mennesker skal fortælle julehistorier, går de sædvanligvis tilbage til barndommens dage og uddyber temaet: Det glemmer jeg aldrig — og så fabuleres der om julegrød og engle, der daler ned i skjul, eller om lignende kvægende emner, idet glemselens slør jo forlængst har dækket disharmonier såvel som minder om mavekneb, ligtorn og tandpine.

Jeg vil berette om julen 1961 for således at bevare kontakten med den nøgne sandhed. Jeg glemmer den aldrig . . .

Adskillige andre i min situation ville have befundet sig i rørstrømsk stemning. Det var jo min sidste jul som skoleleder eller som lærer i det hele taget, men jeg mærkede ingen affældighed og følte mig veltilpas over at være til nytte. Jeg skulle medvirke ved to juletræsfester og to julebryllupper, og vi ventede invasion af børn og børnebørn.

I god tid repeterede vi i skolestuen vore kære gamle julesalmer. Og i god tid begyndte de største drenge at plage livet af mig for at få lov til at hente et juletræ.

— Hvor? spurgte jeg.

— Hos Niels Thusholt, svarede de.

De fik lov. Hele klassen var mere end villig til at medvirke, og snart var jeg alene i min skolestue. Jeg gik ind for at søge råd hos min kone, som gav gode grunde for, at det var uforsvarligt at lade de løbske unger fare alene

af sted over bjerge og dale. De kunne drukne i Vegen å, de kunne hugge hverandre ihjel med den medbragte økse, de kunne i det glatte føre brække arme og ben, de kunne gøre i skokkevejs af andre svare ulykker, hvoraf hver enkelt kunne medføre min afskedigelse — og kendte jeg efter 42 års lærergering mit ansvar!!

Sagtmodig påhørte jeg belæringen og væbnede mig med en stok for at spadsere bagefter mine unger.

Jeg kom til Thusholt. Jo, børnene havde været der, men var allerede på vej mod plantagen. Hvor? Nordpå! Jeg skulle bare gå efter dem — nordpå.

Det disede, mine afstandsbriller duggede, min hørelse er nedsat — normalt efter min alder. Om det, jeg kunne skimte i det fjerne, var små juletræer eller store skolebørn, kunne jeg ikke afgøre. Men jeg hørte latter, hvin af Elisabeth, eller var det af Inga? Et gennemtrængende fløjt lod sig også høre, men så sænkede der sig en usigelig ro og fred over det sneplettede landskab. Vegen å skilte mig fra min egen verden, som kirkens utydelige konturer markerede.

Børnene må vel komme samme vej tilbage, ad hvilken de er draget ud, tænkte jeg. Men der tænkte jeg galt. De kom ikke tilbage, og afstanden mellem deres jubel og mig blev stedse større. Og så tænkte jeg om igen, tænkte, hvad jeg jo hele tiden havde vidst, altså sådan inderst inde: De sætter nok i lige linje hjemad trods den adskillende Vegen å. Jeg måtte prøve at finde samme vej over hegnstråd, diger og våde grøfter. Så var det alligevel skidt, at jeg ikke agtede på min kones sidste råb gennem køkkenvinduet: Tag gummistøvler på!!

Jeg havde flere gange været i grøftevand til anklerne, før jeg nåede ned til åen. Drengene var bevæbnet med en slank granstamme, som de et eller andet sted havde bjærget og med den gjort stangspring over åen. Flere af dem

var villige til at springe tilbage igen for at lære mig kunsten; for, hævdede de, de' ka da't betål sæ å go den lång omvej øver æ brow. Imidlertid blev pigerne og jeg enige om, at man ingen skade kunne tage af den spadseretur, og sko og strømper kunne jo ikke blive mere våde, end de var, selv om vi skulle gå den halve kilometer gennem engen.

— Tøgges do et', det er en guer yweltræ, vi har fundet? spurgte de.

— Er det betalt? spurgte jeg.

— Niels Thusholt vil et' ha nøj for det, svarede de.

De mindre børn, som mødte dagen efter, så træet kritisk an.

— Det er nøj mawwer, erklærede de. Og flere af dem kunne uden større besvær et eller andet sted i Vinding eller verden (og hvorfor Vinding skal være med stort og verden med lille kan synes underligt nok) finde et bedre. De små umyndiges kritik værdigede vi store ikke et ord. Træet kom på fod. Drengene besørgede det i en regnetime. De skal jo føres ind i erhvervslivet. Min kone og lærerinden pyntede træet, og så oprandt den sidste skoledag i 1961, den formede sig som en indgangsfest til julen, og jeg holdt min sidste juletræstale i den lille skole.

*

„I har vist alle været i kirke og set, at et lille barn bliver døbt, og I er i hvert fald alle døbt, og I har svaret ja på nogle spørgsmål. Det var nu godt nok jeres moder eller gudmoder, der svarede for jer, men når I bliver konfirmerede, svarer I selv, hvis I da vil, og hvis I mener noget med det.

Vi har alle lovet, at vi vil forsage djævelen og alt hans væsen. Det vil sige, at vi ikke vil have noget med ham at gøre. Det skulle jo heller ikke være så vanskeligt at holde dette løfte, hvis djævelen lignede en trold med horn og

hale, sådan som man kan se ham afbilledet i nogle kirker. Men sådan møder vi ham slet ikke. Vi møder ham i andre mennesker, og sådanne kunne vi vel også hytte os for. Men det værste af det hele er, at vi møder ham i os selv. Der er altså noget i os selv, som vi skal tage afstand fra og kæmpe imod. Det har vi jo lovet, og det lover vi hver morgen, når vi bekender vor dåbspagt. Men hvorfor minde om dette ved juletræet?

Jo, det gør vi, fordi julen bl. a. er en kristen fest, som vi også bekendte, mens vi sang vore julesalmer. Vi sang om Jesus, som vi kaldte vor Herre, og hvis vi vil være hans disciple, må vi være villige til at rette os efter ham. Ellers er vi nogle dårlige elever.

Vi har i det svundne år hørt meget om rumfart, og den tanke falder os i vore dage let nok, at mennesker kan lande på en ukendt planet. Mon de i så fald ikke ville være glade for en pålidelig fører. Det ville de vist nok. Men nu er sagen jo faktisk den, at vi alle, store som små, er landet på en ukendt planet, på jorden, vor egen verden. Og her er alle tænkelige muligheder for, at vi kan fare vild. Det bliver stedse klarere, jo ældre man bliver. Jo ældre og friere, vi føler os, jo større bliver farerne for „djævelen og alle hans gerninger“. Men så mindes vi atter om vor dåb.

Guds fingrene grande slog kors for din pande,

Guds enbårnes røst slog kors for dit bryst.

Thi kan ingen djævel dig skade.

Vi holder ikke derfor op med at være bange for det onde i os selv. Men Jesus Kristus er her jo også, og han vil ikke alene være vor Herre, vor fører gennem vildnis, farer og mørke, men tillige vor frelser. Det er et meget mærkeligt mysterium. Men så meget kan vi alle let forstå, hvad enten vi er store eller små, at har vi sluttet en pagt, så har vi lovet noget, og noget er os lovet. Kamppladsen

mellem det onde og det gode er menneskets sind og hjerte; og det får vi daglig brug for at erindre os — også mens vi holder juletræsfest og synger julesange.“

— — —

Efter denne prædiken for mig selv — og for børnene — følte jeg mig nogenlunde forberedt til at uddybe emnet senere i julen i forsamlingshuset, hvor jeg kunne vente tilhørere af alle aldersklasser. Det er så dejligt at have voksne tilhørere, når man taler til børnene, og bedre endnu at have barnlige tilhørere, når man har noget alvorligt at sige til voksne lyttere. Foreløbig skulle vor julefest i den dødsdømte skolestue afvikles uden disharmonier. — Nytårsskydning blev forbudt, forbudet overtrådt af to modige drenge, de modige idømt en passende straf, bortvisning fra juleglansen og taget til nåde igen efter tilbørlig anger. Og så fik vi vore gaver og mere salmesang om, at jorden var dejlig. Dejlige var i hvert fald min kones gule ærter, som lærerkollegiet senere indtog i vort spisekøkken. Jeg søbede med sølvskeen, som ungdomens skolebørn forærede mig julen 1920.

— Men, hvor vil du have den genstand stående? spurgte min kone og pegede på en julegave, børnene med strålende øjne havde foræret mig. De havde erklæret, at det var en fjernsynslampe, og de havde nær splittet den ad, mens de demonstrerede dens brug for mig i skolestuen. Dens cylindriske skærm var prydet med grønne træer og uldfarvede skyer, under hvilke et par biler forcerede en mådelig kørebane. De kørte, mens skyerne drev, og mens vi spiste vore gule ærter.

Julen kom, børn og børnebørn kom, og vi fortalte hverandre om mærkelige oplevelser. Det var ikke helt let at beholde ordet for længere replikker. Min bedste historie, som begyndte skidt og endte godt, fik slet ikke så god en udførmning, som den fortjente, især fordi min

kone røbede facit alt for tidligt. Den kunne af en journalist let tværes ud til en hel side i en juleavis, men jeg, som gennem årene selv har måttet betale min bogtrykker, har øvet mig i at fortætte stoffet. Det gør jeg også her.

— Den første bryllupsfest var forløbet i skønneste harmoni, de nygifte var lykkelige, suppen god, stegen bedre endnu, desserten allerbedst, og talerne som bordtaler plejer at være, sangene ligeså; vejene var spejlglatte.

Den anden bryllupsfest var lige så stemningsmættet. I kirken sang vi om al den kærlighed, som Grundtvig udgød i en sølvbryllupssalme under sit korte, men lykkelige ægteskab med Marie Toft. Uniformen aflagde jeg efter højtideligheden i kirken, fordi „kjolen ikke klæder ham mere, fordi den er syet til et slankere menneske“, som min kone ganske uprovokeret og ved enhver given lejlighed hvisker til sine bordfæller.

Jeg optrådte således i forsamlingshuset som et almindeligt menneske og tog afsked i rimelig tid, mens dansen gik allerbedst. Vognen havde jeg parkeret udenfor købmand Kamps forretning lige over for forsamlingshuset.

— Jeg går ud og starter, sagde jeg til min kone, mens du finder i overtøjet. Det regnede, hvorved glatføret havde forværret sig. Jeg kom over gaden uden fald, og vognen var væk. Stjålet? Umuligt, den var jo låset, og jeg havde nøglen i lommen. Min kone kom ud og ville i regnvejret have mig til at sige så kortfattet som muligt, hvor vognen var.

— Jeg får kolde fødder, sagde hun.

— Gå ind, sagde jeg. Men det ville hun ikke. Hun ville vide, hvor vognen var blevet af. Jeg konsulterede købmanden. Om han kunne se nogen vogn? Om han havde flyttet den? Hvorledes han havde kunnet gøre det, og hvorfor, da han jo havde givet mig lov til at parkere udenfor hans pakhusedør? Købmand Kamps tanker gik ad

sære baner. Nytårsløjer? To nætter for tidligt! Vi gik rundt mellem alle de parkerede vogne, til ingen nytte, naturligvis. Kun en meget dreven biltyv kunne have fjernet vognen. Hans husbestyrerinde kom til.

— Vognen stod der for fem minutter siden, sagde hun. Ja, så måtte tyven have arbejdet i rekordtempo.

— Jeg kan ikke gå hjem i mine tyndsålede sko, sagde min kone — og meld det til politiet.

Jeg har aldrig haft noget imod, at folk morer sig over mig, og kunne der blive en munter historie ud af dette her, så havde katastrofen jo en positiv side, som ikke skulle undervurderes. Jeg tøvede dog med at alarmere politiet.

— Vi må prøve at tænke logisk, sagde Kamp og jeg på én gang. Den kan ikke være stjålet, specielt fordi ingen stjæler biler i Vinding sogn. Ingen kan heller have flyttet den. Den må altså have flyttet sig selv. Den må være kørt baglæns tværs over vejen. Ja, selvfølgelig. Den må altså stå på den anden side af vejen ud for Søren Andersens nye hus. Men den var der ikke. Kamp kiggede opad og nedad og tilsidst mod nord over en våd græsmark, som nu lå nøgen, efter at regnen havde bortsmeltet sneen. Han gik nogle skridt fremad, kolliderede med noget hegnstråd, som dog ikke var strømførende. Endnu nogle skridt gik han og var i mørket borte for mit blik.

— Hvad nummer har den? råbte han ud af mørket.

— DE 20.064, svarede jeg.

— Så er den her, svarede købmanden tilbage.

Jeg gik efter lyden — og så vognen stå fint parkeret med snuden vendt mod vejen. Den var låst. Jeg lukkede døren op. Kamp ilede hjem i det drivende regnvejr. Bilen stod i frigear og havde aldrig været finere parkeret. Den havde forladt sin af mig bestemte parkeringsplads, havde drejet en ret vinkel nedad vejen mod Møllebyen og

kunne have fortsat helt ned til denne lille by med katastrofer i sit følge; men se, det gjorde min vogn ikke. På passende tid og sted drejede den vinkelret over en ubetydelig grøft mellem to hegnspæle og placerede sig så fint som ingensinde før.

Men sammenhængende fik jeg slet ikke historien fortalt ved festmiddagen, for hver især, og da ganske særlig børnebørnene, havde endnu bedre historier at fortælle.

— Og det var så glat, så glat, sagde min kone, og Esbern sagde godt nok, da vi kom hjem, at jeg skulle lade være at falde, mens han kørte rundt i skolegården for at få vognen belyst fra alle sider under gårdlampens skin. Og han råbte som en gal: Tænd dog den gårdlampe! — men jeg kunne ikke tænde nogen lampe, for jeg faldt jo og slog baghovedet mod cementen, og det er et stort Guds under, at jeg ikke slog mig ihjel!

Det var historien om hendes fald og så en anden om en rødvinsflaske, som oppe i et loftsskab af ubegribelige årsager var gået i stykker, så den gode vin spildtes, hvilket var slemt, men tillige havde sivet gennem gipsdækket og dannet surrealistiske tegninger i loftet, og dette var værre.

En enkelt af mine tidligere elever har nægtet at tro på min bilhistorie. Men en sådan tvivler kan man gerne kalde Mads — for det hedder han!

VED INDVIELSEN AF VINDING CENTRALSKOLE

„Hvad hånden former er åndens spor“.

Man kommer let til at tænke på denne verslinje af Johannes V. Jensen, når man ude omkring i sognet ser, hvad der er bevaret af vore 2-300 oldtidshøje. Vi tænker derpå, når vi ser vor skønne kvaderstenskirke, rejst af et halvt hundrede husstande.

Der er siden kirkebygningsperioden for 800 år siden rejst andre bygninger for at imødekomme et åndeligt behov: vore beskedne småskoler, vort forsamlingshus og missionshuse. Der er dog intet, der tåler sammenligning med kirken i hele vort historiske forløb før nu. Det samme kan gælde for de fleste sogne i landet.

Men på hvilken måde er nu denne bygning åndens spor? — Er spørgsmålet først rejst, kan det ikke undlade at vække til eftertanke. Foreløbig ser vi kun, at der er rejst en ramme af format. Og der er ingen grund til at misunde de mennesker, der skal søge at udfylde rammen, således at det indre kommer til at svare til det ydre. Om dette skal lykkes, vil afhænge af flere faktorer, som dog vist kan samles under det hellige tretal.

Den første afgørende faktor er elevernes kvaliteter. Men disse beror afgørende på hjemmenes. Det er derfra børnene må medbringe deres anlæg og opdragelse, hvorpå skolen skal bygge videre. Uden hjemmenes og derved tilføjede børnenes vilje til at modtage med åbent sind, hvad

skolen kan give, kan man ikke vente gode resultater. Der må opstå et virkeligt discipelforhold — og det vil jo ganske enkelt sige disciplin, som er noget ganske andet end dressur, hvis skolearbejdet skal lykkes og bære frugt.

Den anden afgørende faktor er læreren eller lærerne og deres kvaliteter.

Den tredje og sidste er den ydre ramme: skolen og skoleordningen. Hvis bare én faktor i en række er nul, så bliver hele facit nul. Det ved vi nok, og det gælder også her. Men at faktorernes orden er ligegyldigt, tror jeg ikke kan gælde her. Jeg har nævnt de tre faktorer, tror jeg, i den rette orden. De to første faktorer er afgørende, den sidste ikke, hvor værdifuld den end kan være.

Nu er jo intet fuldkomment, for så vidt det skyldes mennesker, her i verden. Vi tør vel så heller ikke regne med, at vor fornemme ramme er det. Og børnene samt lærerne skal jo nok vise sig at være belemret med visse mangler eller ufuldkommenheder.

Og det skulle gå underligt til, om skjulte eller åbenbare fejl ikke vil komme under debat ved en hyggelig kop kaffe.

Vi undlader ikke at drage sammenligninger mellem børnene, men vi bør stedse erindre os, at børnene ikke kan og ikke skal være ens undtagen i Huxleys „Fagre nye Verden“. Og lærerne kan og bør heller ikke være det. Det var de ikke i de små skoler. Men pastor Larsen, som vi alle husker som en kyndig og forstående skolemand, sagde om den ting noget afgørende, som jeg gerne vil minde om og indskærpe, så det ikke glemmes: Det er kun en uhyre begrænset del af menneskelig viden, vi kan informere børnene i, og det behøver ikke at være det samme alle steder; vi ønsker kun, at hver enkelt lærer giver børnene af deres eget forråd, det bedste de ejer, og vi må opmuntre børnene til at tage imod med åbne øjne,

øren og sind. Så tør vi regne med, at der kommer et resultat ud af det, så godt som vi kan få det, således at der sættes åndelige spor, således at skolen bliver en skole for livet. Og — må jeg bruge et citat fra Grundtvig — således at Vorherre ikke fortryder sit guddommelige eksperiment, der skulle vise, hvorledes støv og ånd kan gennemtrænge hinanden og forklares i fælles bevidsthed.

Bliver skolen en skole for livet, må den gerne tillige have erhvervslivet in mente. Vinding betyder et venligt og vindende sted at bo. Jeg ønsker, at Vinding Centralskole må bidrage til, at sognet stedse, ja bedre og bedre, må svare til sit navn.

SOL OVER SKOVBJERG BAKKEØ

De gamle modergårde med de sære navne har ynglet. Nogle er blevet til småbyer, andre er udparcellerede i en tylvt eller endnu flere hjem. Sædvanligvis er dog de gamle navne bevarede og de ældste bopladser fra historisk tid at søge i lave strøg. Store hedearealer er blevet til frodige marker, lige skønne i forårsgrønne og høstgule farver. Og der går stedse svind i heden; dybtpløjede parceller griner okkergult frem mellem oldtidshøje og mørkegrønne kløvermarker; oldtidsspor røbes og udslettes af drenge på traktorer.

Men der er hede endnu med sin flora, skabt af Vorherre. I resterne af fortidsskove gror tørstetræer og ørnebregner skærmet af knudrede ege og atter skærmende anemoner, majblomster og konvaller; kaprifoler slynger sig duftende op ad de gamle træer; bævreasp, også kaldet blingel, danner lilleputs-koven, vidje og duftende pors laver kollektivsamfund i selskab med hjertegræs og sølvgræs, eneren står ene, og det samme gør bjergfyr, i færd med at generobre heden.

Skønnest er jo lyngen, når den blomstrer under Lokkelejemand, som forresten får skyld for at så havre af dårlig kvalitet. Man kan jo gøre et skarn uret: gamle bønder siger, at han bare driver med får over heden. Han har en fælle, Ylr, som er på spil mellem sommerens klodeskyer og driver bonden af koften; *det yler*, hørte jeg tit

min fader sige uden at kende noget til den sommerkåde varmeguddom. Jeg tror, han holder til hinsides Storåen i eller omkring Yllebjerg; dette bør filologer nærmere undersøge.

Hedens flora er mangfoldig; kærest er vel tyttebær, så følger blåbær, sortbær og mosebølle, gulblommer krør sig og kaldes kokhoveder, de kan bortjage adskillige sygdomme; lavere planter er visse, kællingtand, potentil og talløse andre; gyvel kaldtes i gamle dage gejl, de skønne planter gror på gejlberge; der er guld under gyvelrod. Vi må bestige bavnehøj, ligegyldigt hvilken, og udsynet bliver frit over hedens nye skove; vi skimter bakkeøens grænselände, lavlandet mod vest, Vesterhavet, Limfjordslandskabet, fra Hanning høje vore naboer mod syd. Vi sætter os ved højens fod og glæder os over skønhedsværdierne fjernt fra Zugspitze.

Måske finder vi *vårkobjælden*, hedens yndefulde prinsesse.

DYBPLØJNING

*Rå jord røbes
af drenge på traktorer,
brændte ben og brudte lerkar
smuldrer i sandet
bag ploven:*

*Tidløse traditioner
hos grå guder.*

*„Grønne guders“
flagrende fugle
finder ej føde.*

*Græs vil gro
i gammel aske
med læ for lærker,
som synger!*

INDHOLD:

Sol over Skovbjerg Bakkeø	9
Sørvad — enestegården der blev stationsby	12
Vinding Skole	22
Spadesangen	32
Lidt om Vinding Kirke	33
På lossepladsen	41
Potteskår	46
Syng danmarkshistorie	54
C. A. Thyregod	61
Røverridderen Lave Rød	67
Overtro og trolddom	71
Ved bålet	76
Den gamle bondegård med det dunkle navn	79
Ved bryllupsmiddagen	89
Folkeoplysning og skolen	93
En geniask bog og mundtligt vrævl	102
Tvis kloster	104
Baltzer Reynat	112
Johs. V. Jensen	118
Lille Poul fandt en boplads	124
På Tanum Hede	128
Før bålet	132
Hjemad mod de lyse nætter	143
Snart svinder	148
Sidste jul i den lille skole	149
Ved indvielsen af Vinding Centralskole	157
Sol over Skovbjerg Bakkeø	160
Dybpløjning	162

Af Esbern Jespersen:

- Ælendige Almissemlemmer, 1932.
Kirker, Præster og Degne i Vinding/Vind, 1934.
Vinding Sogn, 1935.
Andelsmejeriet Sørvad, 1938.
Vind Sogn, 1939.
Fem Eventyrspil, 1944.
Villemoesgård, 1952.
Trummer, 1953.
Hedens Børn, roman, 1954.
Fra Vinding/Vind til Vedersø, 1957.
Sol over Skovbjerg Bakkeø, 1964.

Bidrag til større værker og årbøger:

- Hjemstavnens bogen for Ringkøbing Amt:* Bondekår i Tusind År.
Ulfborg/Hind Herred.
Danske Slotte og Herregårde: Rammegård, Bækmark, Nørre
Holmgård, Strandbjerggård, Udstrup, Voldbjerg.
Festskrift til H. P. Hansen: „Hedens Børn“.
Kirke og Sogn: Vinding/Vind.
Danmark før og nu: Holstebro.
Skivebogen 1961: Anders Skrædder i Lem.

Hardsyssels Aarbog:

- Stendyssen ved Præstbjerg, 1932.
Den store Landbrugskrise og gammeldags Hjælpsomhed, 1934.
Hjemstavsforskning, 1935.
Vind Præstegård, 1936.
Liber Daticus, 1942.
Hoveri i Vestjylland, 1944.
Mikkel Hindhede, 1946.
Lidt om Venø, 1947.
Auktion og andagt på Tvis Kloster, 1948.
Danmarks første Plankekiste fremdraget, 1948.
Fjaldenes Pionerer, 1949.
Da Jordfællesskabet ophørte, 1949/50.
Danmarks Navn og Danerne, 1952.
Den fattige Mand og hans Hjælper, 1954.
Gårdnavne, som blev sognenavne, 1954.
Lergrav i Avlum, 1955.
Buskbjerg i Avlum, 1956.
Hardiske Jernaldergrave, 1959.
Stednavnepassiar, 1959.
Gamle Niels Offersen, 1960.
Vievandskar, 1960.
A. V. Karberg, 1961.
Lokalhistorisk Indslag i Danmarkshistorien, 1963.